

**EBÛ DÂVÛD'UN KİTÂBÜ'S-SÛNNE ÖZELİNDE
İTİKADİ KONULARA YAKLAŞIMI**
Abdulkadir TİRYAKİ
Yüksek Lisans Tezi
Temel İslam Bilimleri
Ana Bilim Dalı
Dr. Öğr. Üyesi Hamdi TÜRKOĞLU
2024
(Her Hakkı Saklıdır)

T.C.
BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abdulkadir TİRYAKİ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Hamdi TÜRKOĞLU

BAYBURT - 2024

KABUL VE ONAY

Dr. Öğr. Üyesi Hamdi TÜRKOĞLU danışmanlığında, Abdulkadir TİRYAKİ tarafından hazırlanan “Ebû Dâvûd’un Kitâbü’s-Sünne Özelinde İtikadi Konulara Yaklaşımı” başlıklı bu çalışma 29/01/2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Tevhit BAKAN

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Merve BATMAZ

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Hamdi TÜRKOĞLU

Bu tezin kabulü Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun/...../20... tarih ve 20...../.....-..... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Doç. Dr. Murat KUL
Enstitü Müdürü

BEYANNAME

Bayburt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre Dr. Öğr. Üyesi Hamdi TÜRKOĞLU danışmanlığında hazırlamış olduğum “Ebû Dâvûd’un Kitâbü’s-Sünne Özelinde İtikadi Konulara Yaklaşımı” başlıklı yüksek lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

29.01.2024

Abdulkadir TİRYAKİ

ÖN SÖZ

Hazırlamış olduğum çalışmanın her kademesinde yardımını esirgemeyen muhterem hocam Dr. Öğretim Üyesi Hamdi TÜRKOĞLU Bey'e; fikir ve görüşlerinden istifade ettiğim Trabzon Dini Yüksek İhtisas Merkezi Müdürü Sayın Dr. İsa ONAY Bey'e; tezi hazırlama sürecinde desteklerini esirgemeyen kıymetli dostum Dr. Hasan KÜÇÜKOSMAN'a ve tez çalışmam boyunca yeterince vakit ayıramadığım kıymetli aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Abdulkadir TİRYAKİ

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

EBÛ DÂVÛD'UN KİTÂBÜ'S-SÛNNE ÖZELİNDE İTİKADİ KONULARA YAKLAŞIMI

Abdulkadir TİRYAKİ

Bayburt Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Hamdi TÜRKOĞLU

Bayburt-2024, Sayfa: 74

İslam tarihinde Hz. Osman'ın şehadeti ile başlayan fitne olayları, İslam'da ilk mezhepleşmeye sebep olmuş ve bâtıl mezheplerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ehl-i hadis âlimleri, bâtıl mezheplerin yarattığı hurafe düşüncelerle mücadele etmiş ve bunlara cevaben eserler yazmışlardır. Bu noktada alimler sünnete uygun olarak sahih iman şeklini ortaya koyacak eserler yazmışlardır. Bu türde yazılan eserlerden biri de Kitâbü's-Sünne'dir. Bu eserlerde müellifler, sünnete uygun olan doğru inanç sistemini anlatmaya çalışmış ve yanlış inanç şekillerini eleştirmişlerdir. Ebû Dâvûd, Kitâbü's-Sünne adlı eserinde itikadi anlayışını ortaya koymuş ve bâtıl mezheplerin görüşlerini eleştirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Ebû Dâvûd, Kitâbü's-Sünne, Sünnet, Bid'at, İtikad.

ABSTRACT

M. Sc. Thesis

ABU DAWUD’S APPROACH TO THEOLOGICAL CREED ARGUMENT IN PARTİCULAR TO THE KITAB AL-SUNNAH

Abdulkadir TİRYAKİ

Bayburt University

Institute of Graduate Studies

Department of Basic Islamic Sciences

Thesis Advisor: Assist. Prof. Dr. Hamdi TÜRKOĞLU

Bayburt-2024, Pages: 74

In the history of Islam, the sedition events that started with the martyrdom of Osman caused for the first sectarianization in the Islam and caused the emergence of superstitious sects. Scholars belonging to the Ahl al-Hadith struggled against the superstitious thoughts created by the superstitious sects and wrote works in response to them. At this point, scholars have written works to reveal the correct form of belief in accordance with the Sunnah. One of these types of works written is Kitabü's-Sünne. In these works, the authors revealed the correct belief system that complies with the Sunnah and criticized wrong forms of belief. Abu Dawud, in his work called Kitab al-Sunnah, revealed the sound belief and criticized the views of heretical sects.

Keywords: Hadith, Abu Dawud, Kitab al-Sunnah, Sunnah, Bid’a, Faith.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	II
BEYANNAME	III
ÖN SÖZ	IV
ÖZET	V
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER.....	VII
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ.....	1
Araştırmanın Konusu ve Problemi	1
Araştırmanın Amacı	2
Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi	2
Araştırmanın Sınırlılıkları ve Varsayımlar	3
Kavramlar	4
Sünnet	4
Bid‘at	5
Kitâbü’s-Sünne	6
BİRİNCİ BÖLÜM.....	7
1. EBÛ DÂVÛD, KİTÂBÜ’S-SÛNNE’Sİ VE SÛNNET YAKLAŞIMI.....	7
1.1. EBÛ DÂVÛD’UN HAYATI	7
1.2. KİTÂBÜ’S-SÛNNE’NİN GENEL DEĞERLENDİRMESİ.....	8
1.3. SÛNNET VE BİD‘AT KAVRAMLARINA YAKLAŞIMI	11
1.3.1. Sünnete Bağlılık	11
1.3.2. Bid‘at ve Hevadan Kaçınmak.....	18
İKİNCİ BÖLÜM	24
2. EBÛ DÂVÛD’UN İMAN ANLAYIŞI VE REDDİYELERİ.....	24
2.1. İMANIN TANIMI VE MAHİYETİ.....	24
2.2. İMANIN ARTMASI VE EKSİLMESİ	25
2.3. MÜRTEKİB-İ KEBÎRENİN DURUMU	27
2.4. ALLAH’IN SIFATLARI.....	29
2.4.1. Allah’ın İstivâ, Ayn, Yed ve Nüzûl Gibi Sıfatları	30
2.4.2. Rü’yetullah Meselesi	33
2.4.3. Halku’l-Kur‘ân	34
2.5. REDDİYEDE BULUNDUĞU MEZHEPLER	36
2.5.1. Mürcie.....	36
2.5.2. Cehmiyye.....	37
2.5.3. Hâricîler.....	39
2.5.4. Kaderiyye	42
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	47
3. FAZİLET, HİLÂFET VE GAYBA DAİR KONULARA YAKLAŞIMI	47
3.1. HZ. PEYGAMBER’İN FAZİLETİ	47
3.2. SAHÂBENİN FAZİLETİ	48
3.2.1. Sahâbenin Fazilet Sıralaması.....	50
3.2.2. Cennetle Müjdelenen Sahâbîler.....	51
3.3. HİLÂFET MESELESİ	52
3.3.1. Hz. Ebû Bekir’in Hilâfeti.....	53

3.3.2. Hilâfet Sıralaması	54
3.3.3. Haccâc Meselesi	55
3.4. GAYBA AİT MESELELER	57
3.4.1. Gelecekte Meydana Gelecek Fitneler.....	57
3.4.2. Kıyamet Alametleri	58
3.4.3. Ahiret Ahvali	59
3.4.3.1.Kabir azabı ve sorgusu	60
3.4.3.2.Şefaât.....	61
3.4.3.3.Ba's ve sûr	62
3.4.3.4.Cennet ve cehennemın yaratılması	63
3.4.3.5.Havuz.....	64
3.4.3.6.Sırat ve mîzan	65
3.4.3.7.Müşriklerin çocuklarının durumu.....	66
SONUÇ	68
KAYNAKÇA.....	69
ÖZ GEÇMİŞ	74

KISALTMALAR

A.S.	: Aleyhisselâm
B.	: Bin, İbn (Oğlu)
BNT.	: Binti
BK.	: Bakınız
C.C.	: Celle Celâluh
HZ.	: Hazreti
NŞR:	: Neşreden
Ö.	: Ölüm Tarihi
ÖĞR.	: Öğretim
R.A.	: Radıyallahu Anh
R.ANHÂ	: Radıyallahu Anhâ
S.A.V.	: Sallallâhü Aleyhi ve Sellem
THK.	: Tahkik Eden

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu ve Problemi

İslâm tarihinin her devresinde ümmetin çoğunluğunu teşkil etmekle birlikte mevcut düzenin bozulmaması yönünde çaba sarf eden, toplumun düzenini bozacak isyan hareketlerinden kaçınan, ortaya çıkan bir takım olayları onaylamamakla beraber hemen karşı çıkmayarak sabırla düzeltilmesi yönünde emek harcayan, olaylara bir mezhep taassubu çerçevesinden ziyade toplumun yararını esas alan bir zihniyetle yaklaşan ve her dönemde Müslümanların kahir ekseriyetini teşkil eden ana gövde, hiç şüphesiz ehl-i sünnet ve'l-cemâat ekolü olmuştur. Bu ekole pek çok fırka ve zümre dâhil olmuştur. Bu sebeple ehl-i sünnet kavramı, tarih boyunca pek çok farklı fikre kucak açmıştır.¹

Ehl-i sünnet, pek çok farklı düşünceye kapı açmasına rağmen tarihte siyasi ve itikadi ihtilaflar eksik olmamış ve Müslümanlar arasındaki çekişmeler günümüze kadar süre gelmiştir. Bu ihtilafların çıkış sebebi olarak Müslümanlar arasında kabul edilen ilk pürüzler fitne olaylarıdır. Hz. Osman'ın şehadeti ve Hz. Ali'nin başına gelen tahkim olayı ile beraber ümmet içerisinde çatırdamalar başlamış ve ilk ana gövdeden kopuşlar meydana gelmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) ve onun yolundan giden sahâbe ve tabiîn neslin bu ana gövdeyi oluştururken gitmiş oldukları bu yola ehl-i sünnet adlandırması yapılmıştır. Ancak bu ehl-i sünnet tabirinin içerisine kimlerin girdiği hep tartışıl原因 gelmiştir. Bu sebeple ortaya çıkan her mezhep, kendilerinin ehl-i sünnet anlayışını savunduklarını iddia etmiştir.

Ehl-i hadîs, yaşanan kargaşalar ve ihtilaflar neticesinde kendisinin sünnet çizgisinin temsilcisi olduğunu savunmuştur. Bu nedenle fikhî konularda ehl-i re'ye cevap vermek üzere “sünen” adlı eserlerini, siyasî ve itikadi meselelerde de kelâmcılara cevap niteliğinde “sünne” adlı eserlerini kaleme almışlardır.

Ehl-i hadîs'in sünnet kavramı ile i'tikâdî düşünceyi özdeşleştirme çabasının en büyük kanıtlarından bir tanesi eserlerine “es-sünne” yahut “Kitâbü's-Sünne” şeklinde isim verip konularını sadece i'tikâdî meselelerle sınırlandırmış olmalarıdır. Kelamcılar i'tikâdî konularda malzeme olarak sadece âyetleri, mütevâtir haberi ve akli esas kabul etmiş, Kitâbü's-Sünne müellifleri ise sünnet kavramının içerisine hiçbir ayırmda bulunmadan hadislerin ve âsârın hepsini katmışlar ve akli delillere de kelamcılar kadar yer vermemişlerdir. Daha açık bir ifadeyle kelamcılar, kullanacakları malzemeyi anlayarak, yorumlayarak bir sonuca varmaya çalışırken Kitâbü's-Sünne müellifleri, nakil yoluyla gelen malzemeyi akli

¹ Halil İbrahim Bulut, *Dünden Bugüne Siyasî-İtikâdî İslam Mezhepleri Tarihi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 267.

delillerle kelamcılar kadar yorumlamadan, olduğu gibi literal haliyle ona inanmayı tercih etmişlerdir.²

Ebû Dâvûd, Abbasiler döneminde yaşamış muhaddislerden birisidir. Fıkhî görüşlerini *Sünen* adlı eserinde kaleme almıştır. İtikadi düşüncelerine ise sünen adlı eserinde “Kitâbü’s-Sünne” başlığı altında yer vermiştir. Tezimizin başlığında da Ebû Dâvûd’un sünnet anlayışı dememizin sebebi ehl-i hadîs âlimleri kendilerine göre doğru olan inanç biçimini Kitâbü’s-Sünne tarzı eserlerde nakletmişlerdir. Bu anlamda “sünnet” kelimesini “sahih i’tikâd” anlamında kullandıkları görülmektedir.³

Ebû Dâvûd’un Kitâbü’s-Sünne’sinde sünnet ifadesini itikadi görüş anlamında kullanıldığına dair şu rivayet delil getirilebilir. Rivayete göre Hasan-ı Basrî’nin (ö. 110/728) yaşadığı dönemde kendisinin Kaderiyye’den olduğu konusunda iftira atanlar vardır. Kurre b. Hâlid (ö. 154/770) iftira atanlara cevap verirken Hasan-ı Basrî’nin kader inancının sünnetten ibaret olduğunu zikretmektedir. Bu da “sünnet” kavramının “sahih i’tikâd” anlamında kullanıldığına ayrı bir delil oluşturmaktadır.⁴

Araştırmanın Amacı

Araştırmada amaç Ebû Dâvûd’un kendi döneminde ve öncesinde yaşanan i’tikâdî ve siyasal problem karşısında tutunmuş olduğu tavrı ortaya koymaktır. Mensup olduğu ilmi geleneğin bir tezahürü olarak Ebû Dâvûd konular hakkında açıkça yorum yapmaktan kaçınmıştır. Bu sebeple konu başlıkları ile rivayetler arasında bağ kurmak ve hadisleri anlamaya çalışmak bazen rivayetlerin anlaşılmasını zorlaştırmış ve okuyucunun şerhe ihtiyaç duymasına sebep olmuştur. Özellikle i’tikâdî konularla alakalı meselelerde sadece Ebû Dâvûd’un görüşlerini aktarmak yeterli olmamış, karşı tarafın da görüşlerinin ne olduğunun açıklanmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu sebeple Ebû Dâvûd’un değindiği konuları geniş kapsamlı bir şekilde ele alarak hem görüşlerini hem de bahsettiği olaylar araştırmada izah edilmeye çalışılmıştır. Böylece Ebû Dâvûd’un i’tikâdî konulardaki düşüncesini kolay bir şekilde anlaşılması amaçlanmıştır.

Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi

Çalışma yapılan bu alanda daha önce Kitâbü’s-Sünen türü eserlerin toplu bir halde yahut bu tarz eserleri kaleme alan müelliflerin araştırmasının yapıldığını ancak Ebû Dâvûd’un

² Selahattin Yücel, *Hadis Literatüründe “Kitâbu’s-Sünne” Geleneği* (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2014), 10.

³ Yücel, *Hadis Literatüründe “Kitâbu’s-Sünne” Geleneği*, 8.

⁴ Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, nşr. Yasir Hasan, İzzuddin Dıllı, İmad Et-Tayyar (Beyrut: Muessesetu’r-Risale, 1440/2019), “Kitâbü’s-Sünne”, 7 (No. 4623).

Kitâbü's-Sünne'sinin müstakilen ele alınmadığı görülmektedir. Bu sebeple bu alanda çalışma yapacak araştırmacılara kolaylık sağlaması için Ebû Dâvûd'un sünnet anlayışının daha rahat anlaşılabilmesi ve sistematik bir hale getirilebilmesi için yapılan bu araştırmaya gerek görülmüştür. Ayrıca müellifin başlıklarında aktardığı görüşlerinin izah ederek hem kendi fikrinin hem de zamanında yaşanan ihtilafları olayların daha rahat anlaşılabilmesi için yapılan bu çalışma önem arz etmektedir

Araştırmanın Sınırlılıkları ve Varsayımlar

Yapılan bu araştırma bir şerh çalışması yahut eserde yer alan rivayetlerin usul yönünden değerlendirilmesini hedefleyen bir çalışma değildir. Burada amaç rivayetler bağlamında Ebû Dâvûd'un sünnet anlayışını ortaya koymak ve i'tikâdî meselelerde düşüncesini ortaya çıkarmaktır. Ayrıca bazı ele alınan siyasî ve i'tikâdî ihtilaflar derinliği itibariyle araştırmanın amacı dışına çıkmasına sebebiyet vereceğinden dolayı yüzeysel olarak incelemekle yetinilmiştir. Ancak konunun önemine binaen bazı meseleler ayrıntılı bir şekilde ele alınmış olup Ebû Dâvûd ile reddiyede bulunduğu muhalif kesimin düşünceleri iyi bir şekilde ortaya konmaya çalışılmıştır.

Araştırmada amaç Ebû Dâvûd'un i'tikâdî anlayışını ortaya koymak olduğu için Kitâbü's-Sünne'de yer alan bütün rivayetlere araştırmada yer verilmemiştir. Aynı olan, benzerlik taşıyan hadisler arasından Ebû Dâvûd'un düşüncesini ortaya çıkaracak rivayetler seçilip uyumlu olan başlığın altında incelenmeye çalışılmıştır.

Ebû Dâvûd, her meselede yorum yapmaktan kaçındığından bu noktalarda bâb başlığı ile rivayet arasında bağlantı kurmaya çalışılmış, yorum yapabilmek için eserin şerhlerine, Kitâbü's-Sünne türü eserlere, kendi döneminde, öncesinde ve sonrasında yaşayan âlimlerin konulara bakış açısını değerlendirilerek i'tikâdî konulara yaklaşımı ortaya konmaya çalışılmıştır. Ebû Dâvûd'un açıkça görüş belirtmediği noktalarda benzer görüşlerde olduğu düşünülen; hocalarının, Kitâbü's-Sünne türü eser kaleme alan müelliflerin, ehl-i hadis mensubu muhaddislerin yahut selef-i sâlihînin düşünceleri aktarılmaya çalışılmıştır.

Kavramlar

Sünnet

Sünnet kavramı, sözlükte yüz, sûret, alın, iyi ya da kötü izlenen yol, tâbi olunan yol ve âdet⁵ anlamında kullanılmıştır.

Sünnet kelimesinin sözlük anlamlarından biri olan “geçmiş ümmetlerin gittikleri yol” manasında âyetlerde “sünnetü’l-evvelîn” şeklinde geçtiği görülmektedir.⁶ Ayrıca hadislerde de yine lügat manasına uygun bir biçimde kullanılmıştır. Nitekim Resûlullah (s.a.v.) bir hadislerinde şöyle buyurmaktadır:

“Kim İslâm’da güzel bir sünnet ortaya koyarsa ve kendisinden sonra gelenler bu sünnetle amel ederse, sünneti başlatan kimse işleyen kimsenin alacağı sevap kadar kazanır ve bu durum da onun ecrinden bir şey eksiltmez. Kim de İslam’da kötü bir sünnet ortaya koyar ve kendisinden sonra gelenler bu kötü sünnetle amel ederse, işleyen kimsenin günahının bir misli de başlatan kimseye yazılır ve (bu üstlenmesi de) ötekilerin günahlarından bir şey götürmez.”⁷

Sünnet kavramının ıstılâhi manada İslâmî ilimler içerisinde farklı anlamlarda kullanıldığını görmekteyiz. Sünnet, Resûlullah’ın (s.a.v.) her türlü fiili, kavli ve takriri tavrını ifade eder. Bu tanıma risalet öncesi Hz. Peygamber’in (s.a.v.) hayatı da girmektedir. Başka bir tanıma göre Resûlullah’ın (s.a.v.) yaşarken takip etmiş olduğu yol ve yaşam şekline denir. Genel kullanımına bakıldığı zaman da bid’atın zıddı manasında âyetlerden ve hadislerden ortaya çıkan şey anlamında da kullanılır. Konumuzla alâkalı olan manası ise Resûlullah’dan miras kalan, ilk Müslümanların takip etmiş oldukları yol anlamında kullanılan manasıdır.⁸

Hadisçiler, sünnetin tanımını usulcülerden biraz daha farklı olarak şu şekilde ifade etmişlerdir: Sünnet, Hz. Peygamber’e (s.a.v.) izafe edilen söz, fiil, takrir, O’na (s.a.v.) ait sıfatlar ve sîretidir.⁹ Sünnet, Hz. Peygamber’den (s.a.v.) söz, fiil yahut takrir şeklinde nakledildiği zaman, bu aktarılan sünnete hadis adı verilir. Kur’ân-ı Kerîm ile birlikte dinin iki

⁵ Ebü’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab* (Beyrut: Daru Sâdır, 1414/1993), 13/224-226.

⁶ Bk. el-Enfâl 8/38; el-Hicr 15/13; el-Kehf 18/55; Fâtır 35/43.

⁷ Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi’u’s-Sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyai’t-Türasi’l-Arabi, 1955) “Kitâbu’l-İlm”, 15.

⁸ Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü* (İstanbul: MÜ İFAV Yayınları, 2012), 284.

⁹ Yusuf el-Karadâvî, *Sünnet Araştırmalarına Giriş Sünneti Anlamada Yöntem Sünnetin Teşriî Değeri*, çev. Bünyamin Erul (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2020), 29.

asıl kaynağından biri olduğu kabul edilen hadis, Hz. Muhammed (s.a.v.) yaşıyorken Müslümanlar tarafından toplanıp, öğrenilmeye başlanmıştır.¹⁰

Bid'at

Bid'at kavramı sözlükte, bir şeye başlamak, onu ihdas etmek, inşa eylemek anlamlarına gelir. Yani bid'at daha önce bir benzeri olmaksızın yapılan, sonradan icat edilen şey anlamına gelmektedir.¹¹ Kur'ân-ı Kerîm'e baktığımız zaman bid'at kelimesi aynı kalıpta kullanılmamakla beraber sözlük manasına uygun olarak farklı şekillerde kullanılmıştır.¹²

Bid'at ıstılahta, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yaşamış olduğu asırdan sonra ortaya çıkan ve dini bir dayanağı bulunmayan, kısacası sünnete muhalif olarak sonradan ortaya çıkan anlayışa verilen isimdir.¹³

Hz. Peygamber (s.a.v.) bid'at ile alakalı bir hadisinin son kısmında "... Sonradan ortaya çıkan her şey bid'at, her bid'at de doğru yoldan çıkmaktır" buyurmaktadır.¹⁴ Bu hadise göre sonradan ortaya çıkan her şey bid'at ve sapıklık olarak adlandırılmaktadır. Ancak burada asıl kastedilen ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) reddetmiş olduğu husus; dini esaslarla uyuşmayan, şeriatın ruhuna uygun düşmeyen bid'attır.¹⁵ Nitekim âlimler yukarıda sünnet maddesinde zikredilen hadise¹⁶ dayanarak bid'ati iyi ve kötü olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Buna göre; Hz. Ömer'in (r.a.) teravih namazının topluca kılınmasından hoşnut olması üzerine "Bu ne güzel bir bid'attır" demesini iyi bid'at; kabirlerin üzerine türbe yapıp buralara mum dikmeyi de kötü bid'at olarak adlandırıldığı görülmektedir.¹⁷

Sonuç olarak dinin temel esaslarına ve ruhuna uymayan bid'at Hz. Peygamber (s.a.v.) yasaklamış olduğu bid'attır. Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashâbından sonra ortaya çıkan her şeyi de bid'attır diyerek reddetmek İslâm'ın temel prensipleriyle bağdaşmaz. Bu sebeple âlimler yukarıda bahsedildiği üzere bid'ati kendi içerisinde iyi ve kötü şeklinde sınıflara ayırma yoluna gitmişlerdir.¹⁸

¹⁰ Talat Koçyiğit, *Hadis İstılahları* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1980), 403.

¹¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 8/6.

¹² el-Bakara 2/117.

¹³ Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 41.

¹⁴ Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-Sünne", 6 (No. 4607).

¹⁵ Mevlüt Özler, *İslâm Düşüncesinde 73 Fırka Kavramı* (İstanbul: Nûn Yayıncılık, 1996), 109.

¹⁶ Müslim, "Kitâbü'l-İlm", 15.

¹⁷ Rahmi Yaran, "Bid'at" (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/129-131.

¹⁸ Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fî Ğarîbi'l-Hadis ve'l-Eser*, thk. T. Ahmed ez-Zâvî - Muhammed et-Tanâhî (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1399/1979), 1/107.

Kitâbü's-Sünne

Ashâbu'l-Hadîs, hicrî III. yüzyılda rey'e dayalı fıkha karşı bir tepki olarak fikhî görüşlerini yazdıkları eserlere "sünen" tarzı eserler denir. Sünnete, özellikle itikadi konularda Hz. Peygamber (s.a.v.)'den miras kalan ve ilk Müslümanların takipçisi olduğu yola uymaya, sünnetle amel etmeye ve bid'atlardan kaçınmaya teşvik için yazılan eserlere Kitâbü's-Sünne denir.¹⁹ Kitâbü's-Sünne tarzı eserlerin sünen türü eserlerden sonra yazıldığı bilinmektedir. Muhaddisler sadece ilmi sahada değil fikri sahada da yabancı fikirlere karşı tavır takınmıştır. Re'y taraftarının aktif olduğu ve yabancı kültürlerin etkisini git gide daha çok hissettirdiği hicretin ikinci asrının sonları ile üçüncü asrın başlarında muhaddisler sünnetin müdafaası için bu tarz kitapları kaleme almışlardır.²⁰

Muhaddisler Kitâbü's-Sünne adlı eserlerde inanç esaslarına dair hadisleri bir araya getirmişlerdir. Bu eserlerde Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sonra gelen ashâbı ile tâbiîn neslinin inanç esasları ortaya konmuş ve Müslüman halkında aynı şekilde bu esaslara göre hayatına çeki düzen vermesi istenmiştir. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve Ebû Dâvûd (ö. 275/889) gibi muhaddisleri bu tür eserleri yazmaya teşvik eden şey, yaşadıkları hicrî ikinci asırda ortaya çıkan ve çoğunlukla İslâm'a aykırı fikirlerin etkisinde kalan Şîa, Mu'tezile ve Cehmiyye gibi fırkalardır. Nitekim bu fırkalar İslâm inanç esaslarını belirleyen hadisleri reddetmişler ve Kur'ân-ı Kerîm'de geçen âyetleri kendi görüşlerine göre ele almışlardır.²¹

Hadis edebiyatı tarihi incelendiği zaman bu alanda ilk eser yazan müellifin Abdulvahhâb b. Atâ el-Hallâf (ö. 204/819) olduğu kaydedilmiştir.²² Vefat tarihlerine bakıldığı zaman bu türde özellikle hicrî üçüncü asırda birçok eser yazıldığı görülmektedir. Bu dönemde eser yazan musanniflerden öne çıkan isimler şunlardır: Esed b. Musa el-Ümevî (ö. 212/827) ve *Esedü's-Sunne'si*, Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve *Kitâbü's-Sünne* adlı eseri, Abdulvehhâb b. Abdulhakem (ö. 251/865) ve el-Verrâk'ı, Abdullah b. Abdurrahmân ed-Dârimî (ö. 255/868) ve *Kitâbü's-Sünne'si*, Hanbel b. İshâk eş-Şeybânî (ö. 273/886) ve *Kitâbü's-Sünne'si*, Ebû Dâvûd es-Sicistânî (ö. 275/888) ve *Kitâbü's-Sünne'si*, İbnü'n-Nebîl Ahmed b. Amr eş-Şeybânî (ö. 287/900) ve *Kitâbü's-Sünne'si*, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel (ö. 290/902) ve *Kitâbü's-Sünne'si*, Abdurrahmân b. Ebî Hâtim er-Râzî (ö. 327/938) ve *Kitâbü's-Sünne'si* bu alana örnek verilebilir.²³

¹⁹ Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 288.

²⁰ Ömer Özpinar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 231.

²¹ M. Yaşar Kandemir, *Kitâbü's-Sünne (Hadislerle İmân İlkeleri)* (İstanbul: Tahlil Yayınları, 2019), 17.

²² Mücteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 293.

²³ Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, 293; Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, *Hadis Literatürü*, çev. Yusuf Özbek (İstanbul: İz Yayıncılık, 1994), 31-33.

BİRİNCİ BÖLÜM

Birinci bölümde ilk olarak Ebû Dâvûd'un kısaca hayatına yer verilecektir. Hayatı hakkında kısa bir bilgilendirmeden sonra araştırmanın konusu olan Ebû Dâvûd'un *Sünen* adlı eserinin Kitâbü's-Sünne başlıklı kısmı hakkında genel bir değerlendirme yapılacaktır. Değerlendirme kısmında kitabın bab başlıkları, içeriği ve rivayetlerin sıhhati hakkında bilgi verilecektir. Ardından Ebû Dâvûd'un sünnet ve bid'at kavramlarına yaklaşımına ayrıntılı bir şekilde yer verilecektir.

1.EBÛ DÂVÛD, KİTÂBÜ'S-SÛNNE'Sİ VE SÛNNET YAKLAŞIMI

1.1. EBÛ DÂVÛD'UN HAYATI

Ebû Dâvûd es-Sicistânî künyesiyle meşhur olan ve tam adı Süleyman b. Eş'as b. İshak b. Beşir b. Şeddâd b. Amr b. İmran es-Sicistânî el-Ezdî, 202 (817-818) yılında Sicistan'da dünyaya gelmiştir.²⁴ Yemen'de bulunan Ezd kabilesine nispetle "Ezdî", doğduğu yere nispetle de "Sicistânî" olarak anılmaktadır.²⁵ Ebu Dâvûd Basra'da ikamet etmiş ve birçok kez Bağdat'a gitmiştir. *Sünen* adlı eserini burada rivâyet etmiştir. Hatta eserini Ahmed b. Hanbel'e sunmuş ve onun tarafından taltife mazhar olmuştur.²⁶

Ebû Dâvûd'un aile efradı ile alakalı geniş bir bilgi bulunmamakla beraber evli olduğu ve Ebu Bekr künyeli bir oğlu olduğunun bilgisi bize ulaşmıştır. Evladı Ebû Bekr Abdillâh b. Süleyman b. Eş'as hicrî 230 ile 316 yılları arasında yaşamıştır. Ebû Dâvûd yapmış olduğu bazı ilmi seyahatlerde oğlunu da öğrenmesi adına yanında götürmüştür.²⁷

Ebû Dâvûd'un en meşhur eseri *Sünen* adlı kitabıdır. Ebû Dâvûd'un şu sözleri onun sünen ve benzeri eserleri yazmasında ilmen ve fikren kimlerin etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu hususta Ebû Dâvûd şöyle demiştir:

"Gücüm yettiği kadar hadis âliminin yanına vardım. Konuştuğumuz bu muhaddisler içinde Yahya b. Main'den (ö. 233/848) daha iyi hadis hâfızı, daha fazla hadis bilgisine sahip olan ve hadis toplayanını, Ahmed b. Hanbel'den (ö. 241/855) daha iyi fıkhu'l hadise hâkim olan ve hadisler noktasında hassas davrananı ve hadislerin illetlerini Ali b. Medîni'den (ö. 234/848-849) daha iyi bilen bir kimse görmedim. Hadis bilme ve ezberleme hususunda da

²⁴ Şemsuddin Muhammed b. Ahmed Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nubela*, nşr. Şuayb el-Arnâvut ve dğr. (Beyrut: Muessesetu'r-Risale, 1985), 13/204.

²⁵ Seyyid Şerif Muhammed b. Cafer Kettani, *er-Risaletu'l-mustatrafâ*, nşr. Muhammed Muntâsır b. Zemzemi (Beyrut: Daru'l-Beşairi'l-İslâmiyye, 2000), 11.

²⁶ Ebu Bekr Ahmed b. Ali Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ev Medîneti's-selâm*, nşr. Mustafa Abdulkadir A'ta (Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1997), 9/57.

²⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 9/471-475.

İshak'ı (ö. 238/853) Ahmed b. Hanbel'den daha önde görürdüm ki bu durumu Ahmed b. Hanbel'e arz edince o da bunu itiraf etmiştir.”²⁸

Ebû Dâvûd'un kullanmış olduğu bu ifadeler onun hangi sahada kimden daha çok etkilendiğini ve yetişmesi hususunda hangi hocasının daha çok tesiri altında kaldığını göstermektedir. Ebû Dâvûd'un yetişmesinde ve düşünce dünyasının oluşmasında şüphesiz ilk sırada Ahmed b. Hanbel gelmektedir. Gerek Ebû Dâvûd'un Ahmed b. Hanbel'e yöneltilen soruları ve onun verdiği cevapları biraya topladığı *Mesâilu İmam Ahmed* kitabında olsun, gerekirse de süneninde yer vermiş olduğu hocasının görüşleri olsun, Ahmed b. Hanbel'in etkisini meydana çıkarmaktadır.²⁹

İslam tarihinde büyük hizmetlere medâr olan ve hadiste başyapıtlardan biri sayılabilecek *Sünen* adlı eseri kaleme alan Ebû Dâvûd Basra'da 275/889 senesinin Şevval ayının ortasında, 73 yaşında iken dâr-ı bekâyâ irtihâl eylemiştir.³⁰

1.2. KİTÂBÜ'S-SÜNNE'NİN GENEL DEĞERLENDİRMESİ

Ebû Dâvûd'un Kitâbü's-Sünne'si *Sünen* isimli kitabı içerisinde otuz dördüncü bölüm olarak yer almaktadır. Kitâbü's-Sünne başlığı Kütüb-i Sitte eserleri içerisinde sadece Ebû Dâvûd'un eserinde yer almaktadır.³¹ Şuayb el-Arnaût'un (ö. 1438/2016) yapmış olduğu tahkike göre Ebû Dâvûd'un Kitâbü's-Sünne bölümünde yer alan 177 adet rivayetin 140 tanesi sahih, 14 tanesi hasen ve 23 tanesi zayıf olarak rivayet edilmiştir.³²

Sünen adlı eserinde fıkha dair görüşlerini hadisler vasıtasıyla belirten Ebû Dâvûd, döneminde yaşanan siyasi ve itikadi tartışmalar hususunda düşüncelerini de Kitâbü's-Sünne adlı bölümü içerisinde zikretmiştir. Bu bölümde dönemin bid'at akımlarına karşı mücadele veren hocası Ahmed b. Hanbel'in de tesirini göz ardı etmemek gerekir. Çünkü muhalif kesime reddiye yazarken her daim onun ve ehl-i hadisin çizgisini gözetmeye çalışmıştır.

Ebû Dâvûd Kitâbü's-Sünne bölümünü kaleme alırken koymuş olduğu 'sünnet' başlığı ile aslında Müslümanların siyasî ve itikadi konularda nasıl bir tutum ve davranış içerisinde olmalı ve sünnet anlayışı noktasında kendilerine nasıl bir yol çizmeli sorularına cevap vermiş

²⁸ Zehebi, *Siyeru A'lam*, 13/218.

²⁹ Mehmet Dinçoğlu, *Ebû Dâvûd'un Sünen'i (Kaynakları ve Tasnif Metodu)* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 32.

³⁰ Zehebi, *Siyeru A'lam*, 13/221.

³¹ İlyas Çelebi, “Kitâbü's-Sünne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/115-116.

³² Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, nşr. Şuayb el-Arnaût (Lübnan: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemîyye, 1430/2009), “Kitâbü's-Sünne”.

olmaktadır. Bu yönüyle bakıldığı zaman bâb başlıklarının bölüm başlığı Kitâbü's-Sünne ile uyumlu ve kelâmî yönüyle de ahkâmla irtibatlı olduğu görülebilmektedir.³³

Sünne bölümünde otuz iki bâb başlığı yer almaktadır. Bu bâb başlıkları sırasıyla şöyledir;

- 1.Sünnetin mahiyeti hakkında açıklama bâbı,³⁴
- 2.Tartışmadan uzak durma ve Kur'ân'daki müteşâbihlere uymanın hükmü bâbı,³⁵
- 3.Hevâ sahiplerinden uzak durma ve onlara buğzetme bâbı,³⁶
- 4.Hevâ sahiplerine selâm vermeyi terk etme bâbı,³⁷
- 5.Kur'ân-ı Kerîm hakkında tartışmanın yasaklanması bâbı,³⁸
- 6.Sünnete sarılmanın gerekliliği bâbı,³⁹
- 7.Sünnete tutunma bâbı,⁴⁰
- 8.Fazilet (sahâbenin birbirine üstünlüğü) bâbı,⁴¹
- 9.Halîfeler (ile alakalı rivayetler) bâbı,⁴²
- 10.Rasûlullah'ın (s.a.v.) ashabının faziletine dair bâb,⁴³
- 11.Rasûlullah'ın (s.a.v.) ashabına sövmenin yasaklanması bâbı,⁴⁴
- 12.Hz. Ebu Bekir'in (r.a.) halife seçilmesi bâbı,⁴⁵
- 13.Fitne zamanında konuşmamak gerektiğinin bâbı,⁴⁶
- 14.Peygamberler arasında tercih (birbirlerine üstünlüğü) bâbı,⁴⁷
- 15.İrcâ düşüncesinin (Mürchie fırkasının) reddi bâbı,⁴⁸
- 16.İmanın artıp eksilebileceğinin delili bâbı,⁴⁹

³³ Dinçoğlu, *Ebû Dâvûd'un Sünen'i (Kaynakları ve Tasnif Metodu)*, 296.

³⁴ Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-Sünne", 1.

³⁵ Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-Sünne", 2.

³⁶ Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-Sünne", 3.

³⁷ Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-Sünne", 4.

³⁸ Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-Sünne", 5.

³⁹ Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-Sünne", 6.

⁴⁰ Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-Sünne", 7.

⁴¹ Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-Sünne", 8.

⁴² Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-Sünne", 9.

⁴³ Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-Sünne", 10.

⁴⁴ Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-Sünne", 11.

⁴⁵ Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-Sünne", 12.

⁴⁶ Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-Sünne", 13.

⁴⁷ Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-Sünne", 14.

⁴⁸ Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-Sünne", 15.

- 17.Kader konusu hakkındaki bâb,⁵⁰
- 18.Müşriklerin evlatlarının (ahiret) ahvali ile ilgili bâb,⁵¹
- 19.Cehmiyye fırkası hakkındaki bâb,⁵²
- 20.Rü'yetullah Meselesi,⁵³
- 21.Cehmiyye (fırkasının görüşlerini) reddeden rivayetler hakkındaki bâb,⁵⁴
- 22.Kur'ân-ı Kerim'in Allah'ın (c.c.) kelâmı olması hakkındaki bâb,⁵⁵
- 23.Şefaât konusu hakkındaki bâb,⁵⁶
- 24.Öldükten sonra dirilme ve sûrun üfürülmesi bâbı,⁵⁷
- 25.Cennetin ve cehennemin yaratılması ile alakalı rivayetler bâbı,⁵⁸
- 26.Havz (Kevser Havuzu) hakkındaki bâb,⁵⁹
- 27.Kabir meselesi ve kabir azabı hakkındaki bâb,⁶⁰
- 28.Mîzan (amellerin tartılması) hakkındaki bâb,⁶¹
- 29.Deccâl konusunda gelen rivayetler bâbı,⁶²
- 30.Hâricîler hakkındaki bâb,⁶³
- 31.Hâricîlerle savaş hususundaki bâb,⁶⁴
- 32.Hırsızlarla savaşmak hakkındaki bâb,⁶⁵

Bâb başlıkları zikredilen Ebû Dâvûd'un Kitâbü's-Sünne'sinden yola çıkarak onun sünnet anlayışını anlamak için bu bâbları belli bir sınıflandırmaya sokmak ve bu sınıflandırma zinciri içinde incelemek daha yerinde olacaktır. Zira ehl-i hadis mensubu Ebû Dâvûd ve arkadaşları, kendi yaşadıkları dönemde ehl-i re'y ve kelâmcılara karşı mücadele içine girmiş

⁴⁹ Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-Sünne", 16.

⁵⁰ Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-Sünne", 17.

⁵¹ Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-Sünne", 18.

⁵² Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-Sünne", 19.

⁵³ Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-Sünne", 20.

⁵⁴ Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-Sünne", 21.

⁵⁵ Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-Sünne", 22.

⁵⁶ Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-Sünne", 23.

⁵⁷ Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-Sünne", 24.

⁵⁸ Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-Sünne", 25.

⁵⁹ Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-Sünne", 26.

⁶⁰ Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-Sünne", 27.

⁶¹ Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-Sünne", 28.

⁶² Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-Sünne", 29.

⁶³ Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-Sünne", 30.

⁶⁴ Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-Sünne", 31.

⁶⁵ Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-Sünne", 32.

ve gerçek sünnet çizgisini kendilerinin müdafaa ettiğini savunmuşlardır. Onların düşüncelerini anlamak ve Ebû Dâvûd'un sünnet anlayışını ortaya koymak için aşağıdaki şekillerde bâb başlıklarını gruplandırmalar yerinde olacaktır.

1.3. SÜNNET VE BİD'AT KAVRAMLARINA YAKLAŞIMI

1.3.1. Sünnete Bağlılık

“Ehl-i sünnet” kavramı; “ehl-i sünnet ve'l-cemâat” tamlamasının kısaltılmış bir şekilde ifade edilmesidir. Burada zikredilen sünnet ifadesi, İslam dinini tebliğ ve tebyin ile görevli olan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) dinin temel konularını anlama biçimini ve tarzını ifade etmektedir. Cemâat kavramı ise her devirde yaşayan Müslümanların büyük çoğunluğunu, vahyin ilk muhataplarının i'tikâd, ibadet, hukuk ve ahlâk yönleriyle İslâm dinini, sonraki nesillere ileten topluluğu ifade etmektedir. Kısaca Ehl-i sünnet, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashâbının, İslâm'ın temel prensipleri noktasında takip ettikleri yolu benimsemiş kimselere verilen bir addır.⁶⁶

Ehl-i sünnet doktrinin kurucuları İmam Eş'arî (ö. 324/935-36) ve İmam Mâtürîdî (ö. 333/944) olarak bilinmektedir. Hâlbuki Eş'arî, ehl-i sünnet anlayışının kendisinden önce belirlenmiş olduğunu gösteren bir yazıyı eserinde kaleme alan bizzat kendisidir.⁶⁷ Bu gerçek görmezden gelinmiş olmalı ki ehl-i sünnet doktrinin Eş'arî ve Mâtürîdî âlimlerinden önce varlığı düşünülmemiş ve hep onlarla kullanılmaya başlandığı kanısı günümüze kadar süregelmiştir.⁶⁸

Ehl-i sünnet tabiri ilk olarak Muhammed b. Sîrîn (ö. 110/729) tarafından kullanılmıştır.⁶⁹ Ayrıca Ebû Dâvûd'un da hocası Ahmed b. Hanbel ile arasında geçen bir diyalogda ehl-i sünnet ve ehl-i bid'at tabirlerin kullanıldığını görmekteyiz.⁷⁰

Ehl-i sünnet tabiri hicri üçüncü asır ve öncesinde de kullanılmıştır. Nitekim İbn Kuteybe (ö. 276/889) konuyla alakalı kitabında şöyle bir pasaj kaleme almıştır: “Bir adam bir şehre girse ve (kendisine) Kaderiyye veya Mürchie (mensuplarının) gösterilmesini istese; küçük-büyük, avam-havas, sefipler-ayak takımı hepsi bu isimde kim varsa ona gösterir. Eğer

⁶⁶ Yusuf Şevki Yavuz, “Ehl-i Sünnet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/525-530.

⁶⁷ Ebû'l-Hasen Ali b. İsmâil b. Ebî Bîşr İshâk b. Sâlim Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfü'l-Musallîn İlk Dönem İslâm Mezhepleri*, çev. Ömer Aydın - Mehmet Dalkılıç (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 414.

⁶⁸ M. Hayri Kırbaçoğlu, “Ehlu's-Sunne Kavramı Üzerine Yeni Bazı Mülâhazalar”, *İslâmî Araştırmalar (Dergi)* 1/1 (Temmuz 1986), 72.

⁶⁹ Müslim, “Mukaddime”, 5.

⁷⁰ Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Muhammed b. el-Hüseyn el-Bağdâdî İbn Ebû Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile* (Mısır: Matbaatü'l-Mahmûdiyye, 1371/1952), 1/160.

(onlardan) ehl-i sünne (mensuplarını) göstermelerini istese, ona Ashâbu'l-Hadîs'i gösterirler.”⁷¹ Rivayette görüldüğü üzere dönem olarak hicri üçüncü asırda yaşamış bir müellif olan İbn Kuteybe tarafından ehl-i sünnet tabiri kullanılmakta ve ehl-i hadis de ehl-i sünnete mensup bir grup olduğundan söz edilmektedir.

Abdülkâhir el-Bağdâdî (ö. 429/1037-38), kurtuluşa eren fırkayı yani ehl-i sünneti tasnif ederken sekiz kısma ayırır. Bunlardan ehl-i hadis ve ehl-i re'y ikinci sırada ele almaktadır. Bu topluluğa dâhil olan âlimleri ismen zikrederken de Ahmed b. Hanbel ve ona uyanlar diye de belirtmiştir.⁷² Ebû Dâvûd, Ahmed b. Hanbel'in talebesi olmakla beraber o da bu sınıfa dahil olmaktadır. Ayrıca yukarıda belirtilenin aksine erken dönem hadis kaynaklarında ehl-i sünnet tabirinin görülmediğini ve bunun yerine “sünnet” ve “cemaat” tabirinin kullanıldığını söyleyenler de olmuştur.⁷³

Yukarıda zikredilen delillerin hepsi Ebû Dâvûd'un bu ve benzeri başlıklarla ehl-i sünnet çizgisini anlattığını ve kendisinin de bir ehl-i sünnet mensubu olduğunu anlatma ve ispat etme gayesi taşımaktadır.

Ebû Dâvûd, *Sünen* adlı eserinin Kitâbü's-Sünne adlı kısmında ilk olarak sünnet kavramını şerh etmiştir. “Sünnetin mahiyeti hakkında açıklama” adlı birinci babda yer alan ilk hadis şu şekildedir;

Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Hz. Muhammed (s.a.v.):

“*Yahûdiler yetmiş bir yahut yetmiş iki gruba ayrıldılar. Hristiyanlar da yetmiş bir veya yetmiş iki gruba ayrıldılar. Ümmetim ise yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır*”⁷⁴ buyurmuştur. Bu hadis bir sonraki hadisle beraber değerlendirilecektir. Diğer rivayet ise şu şekildedir;

Ebû Âmir el-Hevzenî'den şöyle rivâyet edilmiştir: Muâviye b. Ebî Süfyân (bir gün) aramızda ayağa kalkıp şöyle söyledi: ‘Şu (meseleyi) iyi bilin! Bir gün Resûlullah (s.a.v.) aramızda iken ayağa kalkıp şöyle buyurdular:

“*Dikkatli olun! Sizlerden önce gelen Ehl-i kitap yetmiş iki dini gruba ayrılmışlardı. Bu (İslam) ümmeti de yetmiş üç gruba ayrılacaktır. (Bu gruplardan) yetmiş iki tanesi*

⁷¹ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *Te'vîlü Muhtelifi'l-Hadîs* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslamiyye, Müessesetü İşrâk, 1419/1999), 137.

⁷² Ebû Mansûr Abdülkâhir b. Tâhir b. Muhammed et-Temîmî el-Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar (el-Fark beyne'l-fırak)*, çev. Ethem Ruhi Fırlı (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 246-248.

⁷³ Yavuz, “Ehl-i Sünnet”, 10/525-530.

⁷⁴ Ebû Dâvûd, “Kitâbü's-Sünne”, 1 (No. 4596).

cehennemde, biri ise cennette olacaktır. Bu (cennetlik olan fırka) ehl-i sünnet ve'l-cemâattir."⁷⁵

(Bu hadisin râvilerinden) Muhammed b. Yahya ve Amr b. Osman rivayetlerine (şu sözleri de) eklemişlerdir:

"Ümmetimden birtakım kavimler çıkacak ki bu hevâlar (bid'atler) onlara, kuduz hastalığının sahibine bulaşması gibi bulaşacaktır."

Amr b. Osman dedi ki: Bir kimse kuduz hastalığına yakalandığı zaman, (hastalık onda) girilmedik damar ve mafsâl bırakmaz.⁷⁶

Birinci bâbda yer alan bu iki hadis, i'tikâdî konularda ihtilafa düşen fırkaların durumu ile ilgilidir.⁷⁷ Bu rivayetlerde yer alan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayattayken ümmetinin ihtilafa düşeceğini haber vermesi onun bir mucizesidir.⁷⁸ Hz. Osman'ın şehit edilmesi, sonrasında önce Muaviye'ye karşı Hz. Ali'nin (r.a.) yanında savaşp, sonrasında tahkim olayını kabul edenlere cephe alan ve *"Hüküm, ancak Allah'a (c.c.) aittir"*⁷⁹ âyetini slogan yaparak İslâm tarihinde ilk ortaya çıkan siyasî-dinî fırka Hâricîler de bu fitne durumunu izah eder niteliktedir.⁸⁰

Âlimler arasında yetmiş üç fırkanın kim olduğu tartışmalı bir meseledir. Ali el-Kârî (ö. 1014/1605), yetmiş üç fırkayı şu şekilde anlamıştır: "Bu yetmiş iki fırka içinde yirmi fırka Mu'tezilidir. Çünkü Mu'tezile, kullar, fiillerinin yaratıcısıdır, derler ve rü'yetullahı da inkâr ederler. Hz. Ali'ye sevgi ve muhabbet hususunda aşırıya gittikleri için yirmi iki grup da Şîa mezhebine aittir. Hâricîler de Hz. Ali'yi ve büyük günah işleyenleri tekfir ettiklerinden dolayı yirmi fırka da onlara aittir. İtaatin küfre fayda vermeyeceği gibi günahların da imana zarar vermeyeceğini söyleyen Mürcie de bu yetmiş iki fırka içinde beş fırkayı oluşturmaktadır. Kulların fiillerini yaratması hususunda ehl-i sünnete ve bazı konularda Mu'tezile'ye yakın olması hasebiyle üç fırka da Neccâriyye mezhebine aittir. Kalan iki mezhepten biri Cebriyye'dir. Onlara göre insanın fiillerinde iradesi yoktur, tüm fiillerini ilâhî zorlama altında yapmaktadır. Son mezhep ise Müşebbihe'dir. Onlara göre de Allah yarattıklarına

⁷⁵ Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnâvut, Adil Mürşid (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 28/134 (No. 16937); Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrrahmân b. el-Fazl Dârimî, *es-Sünen*, thk. Hüseyin Selim Esed (Riyad: Dâru'l-Muğnî, 1412/2000), "Siyer", 75 (No. 2560); Muhammed b. Yezid el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâvut vd. (Dimaşk: Darü'r-Risâleti'l-Alemîyye, 2009), "Fiten", 17 (No. 3993).

⁷⁶ Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-Sünne", 1 (No. 4597).

⁷⁷ Halîl Ahmed es-Sehârenfûrî, *Bezlü'l-Mechûd* (Hindistan: Merkezu's-Şeyh Ebi'l-Hasen en-Nedvî, 1427/2006), 13/6.

⁷⁸ Ebû't-Tayyib el-Azîmâbâdî, *Avnü'l-Ma'bûd* (Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1415/1995), 12/222.

⁷⁹ *Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*, çev. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: TDV Yayınları, 2015) el-En'âm 6/57.

⁸⁰ Bulut, *Dünden Bugüne Siyasî-İtikâdî İslam Mezhepleri Tarihi*, 137.

benzemektedir. Kurtuluşa eren fırka ise (el-fırkatu'n-nâciye) Hz. Peygamber (s.a.v.) ve onun yolundan giden ashâbı yani ehl-i sünnet ve'l-cemâattir.”⁸¹

Hadislerin sıhhati noktasında son dönem hadis âlimlerinden Nâsirüddin el-Elbânî (ö. 1420/1999), bu bâbda yer alan iki hadisi incelemeye almış, hadislerin farklı senetlerini değerlendirmiştir. Hadis ve fıkıh âlimlerinin yetmiş üç fırka hadisi hakkında açıklamalarına yer verdiği değerlendirmesinin neticesinde rivayetlerin sahîh olduğuna hükmetmiştir. Ayrıca hadislerin sahîh olmadığını söyleyenleri de tenkit etmiştir.⁸²

Yetmiş üç fırka hadisi ile alakalı rivayetler incelendiği zaman ümmetin, önceki toplumlar gibi bölünüp parçalanmadan sakınması, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) oluşturduğu topluluktan ayrılmaması gerektiğine vurgu yapıldığı görülmektedir.⁸³

Ebû Dâvûd'un i'tikâdî konulardaki düşüncesini daha iyi kavrayabilmek için Kitâbü's-Sünne'nin altıncı bâbı olan “sünnete sarılmak” ile yedinci bâbı olan “sünnete tutunmanın gerekliliği” başlıklarını beraber değerlendirmek yerinde olacaktır.⁸⁴

“Sünnete sarılmak” adlı altıncı bâb başlığında Ebû Dâvûd'un nakletmiş olduğu ilk rivâyet şu şekildedir:

Mikdâm b. Ma'dikerib'den (r.a.) aktarıldığına göre Hz. Muhammed (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“İyi biliniz ki Kur'ân-ı Kerîm ile birlikte bana (onun bir) benzeri de verilmiştir. Şunu da iyi bilin ki yakında koltuğuna oturmuş, midesi tok bir kişi size: 'Bu Kur'ân'a sıkı sıkı sarılın; onda helâl bulduğunuzu helâl, haram bulduklarınızı da haram bilin' diyecektir.

*İyi biliniz ki evcil olan eşeğin eti, vahşi (yırtıcı) hayvanlardan köpek dişine sahip olanların eti, kıymetsiz olan kayıp malların dışında, mu'âhedin (belli bir süre ikamet etmek üzere İslam devleti arazisine izinli olarak giren anlaşma yapılmış kâfirlerin) kaybettiği şeyler size helal olmaz. Kim bir halka misafir olursa o halkın geleni ağırlaması gerekir. Şayet onunla ilgilenmezlerse, yolcu misafir edilme hakkını alarak onları cezaya çaptırabilir.”*⁸⁵

Zikredilen bu hadisle bir sonraki rivayet benzerlik arz etmektedir. Bu sebeple ikisi beraber ele alınacaktır. Sonraki rivayet şu şekilde gelmiştir:

⁸¹ Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtîh Şerhu Mişkâtü'l-Mesâbih* (Beyrut: Daru'l-Fikir, 1422/2002), 1/259.

⁸² Nâsirüddin Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsî's-sahîha ve şey'un min fikhîhâ ve fevâ'idihâ* (Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1422/2002), 1/402-414.

⁸³ Ahmet Keleş, “73 Fırka Hadisi Üzerine Bir İnceleme”, *Marîfe Dini Araştırmalar Dergisi* 5/3 (01 Ocak 2005), 45.

⁸⁴ Kandemir, *Kitâbü's-Sünne (Hadislerle İmân İlkeleri)*, 23.

⁸⁵ Ebû Dâvûd, “Kitâbü's-Sünne”, 6 (No. 4604); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 28/410 (No. 17174).

Resûlullah'ın (s.a.v.) azatlı kölesi Râfî'den (r.a.) rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

*“Sizden birinizi koltuğuna yaslanmış, benim emrimden bir emir yahut nehyettiğim şeyden bir nehiy geldiği zaman sakın ‘Biz Allah’ın kitabında bulduğumuza uyarız, başkasını da bilmeyiz’ derken bulmayayım.”*⁸⁶

Yukarıda yer alan iki rivayette de koltuğuna kurulmuş tok bir adamdan bahsedilmektedir. Bu ifadeden kasıt; lüks ve şatafat içinde yaşayan, çokça yeme içmeden anlayışı kitledi, ahmak kimselerdir.⁸⁷

Resûlullah'ın (s.a.v.) bu hususta uyarıda bulunmasının sebebi; bu kişilerin sadece Kur'ân'ı Kerîm'de yer alan helal ve haramları kabul etmeleri ve bunun dışında kalan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetine ve onun getirdiği hükümlere muhalif olmalarıdır. Bu kimseler Râfîzîler ve Hâricîler gibi sadece Kur'ân'ın zahirine bağlı kalıp, sünneti terk eden ve hak yoldan sapan kimse gibidirler.⁸⁸

Birinci hadiste yer alan *“Kur'ân-ı Kerîm ile birlikte bana (onun bir) benzeri de verilmiştir”* cümlesinde yer alan *“benzeri”* ifadesinden kastın *“vahy-i gayr-i metlûv”* diye isimlendiren Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'ân dışı almış olduğu vahiy anlamına geldiği şerhlerde ifade edilmektedir.⁸⁹ Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de yer almayıp hadiste yer alan ehli eşek ve köpek dişli yırtıcı hayvanların etinin haram kılınması gibi bazı hükümler Resûlullah (s.a.v.) tarafından konulmuştur.⁹⁰

İkinci hadisin Tirmizî'de⁹¹ (ö. 279/892) ve İbn Mâce'de⁹² (ö. 273/887) yer alan rivayetlerine baktığımız zaman *“Resûlullah'ın haram kıldığı bir şey, Allah tarafından haram kılınmış gibidir”* ifadesinin geçtiğini görülmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de de geçtiği üzere Allah'a itaate giden yolun Resûle itaatten geçtiğini⁹³ bu bâbda yer alan rivayetler vasıtasıyla Ebû Dâvûd bir kez daha hatırlatmış olmaktadır.

“Sünnete sarılma” bâbında zikredilen bir diğer rivayette Hz. Âişe'den (r.anhâ) nakledildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) buyurdular: *“Kim bizim şu dinimizde bulunmayan bir şeyi sonradan ortaya çıkarırsa, o (çıkarıldığı şey) kabul edilmez.”*

⁸⁶ Ebû Dâvûd, “Kitâbü's-Sünne”, 6 (No. 4605).

⁸⁷ el-Azîmâbâdî, *Avnû'l-Ma'bûd*, 12/232.

⁸⁸ Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb Hattâbî, *Meâlimü's-Sünen* (Halep: el-Matba'atü'l-İlmiyye, 1351/1932), 4/298.

⁸⁹ el-Azîmâbâdî, *Avnû'l-Ma'bûd*, 12/231.

⁹⁰ es-Schârenfûrî, *Bezlü'l-Mechûd*, 13/15.

⁹¹ Tirmizî, “İlim”, 10 (No. 2664).

⁹² İbn Mâce, “Sünnet”, 2 (No. 12).

⁹³ Âl-i İmrân 3/31.

(Ebû Dâvûd'un hocası) Muhammed b. İsmâ rivayetinde şöyle dedi: Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “ *Kim bizim yapmadığımız bir işi yaparsa, o (yaptığı şey) kabul olunmaz.* ”⁹⁴ Benzerliği sebebiyle bu rivayet bir sonraki hadis ile beraber izah edilecektir.

(Tâbiîn muhaddislerinden) Abdurrahman b. Amr es-Sülemî ve Hucr b. Hucr'dan rivâyet edildiğine göre şöyle dediler:

Hakkında “*Kendilerine binek hayvanı tedarik etmen için sana varıp da ‘Sizi bindirecek bir şey bulamıyorum’ şeklinde yanıt verdiği zaman, infak edecek bir şey bulamamanın hüznünden gözyaşı dökerek geri dönenlere de günah yazılmaz*”⁹⁵ âyeti inen ‘İrbâz b. Sâriye’nin (r.a.) yanına gitmiştik. Kendisini selamladık. Seni ziyaret etmeye, geçmiş olsun demeye ve senden ilim öğrenmeye geldik” dedik. ‘İrbâz (şöyle) dedi:

Bir gün Resûlullah (s.a.v.) bizlere namaz kıldırdı. Ardından bize dönerek çok tesirli bir konuşma yaptı. Öyle ki gözler vaazdan dolayı yaşardı, kalpler ürperdi. Derken sahâbîlerden birisi: ‘Yâ Resûlullah! Yaptığın bu hitap ayrılacak birinin hitabına benziyor, bize ne nasihatte bulunursun?’ dedi. Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“*Size Allah’tan korkmanızı ve (başınızdaki idareci) Habeşli köle bile olsa (onu) dinleyip, emrine uymanızı tavsiye ederim. Çünkü benden sonra yaşayanlarınız pek çok ihtilaf görecektir. Bundan dolayı size düşen, sünnetime ve doğru yolda olan râşid halîfelerin sünnetine sımsıkı sarılmanızdır. Sünnete sımsıkı sarılın ve azı dişlerinizele ısırtıp sımsıkı tutun. Dinde sonradan ortaya çıkan işlerden sakının. Şüpheli ki sonradan ortaya çıkan her iş bid’attır ve her bid’at sapıklıktır.*”⁹⁶

Resûlullah (s.a.v.) bid’at kavramı ile dinde yeri bulunmayan ve sonradan ihdas edilen inanç ve ibadetleri kastetmiştir.⁹⁷ Hz. Peygamber (s.a.v.) bir şeyi yasaklamışsa o yasağa uymak gerekmektedir. Sonradan ortaya çıkan ve sünnet olduğuna dair herhangi bir delil olmayan şey ise batıl ve fasit olarak değerlendirilmiştir.⁹⁸ Öyleyse fitne zamanında ortaya çıkacak olan ihtilaf ve bid’at düşüncelere karşı Müslümanın Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ve râşid halîfelerinin sünnetine sımsıkı sarılması gerekmektedir.⁹⁹

⁹⁴ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 6 (No. 4606); Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu‘fî Buhârî, *el-Câmi‘u’s-Sahîh*, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsir en-Nâsir (Dimeşk: Dâru Tavku’n-Necât, 1414/1993), “Sulh”, 5 (No. 2550); Müslim, “Akdiye”, 8 (No. 1718).

⁹⁵ Tevbe 9/92.

⁹⁶ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 6 (No. 4607); Tirmizî, “İlim”, 16 (No. 2676); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/373 (No. 17144).

⁹⁷ el-Azîmâbâdî, *Avnû ‘l-Ma‘bûd*, 12/235.

⁹⁸ Hattâbî, *Meâlimü’s-Sünen*, 4/299.

⁹⁹ Kandemir, *Kitâbü’s-Sünne (Hadislerle İmân İlkeleri)*, 65.

“Sünnete sarılma” bâbında yer alan son rivâyet şu şekilde gelmiştir: Abdullah b. Mes‘ûd’dan (r.a.) rivâyet edildiğine göre Hz. Muhammed (s.a.v.) art arda üç kez: “*Haddi aşanlar helak oldu*” buyurmuştur.¹⁰⁰

Bu hadiste geçen “mütenattiûn” kavramı önemli olup farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bunların başında bu tabirle kastedilen kimselerin ağızına ve aklına gelen her şeyi, düşünmeden konuşan ve bu sebeple dünya ve ahirette ceza kesilen kimseler olduğu zikredilmiştir. Yahut tabiî konuşma şeklini bozarak, boğazını ve gırtlığını zorlamak suretiyle sesine farklı tonlar vermeye ve bu sebeple insanların takdirini toplamaya çalışan kimseler de kastedilmiş olabilir.¹⁰¹

Bu hadis öncesinde zikredilen diğer rivayetlerle beraber değerlendirildiği zaman; sünnet çizgisinin orta yol olduğunu, bunun dışında kalan yolların ise haddi aşmak olacağı ve bunun neticesinde de bid‘at yollara sürüklenip helak olma tehlikesiyle karşı karşıya kalılabileceğini hatırlatmaktadır.¹⁰² Nitekim bazı âlimler burada kastedilen zümrenin, haddi olmayan konularda konuşan bid‘at olarak zikredilen kelâmî mezhepler olduğu görüşünü benimsemiştir.¹⁰³ Ebû Dâvûd’un kelâmî meselelerde tevilden uzak, teslimiyetçi tutumunu göz önüne alırsak bu hadisi burada zikretmesinin böyle bir manaya işaret için olduğu söylenebilir.

Yedinci bâb başlığı olan “Sünnete tutunma” konusuna gelirsek, bu başlık altında yer alan hadislerde sünnete uygun yoldan gitmenin ehemmiyetinden bahsedilecektir. Yedinci bâbda yer alan ilk rivâyet şu şekilde gelmiştir:

Ebû Hüreyre’den (r.a.) nakledildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

*“İnsanları kim hak olan yola çağırırsa, kendisine tabi olanların sevabı kadar ona da sevap verilir. Bu durum (kendisine) tabi olanların sevabından bir şey eksiltmez. Kim de delâlete çağırırsa, çağırana kimseye kendisine tabi olanların günahı kadar günah yüklenir. Bu durum (kendisine) uyanların günahından da bir şey eksiltmez.”*¹⁰⁴

Hadiste belirtilen “doğru yola çağırma” İslâm’a davet şeklinde olabileceği gibi sâlih amel işlemeye davet¹⁰⁵ şeklinde de anlaşılabilir. Öyleyse sünnet çizgisinde ilerlemek isteyen bir kimse bu yola insanları davet etmeli, çizginin dışında kötü yol ve bid‘atların cümlesinden

¹⁰⁰ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 6 (No. 4608); Müslim, “İlim”, 2670; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/167 (No. 3655).

¹⁰¹ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Riyâzü’s-Sâlihîn Tercüme ve Şerhi*, çev. M. Yaşar Kandemir vd. (İstanbul: Erkam Yayınları, 2018), 7/280; İbnü’l-Esir, *en-Nihâye fî Ğarîbi’l-Hadîs ve’l-Eser*, 5/74.

¹⁰² Kandemir, *Kitâbü’s-Sünne (Hadislerle İmân İlkeleri)*, 68.

¹⁰³ Hattâbî, *Meâlimü’s-Sünen*, 4/300.

¹⁰⁴ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 7 (No. 4609); Müslim, “İlim”, 2674; Tirmizî, “İlim”, 15 (No. 2674); İbn Mâce, “Sünnet”, 14 (No. 206).

¹⁰⁵ el-Azîmâbâdî, *Avnü’l-Ma‘bûd*, 12/236.

de sakınmalıdır. İlk bakışta hadisin zahirinin “Hiçbir suçlu başkasının suçunu yüklenmez”¹⁰⁶ âyeti ile çelişiyor gibi gözükebilir. Ancak burada kötü yolda çığır açan kişi bizzat günahı yüklenici değil bilakis sebep olması bakımından bir pay sahibidir.¹⁰⁷

Bir sonraki hadiste, Sa’d b. Ebî Vakkâs’dan (r.a.) aktarıldığına göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdular:

*“Şüphesiz, Müslümanlar arasındaki en büyük günahkâr kimse, haram kılınmamış bir hususa dair Hz. Peygamber’e (s.a.v.) soru sorarak, bundan dolayı o meselenin insanlığa haram kılınmasına müsebbib olan kişidir.”*¹⁰⁸

Burada kınanan soru sorma tarzı; abes bir şekilde veya kişinin ihtiyacı olmadığı halde soru sorarak kendini ve diğer inananları mesuliyet altına sokmasıdır. Nitekim geçmiş ümmetlerden İsrâîloğullarına baktığımız zaman bunun örneğini görebiliriz.¹⁰⁹ Onlara inek kesilmesi emredilmişti ve herhangi bir ineği kesseler bu görevi yerine getirmiş sayılacaklardı. Ancak onlar soru sormaya devam ettikçe Allah (c.c.) ineğin özelliklerini artırdı. Neredeyse bu yüzden ineği kesemeyeceklerdi. Bu kıssa Bakara sûresinde anlatılmaktadır.¹¹⁰

Ebû Dâvûd, “sünnete tutunma” başlıklı yedinci bâbda Hasan-ı Basrî (ö. 110/728) ile alakalı on üç rivayete yer vermiştir.¹¹¹ Bu rivayetlerde tâbiîn neslinin büyüklerinden olan Hasan-ı Basrî’nin kaderle alakalı açıklamalarına yer verilmiş ve ona atılan kaderi inkâr ettiğine dair iftiraların doğru olmadığını ispat etmek için Ebû Dâvûd çeşitli nakillere yer vermiştir. Bu bâbda yer almasının hikmeti müellifin, Hasan-ı Basrî hakkında bid‘atçı bir akıma değil, tam tersine sünnete bağlı biri olduğunu ispatlamaya çalışma gayretidir.¹¹²

1.3.2. Bid‘at ve Hevadan Kaçınmak

Lügatte “dinle ilgili yeni görüş ve davranışları benimseyenler” manasına gelen ehl-i bid‘at, terim olarak ise farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Bu farklı tanımların ortak noktasına bakıldığında zaman “sünnetin terkedilmesi” anlamına geldiği görülmektedir.¹¹³

¹⁰⁶ En’âm 6/164.

¹⁰⁷ es-Sehârenfûrî, *Bezlü’l-Mechûd*, 13/37.

¹⁰⁸ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 7 (No. 4610); Müslim, “Fezâil”, 2674; Buhârî, “İ’tisâm”, 3 (No. 6859).

¹⁰⁹ Hattâbî, *Meâlimü’s-Sünen*, 4/302.

¹¹⁰ Bakara 2/67-73.

¹¹¹ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 7 (No. 4614-4626).

¹¹² Kandemir, *Kitâbü’s-Sünne (Hadislerle İmân İlkeleri)*, 98.

¹¹³ Yusuf Şevki Yavuz, “Ehl-i Bid‘at”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/501-505.

Bir başka ifadeyle ehl-i bid‘at; İslam dininde çoğunlukla Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yaşadığı asırdan sonra ortaya çıkan ve dini bir kaynağı, aslı bulunmayan, dinin özüne kısacası sünnete aykırı olan iş ve görüşlere sahip kimselerdir, denilebilir.¹¹⁴

Ehl-i hevâ ise sözlükte “nefsin arzularına uyanlar” anlamına gelmektedir. Terim olarak ise en genel manasıyla “inanç ve davranışlarını, peygamberlerce tebliğ edilen ilahî buyruklara dayandırmaksızın sadece beşerî görüş ve isteklerine göre oluşturanlar” şeklinde ifade edilmektedir.¹¹⁵

Ehl-i bid‘at tabirini ilk defa kim tarafından kullanıldığı bilinmemektedir. Ancak rivayete göre Hasan-ı Basrî, ehl-i sünnet kavramını kullanıldığı gibi ehl-i bid‘at kavramını da kullanmıştır. Hasan-ı Basrî’nin bu kavramları kullanılması bize erken dönemlerde bu ifadelerin İslâm âlimlerince kullanıldığını göstermektedir. Bu kavramlar hicrî üçüncü ve dördüncü asırda yazılan eserlerde sıkça kullanılmaya başlanmıştır. Ehl-i sünnet âlimleri tarafından Mürcie, Havâric (Hâricîler), Cehmiyye, Şîa, Kaderiyye, Mu‘tezile gibi fırkalar ehl-i bid‘at olarak kabul edilmiştir.¹¹⁶

Ehl-i sünnet kelâmcılarına göre hicri dördüncü asırdan beri kurulup gelişen ve Müslümanların çoğunluğunun onayını alıp bugün hala devam eden Selefiyye, Mâtürîdiyye ve Eş‘ariyye gibi mezhepler dışındaki fırkalar ehl-i bid‘at olarak kabul edilmektedirler.¹¹⁷

Ebû Dâvûd, Kitâbü’s-Sünne’nin “tartışmadan uzak durma ve Kur’ân’daki müteşâbihlere uymanın hükmü” adlı ikinci bâbda tartışmadan ve Kur’ân-ı Kerim’in müteşâbih ayetlerinin peşine düşmekten uzak durulmasından bahsetmektedir. Bu konu ehl-i sünnetin açıklandığı birinci bâb ile bir sonraki bâb olan “hevâ sahiplerinden uzak durma ve onlara buğz etmek” başlıklı üçüncü bâb ile alakalıdır.

İkinci bâbda yer alan ilk rivâyet şu şekilde gelmektedir: Hz. Âişe’den (r.anhâ) rivâyet edildiğine göre şöyle dedi:

“Resûlullah (s.a.v.), ‘O (Allah) kitabı sana indirdi. Onun bazı âyetleri açık anlamlıdır’ âyetini ‘Bunu ancak akıl sahibi kimseler düşünüp anlar’¹¹⁸ kısmına kadar okudu.” Sonra Hz. Âişe (r.anhâ) şöyle dedi:

¹¹⁴ Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 61.

¹¹⁵ Yusuf Şevki Yavuz, “Ehl-i Ehvâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/505-507.

¹¹⁶ Yavuz, “Ehl-i Bid‘at”, 10/501-505.

¹¹⁷ Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmine Giriş* (İstanbul: Damla Yayınevi, 2014), 111-113.

¹¹⁸ Âl-i İmrân 3/7.

“Resûlullah (s.a.v.): ‘Kur’ân-ı Kerîm’in müteşâbih âyetlerine uyanları gördüğünüz vakit işte onlar Allah’ın kendilerinden sakının diye isimlendirdiği kimselerdir’ buyurdu.”¹¹⁹

Müteşâbihâta tabi olmak, onların peşinden gitmek ehl-i bid‘atın belirgin özelliklerinden biri sayılmaktadır. Nitekim onların bu özelliğine yukarıda zikredilen hadisten yola çıkarak ulaşılmıştır.¹²⁰ Yine hadiste geçen âyetin tefsiri yapılırken, müteşâbih âyetlerin peşinden düşen kimselerin İslâm tarihinde ilk fitneyi çıkarmaları sebebiyle Hâricîler olabileceği yorumu da yapılmıştır.¹²¹

Yukarıda değinilmiş olan ikinci bâb ile hevâ sahiplerinden uzak durma ve onlara buğzetme bâbı olan üçüncü bâb ve hevâ sahiplerine selâm vermeyi terk etme bâbı olan dördüncü bâblar arasında bağlantı vardır. Nitekim üçüncü ve dördüncü bâb başlıklarında dikkat çekilen ehl-i hevâ mensubu kimseler ehl-i bid‘at ile aynı anlamda kullanılmıştır.¹²²

İmam Şâfiî (ö. 204/820) ve Ahmed b. Hanbel’den önce Hicaz ekolünün ilk temsilcisi¹²³ sayılan İmam Malik (ö. 179/795) tarafından ehl-i hevâ tabiriyle yukarıda da zikredildiği üzere İslâm’daki bid‘at fırkalara mensup kelâmcıların kastettiği görülmektedir.¹²⁴

Üçüncü bâb başlığı hevâ sahiplerinden uzak durma ve onlara buğzetme konusundadır. Bu bâbda yer alan ilk hadis şu şekildedir:

“Amellerin en faziletlisi sevdiğinde Allah için sevmek ve nefret ettiğinde de Allah için buğzetmektir.”¹²⁵

Hadis bu lafzıyla beraber Kütüb-ü Tis’a içerisinde sadece Ebû Dâvûd’un *Sünen* adlı eserinin Kitâbü’s-Sünne başlığı altında yer almaktadır.¹²⁶ Dârimî’nin (ö. 255/869) *Sünen* adlı eserinde de bu bâb başlığına benzeyen “Bid‘at ve Hevâ Ehlinden Kaçınmak ve Onlara

¹¹⁹ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 2 (No. 4598); Buhârî, “Tefsir”, 59 (No. 4273); Müslim, “İlim”, 2665.

¹²⁰ Topaloğlu, *Kelâm İlmine Giriş*, 154.

¹²¹ Ebû’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî İbn Kesîr, *Tefsîrû’l-Kur’ânî’l-‘azîm* (Riyad: Dâru Taybe, 1420/1999), 2/10.

¹²² Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 61.

¹²³ Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî İbn-i Haldûn, *Mukaddime [Kitâbü’l-‘İber (Kitâbü Tercemâni’l-‘İber) ve divânü’l-mübtade’ ve’l-haber fî eyyâmi’l-‘Arab ve’l-‘Acem ve’l-Berber ve men-âsarahüm min-zevi’s-sultâni’l-ekber]*, çev. Halil Kendir (İstanbul: Yeni Şafak, 2004), 178.

¹²⁴ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. İbn Abdülber en-Nemerî, *Câmiu Beyâni’l-ilm ve fazlihi ve ma yenbagi fî rivayetihi ve hamlihi*, nşr. Ebû’l-Eşbal ez-Züheyri (Demmâm: Dâru İbni’l-Cevzi, 1414/1994), 2/942.

¹²⁵ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 3 (No. 4599).

¹²⁶ Kandemir, *Kitâbü’s-Sünne (Hadislerle İmân İlkeleri)*, 40.

Husumet Etmek”¹²⁷ başlığı geçmektedir. Dârimî’de bu başlık altında ehl-i hevâ, ehl-i bid‘at kimselerden uzak durulması, onlarla beraber oturmaktan kaçınılması tavsiye edilmektedir.

Bu hadis bâb başlığı ile beraber değerlendirildiği zaman aynı Dârimî’nin (ö. 255/869) *Sünen* adlı eserinde geçtiği gibi ehl-i hevâ mensubu kimselerden uzak durulması ve onlara karşı bir muhabbet de beslenmemesi gerektiğinden bahsetmektedir. Ehl-i hevâ dendiği zaman iki tür fikir akımı anlaşılır: Bunlardan birincisi, Ehl-i Sünnet dışında kalan bütün İslâmî fırkalardır. Diğeri de inanç mevzularında ilâhî bir kitaba dayanmayan, beşerî görüşleri benimsemiş kimselerdir, denilebilir.¹²⁸

Hadis âlimleri ise ehl-i hevâ tabiri ile özellikle Cehmiyye ve Mu‘tezile kelâmcıları başta olmak üzere genellikle Selef çizgisinden sapan bütün fırkaları kapsayacak şekilde bu tabiri kullanmışlar, özellikle bununla ehl-i bid‘ati kastederek bu fırkaları hak yoldan çıkmakla itham etmişlerdir.¹²⁹

Âlimlere göre bir insan nasıl ki Allah’a itaat ettiği için, Allah dostu olduğu için birini sever; aynı şekilde Allah düşmanına karşı da kin ve nefret duyması kaçınılmaz bir duygudur. Nitekim belli bir sebepten dolayı sevgi duyan bir kişinin o sebebin zıddından dolayı da düşmanlıkta bulunması doğal ve gerekli bir durumdur.¹³⁰

“Hevâ sahiplerinden uzak durma ve onlara buğzetme” isimli üçüncü bâbda yer alan bir diğer hadis şu şekilde gelmektedir:

İbn Şihâb şöyle dedi: Bana Abdurrahman b. Abdullah b. Ka‘b b. Mâlik haber verdi. Zira Abdullah b. Kâ‘b b. Mâlik (r.a.), Kâ‘b âmâ olunca ona kılavuzluk etti ve (Abdullah) şöyle dedi: Babam Kâ‘b b. Mâlik’ten dinledim. O, Tebük gazvesinde Hz. Peygamber (s.a.v.) ile beraber gitmeyip geride kalanlardan olması hasebiyle başından geçenleri uzun uzadıya anlattı:

“Resûlullah (s.a.v), (Tebük gazvesine katılmayan, aralarında benimde bulunduğum) üç kişi ile Müslümanların konuşmasını yasakladı. Yaşadığım bu durum şahsıma çok uzun gelmeye başladı ve bende amcamın oğlu Ebu Katâde’nin bahçe duvarına tırmandım. Ona selam verdim fakat Allah’a yemin ederim ki selamımı almadı.” Daha sonra (Ebû Dâvûd’un

¹²⁷ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân b. el-Fazl Dârimî, *es-Sünen*, thk. Hüseyin Selîm Esed (Riyâd: Dâru’l-Muğnî, 1412/2000), “Mukaddime”, 35 (No. 405).

¹²⁸ Kandemir, *Kitâbü’s-Sünne (Hadislerle İmân İlkeleri)*, 41.

¹²⁹ Bulut, *Dünden Bugüne Siyasi-İtikâdi İslam Mezhepleri Tarihi*, 49.

¹³⁰ Ebû’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Hüseyin b. Hasen er-Remlî, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd* (Cidde: Daru’l-Felâh, 1437-2016), 18/86.

hocası İbnü's-Serh), Kâ'b b. Mâlik'in tövbesinin kabul edildiğine dair ayetin iniş sebebini anlattı.¹³¹

Normalde üç günden fazla küs kalmak İslâm dinine göre caiz değildir. Ancak bid'at ve fâsık olan kimselerin tövbe etmedikleri müddetçe selamının alınmaması gerektiği hükmü bu hadisten çıkarılmıştır. Âlimler buna dayanarak ehl-i hevâ ve bid'at fırka mensuplarına selam verme konusunda insanlara bir zorlama yapılamayacağını söylerler.¹³²

“Hevâ sahiplerine selâm vermeyi terk etme” adlı dördüncü bâb başlığında yer alan ilk rivâyet şu şekildedir:

Ammâr b. Yâsir (r.a.) şöyle dedi: “Bir gece ellerim yarılmış bir halde ailemin yanına geldim. (Ellerime) za'ferân sürdüler. Ertesi gün Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına varıp selam verdim (fakat) selamıma karşılık vermedi. Bana ‘Git, şunu (za'ferânı) vücudundan yıka!’ buyurdu.”¹³³

Ebû Dâvûd bu hadisi daha geniş bir rivâyeti ile beraber *Sünen* adlı eserinde yer alan Kitâbü't-Teraccül kısmında ‘bâbu fi'l-halûk li'r-ricâl’ başlığı altında incelemiştir. Bâb başlık ‘Erkeklerin Safran Sürünmesi’ anlamına gelmektedir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) yeni evliler dışında erkeklere safran sürünmeyi, kadınların kullandığı koku ve süsleri kullanmayı yasaklamıştır. Erkeğin sürdüğü kokunun güzel kokulu olup rengini göstermemesi; kadının sürdüğünün ise renginin gözüktüp kokusunun hissedilmediği cinsten olması gerektiğini söylemiştir.¹³⁴ Bu sebeple Ammâr b. Yâsir (r.a.), safran sürmekle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) koyduğu yasağı çiğnemiş ve Resûlullah da (s.a.v.) selamını almamıştır. Bu açıdan bakıldığı zaman Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yasağını çiğneyenler ile ehl-i hevâ arasında Ebû Dâvûd'un bağlantı kurduğu düşünülebilir.¹³⁵

“Hevâ sahiplerine selâm vermeyi terk etme” başlıklı dördüncü bâbda yer alan son rivâyet şu şekildedir:

Hz. Âişe (r.anhâ) şöyle dedi: “(Resûlullah'ın (s.a.v.) hanımı) Safiyye bnt. Huyey'in devesi hastalanmıştı. (Hz. Peygamber'in (s.a.v.) diğer hanımı) Zeyneb'in de yanında fazladan bir devesi vardı. Resûlullah (s.a.v.) Zeyneb'e ‘(Bu) deveyi Safiyye'ye ver’ buyurdu. O da ‘Ben (bu deveyi) şu Yahudi'ye mi verecektmişim!’ dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.)

¹³¹ Ebû Dâvûd, “Kitâbü's-Sünne”, 3 (No. 4600); Buhârî, “Megâzî”, 75 (No. 4156); Müslim, “Tevbe”, 2769; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 10 (No. 3102).

¹³² Remlî, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, 18/88.

¹³³ Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Kitâbü's-Sünne”, 4 (No. 4601).

¹³⁴ Tirmizî, “Edeb”, 36 (No. 2787); Nesâî, “Zinet”, 32 (No. 5117).

¹³⁵ Kandemir, *Kitâbü's-Sünne (Hadislerle İmân İlkeleri)*, 50.

öfkелendi ve zilhicce, muharrem ve safer ayının da bazı günleri boyunca onun yanına uğramadı.”¹³⁶

İlk bakışta bu hadisin konu başlığı ile doğrudan alakalı olmadığı düşünülebilir. Sonuçta burada Hz. Zeynep’in bu davranışı bir hevâ yahut bid‘at olmayıp sadece Hz. Peygamber’in (s.a.v.) emrini yerine getirmeme sebebiyle aktarılmış bir rivayettir. Ancak bir Müslümana hakaret etmenin, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) nasihatini yerine getirmemenin bir mümine kesinlikle yakışmayacağına dikkat çekilmektedir.¹³⁷

“Kur‘ân-ı Kerîm hakkında tartışmanın yasaklanması” başlıklı beşinci bâbda yer alan ilk rivayette Ebû Hüreyre’den (r.a.) nakledildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdular:

*“Kur‘ân-ı Kerîm hakkında münakaşa etmek küfürdür.”*¹³⁸

Hadise ilk bakışta aklımıza Kur‘ân-ı Kerim’deki müteşâbih ayetler hakkında tartışanların küfre kayabileceği ihtimali gelmektedir. Evet, bazı âlimlerce bu mevzu böyle anlaşılrsa da kimilerine göre bu hadiste yasak kılınan münakaşa ehl-i kelâm mensuplarının kaza ve kader gibi mahiyeti bir sır olan konularda münakaşa yapılmasıdır.¹³⁹

Ebû Dâvûd, yukarıda ele alınan bâblar ile bid‘at kavramının içini doldurmaya ve bid‘at fiil işleyen ehl-i bid‘at mensuplarının hangi tür davranışlarda bulunduğunu izah etmeye çalışmıştır. Ayrıca bu tarz davranışları işleyen kimselerden uzak durmanın da ehl-i sünnet çizgisine daha uygun bir tavır olacağına da vurgu yapmış olmaktadır.

¹³⁶ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 4 (No. 4602).

¹³⁷ Kandemir, *Kitâbü’s-Sünne (Hadislerle İmân İlkeleri)*, 52.

¹³⁸ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 4 (No. 4603); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, 15/288 (No. 9478).

¹³⁹ Hattâbî, *Meâlimü’s-Sünen*, 4/297.

İKİNCİ BÖLÜM

2.EBÛ DÂVÛD'UN İMAN ANLAYIŞI VE REDDİYELERİ

Bu bölümde iman konusu ile alakalı ihtilaflı meseleler ve Ebû Dâvûd'un reddiyede bulunduğu mezhepler ele alınacaktır. Bu kapsamda iman başlığı altında; imanın tanımı, artması ve eksilmesi, büyük günah işleyenlerin durumu ve Allah'ın sıfatları ile bu sıfatlar çerçevesinde ortaya çıkan tartışmalar ele alınacaktır. Allah'ın sıfatları konusunda en sık tartışılan Allah'ın istivâ, ayn, yed ve nüzûl gibi sıfatlarına karşı Ebû Dâvûd'un nasıl bir yaklaşım sergilediği, Allah'ın sıfatları konusu ile ilintili olan Allah'ın görülüp görülemeyeceği meselesi olan rû'yetullah meselesine yaklaşımı ve son olarak Allah'ın kelâmının yaratılıp yaratılmadığı tartışması olan halku'l Kur'ân meselesine yaklaşımı ele alınacak olup, karşıt fırkaların görüşleri ile beraber değerlendirilecektir. Son olarak da Ebû Dâvûd'un Kitâbü's-Sünne'sinde reddiyede bulunduğu Mürcie, Cehmiyye, Hâriciyye ve Kaderiyye gibi fırkalara değinilecektir.

2.1. İMANIN TANIMI VE MAHİYETİ

Kitâbü's Sünne müelliflerinden biri olan Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, imanın tanımını yaparken Mürcie mezhebinin "iman; sözdür, amel değildir", Cehmiyye mezhebinin "iman; bilgidir, söz ve amel değildir" şeklindeki anlayışını naklettikten sonra ehl-i sünnete göre "iman; bilgi, söz ve ameldir" diyerek kendi yaklaşımını ortaya koymaktadır.¹⁴⁰

Ebû Dâvûd'da iman; bilgi, söz ve amel üçlüsü olarak kabul ettiğinden dolayı imanı sözden ibaret gören Mürcie mezhebinin eleştirmekte ve imanın tanımı ile alakalı ifade etmek istediği görüşünü "Mürcie Fırkasının Reddi"¹⁴¹ başlıklı on beşinci bâbda ele almaktadır.

Ebû Dâvûd, amelinde imandan bir cüz olduğunu anlatmak için Abdullah b. Abbas'tan gelen şu rivayeti nakleder:

Abdülkays Oğulları Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına geldiklerinde (Allah Resûlü) onlara Allah'a imanı emretti ve "*Allah'a iman etmek nedir, biliyor musunuz?*" dedi. Onlar da: "*Allah (c.c.) ve elçisi daha iyi bilir*" diye cevap verdiler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.):

"Allah'tan (c.c.) başka ilahın mevcut olmadığına ve Muhammed'in (s.a.v.) Allah'ın elçisi olduğuna şehadette bulunmak, namaz kılmak, zekât vermek, ramazan orucunu tutmak ve ganimet malının beşte birini vermektir" buyurdu.¹⁴²

¹⁴⁰ Ebû Abdîrrahmân Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü's-Sünne*, thk. Muhammed b. Saîd b. Sâlim el-Kahtânî (Ed Dammam: Daru İbnu'l Kayyim, 1986), 1/305.

¹⁴¹ Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-Sünne", 15.

Bu hadis ve benzerleri iman ettikten sonra günah işlemenin imana zarar vermeyeceğini düşünen Mürcie mezhebine bir reddiye mahiyetinde olup imanla ameli birbirinden ayırmanın mümkün olmayacağını ifade etmektedir.¹⁴³ Nitekim aynı bâbda yer alan bir sonraki rivayette “*kul ile küfür arasında namazı terk etmek vardır*”¹⁴⁴ hadisini aktararak Ebû Dâvûd, bu konudaki düşüncesini güçlendirmektedir.

2.2. İMANIN ARTMASI VE EKİLMESİ

Ebû Dâvûd ve kendisi ile aynı düşüncede olan selef âlimlerine göre amel imandan bir parça olduğu için imanda artma ve eksilme meydana gelmektedir. Nitekim Ebû Dâvûd’un da hocası olan Ahmed b. Hanbel’e, Mürcie mezhebi sorulduğu zaman “bize göre iman söz ve amelden oluşmaktadır. Bu sebeple artıp eksilebilir. Zina edildiği, şarap içildiği zaman imanda eksilme meydana gelir” buyurmuştur.¹⁴⁵ Hakeza İmam Buhârî’de aynı düşüncededir.¹⁴⁶

İmanın artıp eksilmesinin ele alındığı on altıncı bâbda Ebû Dâvûd bu düşüncüyü desteklemekte ve konuyla alakalı ayet ve hadisler zikretmektedir. İmanın artıp eksilmesi ile alakalı dikkat edilecek olursa özellikle eksilmesine yönelik hadis örnekleri zikredilecek olup artması ile alakalı örnekler aynı derecede rastlanmamaktadır. Ayrıca kendileri ile bu konuda aynı görüşte olmayanları da yukarıdaki Ahmed b. Hanbel’in vermiş olduğu cevaptan anlaşılacağı üzere bid‘at ehli olan Mürcie fırkası ve benzeri düşünceye sahip olan kişilerden görmektedirler.

Ebû Dâvûd’un imanın artması ve eksilmesi ile alakalı on altıncı bâbda zikretmiş olduğu bir rivayette Abdullah b. Abbas’ın (r.a.) şöyle dediğini aktarır: Hz. Peygamber (s.a.v.), Kâbe’ye doğru (namaz) kılmaya başlayınca (sahâbeden bazı kimseler): “Ya Resûlullah, (içimizden daha önce) Beytü’l-makdis’e doğru namaz kılarken vefat etmiş kimselerin hali ne olacak? diye sordular. Bunun üzerine Allah (c.c.) “*Allah sizin imanınızı boşa çıkarıcı değildir*”¹⁴⁷ ayetini indirdi.¹⁴⁸

Ashâbdan bazıları Hz. Peygamber’e (s.a.v.), Kâbe kiblemiz olmadan önce ilk kiblemiz olan Mescid-i Aksa’ya doğru namaz kılan ve kiblenin değişmesi ayetine yetişmeden ölen arkadaşlarının kılmış olduğu namazlarının kabul olup olunmayacağını sordular. Hz.

¹⁴² Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 15 (No. 4677); Buhârî, “Kitâbu’l-İlm”, 25 (No. 87); Müslim, “Kitâbu’l-İmân”, 24.

¹⁴³ Kandemir, *Kitâbü’s-Sünne (Hadislerle İmân İlkeleri)*, 199.

¹⁴⁴ Müslim, “Kitâbu’l-İmân”, 134; Tirmizî, “Kitâbu’l-İmân”, 9 (No. 2618); Nesâî, “Kitâbu’s-Salât”, 8 (No. 464).

¹⁴⁵ Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, *Sünne*, 1/307.

¹⁴⁶ Buhârî, “Kitâbu’l-İmân”, 1.

¹⁴⁷ el-Bakara 2/143.

¹⁴⁸ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 16 (No. 4680); Buhârî, “Tefsir”, 14 (No. 4216); Tirmizî, “Tefsir”, 2 (No. 2964).

Peygamber de (s.a.v.) kılmış oldukları namazların boşa çıkmayacağını haber verirken söylemiş olduğu ayette “iman” lafzı “namaz” ile eş anlamlı kullanılmıştır.¹⁴⁹ Bu sebeple amelin imandan bir cüz olduğunu ve imanda artıp eksilme meydana gelebileceğini düşünen Ebû Dâvûd bu rivayeti delil olarak getirmiştir.

Bâbda yer alan bir diğer hadiste Ebu Ümâme’den (r.a.) aktarıldığına göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdular:

*“Kim Allah için sever ve O’nun için buğz ederse, verdiğini Allah için verir, men ettiği zaman Allah için (men ederse), imanını kemale erdirmiş olur.”*¹⁵⁰

Burada da imanın kemale ermesi ile imanda artma aynı manada düşünülmüş olacak ki bu hadis bu konuda zikredilmiştir. Nitekim bir sonraki verilen rivayet de bu görüşü teyit etmektedir. Ebû Hüreyre’den (r.a.) nakledildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdular:

*“Müminlerin iman bakımından en kâmil olanı ahlak bakımından en güzel olanıdır.”*¹⁵¹

İmanın artması ile alakalı Ebû Dâvûd, Zührî’den ve Âmir b. Sa’d’dan gelen şu iki rivayeti de nakletmektedir. Zührî, *“De ki: Siz (daha) iman etmediniz. Fakat ‘Müslüman olduk’ deyin”*¹⁵² ayeti hakkında şöyle dedi: “Biz ‘İslam’ kelimesini kelime-i şهادet, ‘îmân’ kelimesini ise (bununla) amel (anlamında) görürüz.”¹⁵³

Âmir b. Sa’d’ın babasından (yani Sa’d b. Ebî Vakkas’dan) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.), Müslümanlar arasında (ganimet malını) taksim etti. Bunun üzerine ben: “Falana da ver, çünkü o mümindir” dedim. Allah Resûlü şöyle buyurdu: *“Yahut da müslimdir! Ben bir adama, başkası bana ondan daha çok sevimli olduğu halde (cehenneme) yüzükoyun atılacak korkusuyla bağışta bulunurum.”*¹⁵⁴

Birinci rivayete bakıldığı zaman İmam Zührî’nin (ö. 124/742) ayeti ele alırken ameli imandan bir cüz olarak değerlendirdiği görülmektedir. Burada Müslüman olmak için sadece sözlü olarak iman ettim demenin yeterli olmadığını ve sâlih amel işlemek ile Müslüman olunacağı ifade edilmektedir. İkinci rivayette de Ebû Dâvûd imanı zayıf olan bir kimsenin Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından “müslim” olarak isimlendirildiğini ve amel olmaksızın söz ile imanın belli bir boyutta kalacağını, “müminlik” gibi hadiste Müslümanlıktan daha üstün bir mertebe olarak zikredilen sınıfın imanının artması ile gelinebileceği ifade edilmeye çalışılmıştır.

¹⁴⁹ el-Azîmâbâdî, *Avnû’l-Ma’bûd*, 12/285; es-Sehârenfûrî, *Bezlû’l-Mechûd*, 13/88.

¹⁵⁰ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 16 (No. 4681); Tirmizî, 60 (No. 2521).

¹⁵¹ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 16 (No. 4682); Tirmizî, 11 (No. 1162).

¹⁵² el-Hucurât 49/14.

¹⁵³ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 16 (No. 4684).

¹⁵⁴ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 16 (No. 4685); Buhârî, “Zekât”, 52 (No. 1408); Müslim, “Îmân”, 150.

İbn Hacer (ö. 852/1449), bu rivayetin, imanı sadece dil ile söylemekten ibaret gören Mürcie'nin gulât bir fırkasına reddiye niteliği taşıdığını ifade etmektedir.¹⁵⁵

Konuyla alakalı aktarılacak olan son hadiste Abdullah b. Ömer'den (r.a.) gelen rivayette Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Siz, benden sonra dönüp birbirinizin boynunu vuran kâfirler olmayın!”¹⁵⁶

Ebû Dâvûd, imanın artıp eksildiği görüşünü bu rivayetle de desteklemektedir. Çünkü bir kimse günah işleye işleye imanında azalma meydana gelmektedir. Bu sebeple birbirine karşı kötü duygular besleyen iki Müslüman, birbiriyle savaşıp aynı kâfirlerin yaptığı gibi bir dünyalık uğruna birbirini öldürebilir.¹⁵⁷ Bu sıkıntının oluşması ihtimaline binaen Resûlullah (s.a.v.) ümmetine uyarıda bulunmaktadır.

2.3. MÜRTEKİB-İ KEBÎRENİN DURUMU

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından sonra dört halife döneminde birçok savaşlar yaşanmış ve bu savaşlar neticesinde nice sahâbî şehit olmuştur. Ancak Hız. Ali (r.a.) zamanında yapılan Cemel¹⁵⁸ ve Sıffin¹⁵⁹ savaşlarında düşman gayrimüslim değil tam tersine içlerinde cennet ile müjdelenen sahâbelerinde olduğu Müslümanlardı. Maalesef bu savaşlar neticesinde Müslüman Müslümanın kanını dökmüş, İslam tarihinin ilk ve en büyük ihtilaflarından biri diyebileceğimiz “mürtekib-i kebîre” yani büyük günah meselesinin de ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Çünkü ölen de öldüren de Müslüman olunca insanların aklına şu iki soru gelmiştir; birincisi büyük günah denildiği zaman bu başlık altına hangi günahlar girecekti, ikincisi ise büyük günah işleyenlerin iman açısından dünya ve ahiretteki durumlarının ne olacağı meselesiydi. Nitekim Müslümanlardan bazı gruplar büyük günah işleyenleri tekfir etmiş ve yeni kargaşalara sebep olmuştur.¹⁶⁰

Ebû Dâvûd, “İmanın artıp eksilebileceğinin delili” başlıklı on altıncı babda konuyla alakalı olarak şu rivayeti nakletmektedir: Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

¹⁵⁵ Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Muhibbüddin el-Hatîb (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1960), 1/81.

¹⁵⁶ Ebû Dâvûd, “Kitâbü's-Sünne”, 16 (No. 4686); Buhârî, “Kitâbu'l-İlim”, 3 (No. 121); Müslim, “Kitâbu'l-İmân”, 118.

¹⁵⁷ Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el-Hattâbî, *Me'âlimü's-Sünen* (Halep: el-Matba'atü'l-İlmiyye, 1351), 4/316.

¹⁵⁸ Ethem Ruhi Fıglalı, “Cemel Vak'ası”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/321-322.

¹⁵⁹ İsmail Yigit, “Sıffin Savaşı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/108-109.

¹⁶⁰ Adil Bebek, “Kebîre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/163-164.

*“Zina eden kimse, zina ettiği sırada mümin olarak zina etmez. (Hırsızlık yapan), hırsızlık yaptığı sırada mümin olarak hırsızlık edemez. (İçki içen de), içki içtiği zaman mümin olarak içki içmez ancak tövbe (kapısı) ona açıktır.”*¹⁶¹

Bu hadiste büyük günahlardan biri olarak adlandırılabilen içki içmek, hırsızlık yapmak ve zina etmek gibi fiiller yer almaktadır. Hâricîler buradaki “mümin olma” vasfını gerçek anlamında alarak bu tarz günah işleyen kimseleri kâfirlikle suçlamışlardır. Oysaki burada kastedilen mana büyük günah işlemenin bir mümine yakışmayacağıdır. Burada kullanılan “mümin olma” vasfı uyarının şiddetini gösterir niteliktedir.¹⁶² Kitâbü’s-Sünne müellifleri büyük günahların insanı küfre sokmayacağını ancak namazın terkinin kişiyi küfre sokabileceğini eserlerinde yer vermişlerdir.¹⁶³

Büyük günah işleyenlerin durumu ile alakalı ele alınacak olan bir diğer rivayet şu şekildedir: Abdullah b. Ömer (r.a.) aktarıldığına göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

*“Bir Müslüman diğer Müslüman’ın kâfir olduğunu söylerse (bakılır): Şayet kâfirse (problem yok). Ancak kâfir değilse kendisi kâfir olur.”*¹⁶⁴

Hz. Peygamber (s.a.v.), bu hadiste başka birine kâfir demenin tehlikesinden bahsetmiştir. Bir kimse zâhirî görünüşü itibarıyla Müslümanlığı yaşıyor ve gereklerini yerine getiriyorsa o kişiyi Müslüman kabul etmek ve bu tür bir suçlamadan kaçınmak gerekir. İnsanın iç dünyasını sadece Allah (c.c.) bilir. Bu sebeple bir kimseye kâfir diyerek onu suçlama ve imanını yargılama yetkimiz yoktur.¹⁶⁵ Nitekim Abdullah b. Ömer’den (r.a.) gelen bir rivayette Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

*“Allah’tan başka bir ilâh bulunmadığına, Muhammed’in Allah’ın Resûlü olduğuna şehâdet edip, namazı dosdoğru kılincaya ve zekâtı hakkıyla verinceye kadar insanlarla savaşmakla vazifeli kıldım. Bunları yapmaları takdirinde, kanlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. İslâm’ın gerektirdiği haklar ise bunların dışındadır. Onların gizli hallerinin hesabı ise Allah’a âittir.”*¹⁶⁶

Mürtekib-i Kebîrenin durumu ile alakalı öne sürülen görüşlerden bir tanesi de bu kimselerin münafık olduğuna dairdir. Bu görüş sahiplerine göre münafık bir kimse küfrünü

¹⁶¹ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 16 (No. 4689) ; Buhârî, “Kitâbu’l-Muhâribine min ehli’l Kufri ve’r-Ridde”, 5 (No. 6425); Müslim, “İmân”, 104.

¹⁶² Hattâbî, *Me’âlimü’s-Sünen*, 4/316.

¹⁶³ Ebû Bekr Muhammed b. Hüseyin b. Abdillâh el-Âcurrî, *Kitâbü’ş-Şerî’a* (Riyad: Dâru’l-Vatan, 1999), 2/644.

¹⁶⁴ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 16 (No. 4687).

¹⁶⁵ Kandemir, *Kitâbü’s-Sünne (Hadislerle İmân İlkeleri)*, 222.

¹⁶⁶ Buhârî, “İmân”, 15 (No. 25); Müslim, “İmân”, 36; Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 102 (No. 2641).

açıkça izhar eden kâfirden daha tehlikeli olarak değerlendirilmiştir.¹⁶⁷ Konuyla alakalı Ebû Dâvûd bir sonraki rivayette münafıklığın âlâmetlerinden bahsedecektir. Rivayet şu şekildedir:

Abdullah b. Amr b. Âs'dan (r.a.) rivayet edildiğine göre Hz. Muhammed (s.a.v.):

“(Şu) dört şey kimde bulunursa o (kişi) tam bir münafık olur. Kimde de bu özelliklerden biri varsa, onları bırakıncaya kadar münafıklığın özelliklerini taşıyor demektir: Konuşunca yalan söyler. Söz verdiği zaman sözünden döner. Kendisiyle anlaşma yapıldığı ihanet eder. Hasım olduğu zaman da her türlü kötülüğü yapar” buyurdu.¹⁶⁸

2.4. ALLAH'IN SIFATLARI

Kur'an-ı Kerim'de Allah (c.c.) anlatılırken yarattığı beşerî varlıklara benzetilebilecek bazı sıfatlar kullanılmıştır. Müteşâbih ayetlerde geçen ve insan fiillerine benzeyen bu vasıflar Resûlullah'ın (s.a.v.) ashabı tarafından tevil edilmemiştir. Bu tevilden uzak durma tavrı da tâbiîn neslinin ortalarına kadar devam etmiştir.¹⁶⁹ Selef-i Sâlihîn diye tabir ettiğimiz ilk Müslümanlar Allah'ı (c.c.), Kur'ân-ı Kerîm'de kendisini nasıl tanıtmışsa ve Hz. Muhammed (s.a.v.) hadislerinde O'nu (c.c.) nasıl vasfetmişse o şekilde inanmışlar, ne tahrif ve ta'tîle, ne de tekyîf ve temsile yeltenmişlerdir.¹⁷⁰

İbn Haldûn'a (ö. 808/1406) göre Müslümanlar arasında ilâhî sıfatlar konusunda ihtilâflar hicrî ikinci yüzyılın başlarında ortaya çıkmaya başlamıştır. Allah'ın sıfatları ve fiilleri konusunda müteşâbih ayetleri sözlük anlamından yola çıkarak teşbih yaparak tefsir edip açıklayan ve selefe uyduklarını savunan bir grup hadisçi ortaya çıkmıştır ve O'nun (c.c.) zâtını insana benzetmişlerdir. Bunların ardından, ilâhî sıfatların mahiyetinin bilinemeyeceğini ifade etmesine rağmen, insanoğlunun sesine benzemeyen bir ses çeşidiyle konuşan ve arşa yükselme örneklerinde olduğu gibi teşbihe düşen Selefiyye düşüncesi ortaya çıkmıştır. Selefiyye'nin bu tutumuna Mu'tezile karşı tavrı sergilemiştir. Tenzihle aşırılığa saparak ilâhî sıfatları Allah'ın zâtına ait gerçek vasıflar saymak yerine zihnî kavramlar ve hükümler düzeyine indirgemişlerdir. Bu iki farklı görüşün ardından sıfat telakkisini isabetli görmeyen ilk Ehl-i sünnet kelâmcıları ve daha sonrasında da İmam Eş'arî, naslara bağlı kalarak Allah'ın

¹⁶⁷ el-Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar (el-Fark beyne'l-firak)*, 117.

¹⁶⁸ Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Kitâbü's-Sünne”, 16 (No. 4688); Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, “Kitâbu'l-Îmân”, 23 (No. 34); Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, “Kitâbu'l-Îmân”, 106.

¹⁶⁹ İlyas Çelebi, “Sıfat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/100-106.

¹⁷⁰ Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî İbn Teymiyye, *el-Akide'tü'l-Vâsiyye* (Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 2016), 2.

zâtını niteleyen gerçek anlamda sıfatlarının bulunduğunu kabul etmiş ve bu konuda teşbihe yönelen görüşleri de eleştiri getirmiştir.¹⁷¹

Netice itibariyle Allah'ın sıfatları ve fiilleri hususunda yaklaşımları üç ana grup çerçevesinde inceleyebiliriz. Birinci grup Müşebbihe ve Mücessime gibi Allah'ın sıfatları konusunda teşbihe kaçan gruptur. Bunlar, Allah'ı yaratmış olduğu varlıklara benzetmişlerdir. İkinci grup ise tefvîz yaklaşımını sergilemiştir ki selefin benimsemiş olduğu bu tavrın içerisine Ebû Dâvûd'da girmektedir. Onlara göre Allah'ın sıfatları ve fiilleri hususunda te'vile ve teşbihe girmeden ayet-i kerimeyi olduğu gibi anlamak ve kabul etmek, manasıyla alakalı kısmı da Allah'a havale etmektir. Üçüncü grup ise ilk bakışta beşerin fiillerine benzediği izlenimi veren âyetlerde aklî bilgiler ışığında te'vile giderek yorumlayan Eş'ariyye, Mâtürîdiyye gibi mezheplerdir.¹⁷²

Allah'ın sıfatları ile ilgili bu girizgahı yaptıktan sonra bu bölümde üç ayrı başlık altında sıfat konusuyla alakalı Ebû Dâvûd'un i'tikâdî yaklaşımı ortaya konmaya çalışılacaktır.

2.4.1. Allah'ın İstivâ, Ayn, Yed ve Nüzûl Gibi Sıfatları

Lügatte “doğru ve düzgün olmak” anlamına gelen istivâ kelimesi “mutedil, düzgün ve eşit olmak; karar kılmak, oturup yerleşmek; yönelmek, yukarı çıkmak; hâkim olmak, tahta oturmak” gibi anlamlara gelmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de yedi âyette arşa, iki yerde semâya yönelik bir fiil olarak Allah'a (c.c.) nisbet edilmiştir. İstivânın Allah'a (c.c.) nisbet edilmesinin taşıdığı mananın yanı sıra zâtî veya fiilî bir sıfat oluşuna ilişkin tartışmalar hicri ikinci yüzyılın başlarında ortaya çıkmış ve sonrasında artarak devam etmiştir.¹⁷³

İstivâ konusunda Muhammed b. el-Fazl et-Teymî (ö. 535/1141), “*Rahman, arşa istivâ etti*”¹⁷⁴ âyetindeki “istivâ” kelimesini “İstivâ malum, keyfiyeti meçhul ve buna iman etmek vâcib, hakkında soru sormak ise bid'attır” şeklinde yorumlamıştır¹⁷⁵. Ebû Dâvûd konuyla alakalı olarak şu rivayeti aktarmıştır:

Cübeyr b. Mut'im (r.a.) şöyle dedi: Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına bedevinin biri geldi. Şöyle söyledi: “Ya Resûlullah! Canlar bunalıma girdi. Çoluk çocuk perişan oldu. Mallar azaldı. Hayvanlar helâk oldu. Allah'tan (c.c.) bize yağmur yağdirmasını iste! Seni Allah'a,

¹⁷¹ Abdurrahman b. Muhammed b. Haldun Hadramî İbn-i Haldûn, *Mukaddime*, çev. Halil Kendir (İstanbul: Yeni Şafak, 2004), 2/644-645.

¹⁷² Çelebi, “Sıfat”, 37/100-106.

¹⁷³ Yusuf Şevki Yavuz, “İstivâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/402-404.

¹⁷⁴ Tâhâ 20/5.

¹⁷⁵ Ebû'l-Kâsım Kıvâmü's-sünne İsmâîl b. Muhammed b. el-Fazl et-Teymî, *el-Hucce fi beyâni'l-mahacce ve şerhi 'akîdeti Ehli's-sünne*, thk. Rebi' b. Hâdi 'Umeyr el-Medhalî, Muhammed b. Mahmud Ebû Rahîm (Riyad: Daru'r-Râye, 1999), 2/274.

Allah'ı da sana bu hususta şefaathçi kılıyoruz. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: “*Yazıklar olsun sana! Ne dediğinin farkında mısın!*” Resûlullah (s.a.v.) “*Sübhânallah*” dedi ve Sübhânallah demeye devam etti ta ki ashabı öfkelenildiğini yüzünden anladı. Sonra Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: “*Yazıklar olsun sana! Allah, yarattıklarından hiç birisi için şefaathçi kılınamaz. Allah'ın şanı bundan yücedir. Yazık sana! Allah kimdir bilir misin? Onun arşı semalar üzerindedir ve şu şekildedir*” dedikten sonra parmaklarıyla kubbe gibi şekil yaptı ve şöyle dedi: “*Arş, Allah'ın yüceliğinden dolayı üzerindeki binici yüzünden semerin gıcırdaması gibi gıcırdar*”.

Ebû Dâvûd'un (hocası) İbn Beşşâr bu hadisle alakalı “*Muhakkak Allah, arşın üstündedir. Arşı da yarattığı göklerin üzerindedir*” şeklinde söyledikten sonra hadisin geri kalan kısmını aktarmıştır.¹⁷⁶

İstivâ konusuyla alakalı sonraki rivayette ise Ebû Dâvûd arşın mahiyeti ile alakalı şu hadisi aktarmaktadır: Câbir b. Abdullah'tan (r.a.) rivayet olduğuna göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“*Allah'ın arşını taşıyan meleklerden bir melek hakkında bahsetmeme müsaade edildi. Meleğin kulak memesi ile omuzu arasındaki uzaklık yedi yüz senelik yoldur.*”¹⁷⁷

Hadislerde görüldüğü üzere Ebû Dâvûd ve kendisi ile benzer düşüncede olan âlimler, Allah'ın arşının mevcudiyetinden, mahiyetinden bahsetmekte ve yorum yapmaksızın bizlere aktarmaktadır. Ebû Dâvûd'a göre böyle bir itikada sahip olmak sünnetten sayılmaktadır. Bunun zıddını düşünenler yani sıfatları inkâr edenler ise Cehmiyye fırkasından olmakla itham edilmektedir.¹⁷⁸

Cehmiyye, ayet ve hadisleri tevil ederek, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) gelen hadisleri yalanlayarak yahut reddederek bu fikre ulaşmıştır. Bu sebeple ayet ve hadisler kanalıyla gelen Allah'ın sıfatlarını hiçbir şekilde tevil etmeden O'nun şanına yaraşır bir şekilde kabul eden muhaddislerin, Cehmiyye tarafından tenkidine uğraması kaçınılmazdır.¹⁷⁹

Allah'ın görme, işitme gibi sıfatları da Müslümanlar arasında tartışma konusu olmuştur. İleride Cehmiyye bahsinde ayrıntılı olarak ele alınacak olan rivayette Ebû Dâvûd, hocası İbn Yunus'un o da kendi hocası el-Mukrî'nin “*Şüphesiz Allah, her şeyi işiten ve her*

¹⁷⁶ Ebû Dâvûd, “Kitâbü's-Sünne”, 19 (No. 4726).

¹⁷⁷ Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Kitâbü's-Sünne”, 19 (No. 4727).

¹⁷⁸ Ebû Bekr Abdullah b. ez-Zübeyr b. İsâ el-Kureşî el-Humeydî, *Usûlü's-Sünne*, thk. Meşal Muhammed Hararî (Kuveyt: Daru İbnu'l-Esir, 1999), 42.

¹⁷⁹ Talat Koçyiğit, *Hadisçilerle Kelâmcılar Arasındaki Münakaşalar* (Ankara: TDV Yayınları, 1984), 133.

şeyi görendir”¹⁸⁰ ayetini Allah’ın işitme ve görme sıfatının var olduğu şeklinde anladığını söyler.¹⁸¹

Allah’ın eli ve nüzulü meselesi Cehmiyye fırkasının görüşlerinin reddedildiği Kitâbü’s-Sünne’nin yirmi birinci bâbında yer almaktadır. Bu bâbda sadece iki rivayet ele alınmış, birincisinde Allah’ın zâtî sıfatlarından biri olan yed yani el meselesine değinilirken, ikinci rivayette Allah’ın nüzul sıfatına dair rivayete yer verilmiştir. Bu rivayetler şu şekildedir:

İbn Ömer’den (r.a.) rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.):

“Allah (c.c.), kıyamet günü gökleri dürecektir. Ardından sağ eline (gökleri) alır ve buyurur ki: ‘Mülkün sahibi benim. Zalimler nerede? Kibirlenenler nerede? Sonra yerleri de dürer ve eline alır.’ İbnu’l-‘Ala dedi ki: (Allah, yerleri) diğer eline alır sonra buyurur ki: ‘Mülkün sahibi benim. Zalimler nerede? Kibirlenenler nerede?’ buyurdu.”¹⁸²

Selef âlimleri Allah’ın (c.c.) sıfatları konusunda; *“Yahudiler: ‘Allah’ın eli bağlanmıştı!’ dediler. Bilakis kendi elleri bağlanmıştı...”¹⁸³* ve *“... gökler de sağ eliyle dürülmüştür...”¹⁸⁴* ayetlerine teslimiyetçi bir tutumla yaklaşırlar. Bu ayetlerle alakalı ayet ve hadislerde anlatılanlar dışında bir şey söylenmemesi ve tefsir dahi edilmemesi gerektiğini savunurlar.¹⁸⁵ Allah’ın ayn ve yed gibi sıfatlarını inkâr eden yahut tevil eden Mu‘tezile mezhebi¹⁸⁶ gibi fırkalara karşı bu hadisin delil getirildiği görülmektedir.

Allah’a (c.c.) nispet edilen haberi sıfatlardan biri olan nüzûl ile alakalı Ebû Dâvûd şu rivayeti aktarmıştır:

Ebû Hüreyre’den (r.a.) nakledildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Her gece Rabbimiz (c.c.) gecenin son üçte birlik kısmı gelince dünya semasına iner ve buyurur ki: ‘Dua eden yok mu bana, duasını kabul edeyim. İsteyen yok mu benden, ona istediğini vereyim. Bağışlanma dileyen yok mu benden, onu affedeyim.’”¹⁸⁷

Nüzûl meselesinde de Ebû Dâvûd, Allah’ın sıfatları ile alakalı diğer meselelerde olduğu gibi herhangi bir yorumda bulunmamıştır. Ancak kendisi gibi hadis âlimi olan ve Kitâbü’s-Sünne türü eser kaleme alan Sâbûnî (ö. 449/1057), buradaki Allah’ın nüzûl sıfatının

¹⁸⁰ en-Nisâ 4/58.

¹⁸¹ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 19 (No. 4728).

¹⁸² Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 21 (No. 4732); Buhârî, “Tefsir”, 298 (No. 4534); Müslim, “Kıyâmet”, 2787.

¹⁸³ el-Mâide 5/64.

¹⁸⁴ ez-Zümer 39/67.

¹⁸⁵ Humeydî, *Usûlü’s-Sünne*, 42.

¹⁸⁶ Eş’arî, *Makâlâtü’l-İslâmiyyîn ve İhtilâfü’l-Musallîn İlk Dönem İslâm Mezhepleri*, 290.

¹⁸⁷ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 21 (No. 4733); Buhârî, “Teheccüd”, 14 (No. 1094); Müslim, “Misafir”, 168.

herhangi bir beşerin inişine benzemediğini, benzetme ve keyfiyeti hakkında yorum yapmadan Resûlullah'dan (s.a.v.) sâdır olduğu şekliyle rivayetin kabul edilip ittibâ edilmesi gerektiğini ifade etmektedir.¹⁸⁸

2.4.2. Rü'yetullah Meselesi

Rü'yetullah, Allah'ın müminler tarafından ahirette görülmesi anlamına gelmektedir.¹⁸⁹ Âlimler dünyada ve ahirette Allah'ın görülüp görülemeyeceği mevzusunu tartışmış ve bu sebeple görüş ve fikir ayrılıklarına düşmüşlerdir.¹⁹⁰ Muhaddisler, ayet ve hadislerde açık bir biçimde ifade edilen rü'yetullah meselesine inanmışlar ve bu konuda muhalefet edenlere diğer meselelerde olduğu gibi şiddetle karşı çıkmışlardır.¹⁹¹

Ebû Dâvûd'dan nakledildiğine göre bir gün Ahmed b. Hanbel'in yanında rü'yetullah meselesi açılınca bunu inkâr edenlere karşı hocası çok sert çıkmış ve Allah'ın görülemeyeceğini söyleyenin küfre düşebileceğini söylemiştir.¹⁹² Konuyu Ebû Dâvûd "Rü'yetullah"¹⁹³ isimli bâb başlığı altında incelemiş ve şu rivayetleri aktarmıştır:

Cerîr b. Abdullah (r.a.) şöyle dedi: Bir gece Resûlullah (s.a.v.) ile beraber oturuyorduk. (Ayn) on dördüncü gecesinde dolunaya bakarak şöyle buyurdu:

*"Rabbinizi (c.c.), aynı şu ayı gördüğünüz gibi birbirinize sıkıntı vermeden (izdiham yaşamadan) rahatça göreceksiniz. Bu sebeple güneşin doğmasından ve batmasından önceki namazları kılmaya gücünüz yetiyorsa (o namazları) kılın. Sonra "...Güneşin doğuşu ve batışından önce Rabbini hamd ile tesbih et..."¹⁹⁴ ayetini okudu.*¹⁹⁵

"Rü'yetullah" bâbında yer alan bir sonraki rivayette Ebu Hüreyre'nin (r.a.) şöyle dediği nakledilir:

Bazı kimseler: "Ya Resûlullah! Kıyamet gününde Rabbimiz (c.c.) görecek miyiz?" diye sordu. Hz. Peygamber de (s.a.v.) cevaben onlara sordu:

"Bulutsuz bir öğle vaktinde güneşi görme konusunda birbirinizle itişip kakışır mısınız?" Onlar da 'hayır' dediler. Efendimiz: *"Bulutsuz dolunayın olduğu bir gecede (ay)*

¹⁸⁸ Ebû Osmân İsmâîl b. Abdîrrahmân b. Ahmed b. İsmâîl es-Sâbûnî, *Akîdetü's-selef ve ashâbi'l-hadîs* (Riyad: Dâru'l-Âsime, 1419-1998), 75.

¹⁸⁹ Ebu-t Tayyib Muhammed Şemsulhak Azimâbâdî, *Avnu'l Ma'bûd Şerhi Ebû Dâvud* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1995), 37.

¹⁹⁰ Temel Yeşilyurt, "Rü'yetullah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/311-314.

¹⁹¹ Koçyiğit, *Hadisçilerle Kelâmcılar Arasındaki Münakaşalar*, 181.

¹⁹² Âcurrî, *Kitâbü's-Şerî'a*, 2/987.

¹⁹³ Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-Sünne", 20.

¹⁹⁴ Tâhâ 20/130.

¹⁹⁵ Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-Sünne", 21 (No. 4729); Buhârî, "Tefsîr", 334 (No. 4570); Müslim, "Mesâcid", 211.

görmek için) izdiham yaşar mısınız?” Onlar da (yine) hayır dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

*“Nefsim kudret elinde olan Allah’a (c.c.) yemin ederim ki Allah’ı görmek için o ikisinden birini görmek için (bulutsuz bir havada görülen ay ve güneşi) ne kadar zorlandıysanız, (Allah’ı görmekte de) ancak o kadar bir zorluk olacaktır.”*¹⁹⁶

Ebû Dâvûd, rü’yetullah konusunda sünnete uygun olan itikadi düşüncenin ahirette Allah’ın görüleceğine inanmak şeklinde olduğunu ifade etmek için bu hadisleri aktarmıştır. Böylece rü’yetullahı inkâr eden Hâriciler, Mu‘tezile, Cehmiyye ve Mürcie fırkasının bir kısmının görüşünün doğru olmadığını ortaya koymaktadır. Nitekim hocası Ahmed b. Hanbel’den rivayet edildiğine göre bir gün Cehm b. Safvân (ö. 128/745), bir Sümeniyye¹⁹⁷ ile girmiş olduğu tartışma sonucunda Allah’ın görüleceğini inkâr etmiş ve bunu açıkça ifade etmiştir.¹⁹⁸

2.4.3. Halku’l-Kur’ân

Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde ve sonrasında yaşayan sahâbîlerin Kur’ân hakkındaki anlayışları ve ayetlerin onlarda bıraktığı etki sebebiyle asla “Kelâmullah” meselesi tartışma konusu olmamış ve bir inanç ve iman meselesi olarak masaya yatırılmamıştır.¹⁹⁹

Halku’l-Kur’ân tartışmalarının başlangıcı hicrî ikinci yüzyılın başlarına denk gelmektedir. Kûfe’de karşılaştığı Cehm b. Safvân’ı görüşleriyle etkileyen Ca’d b. Dirhem (ö. 124/742) bu tartışmanın tarih sahnesine çıkmasında önemli rol oynayan isimlerden biridir.²⁰⁰ Bu meselede öncü isim olarak Velîd b. Mugîre’nin (ö. 1/622) adı geçse de ilk olarak kelâmî tartışmaların başlamasına sebep olan kişi Ca’d b. Dirhem olmuştur. O, Kur’ân’ın mahluk olduğunu savunmuş ve görüşüne delil olarak “...Bu, ancak bir insan sözüdür...”²⁰¹ ayetini delil getirmiştir. Görüşleri ise Cehm b. Safvân vasıtasıyla Müslümanlar arasında yayılma imkânı bulmuştur.²⁰²

Halku’l-Kur’ân tartışmalarının ortaya çıkış sebepleri şu dört görüş etrafında toplanmıştır. Bu görüşlerden ilki Yahudi kaynaklı ortaya çıktığı yönündedir. İkinci görüş ise

¹⁹⁶ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 21 (No. 4730); Buhârî, “Rikâk”, 52 (No. 6204); Müslim, “Zühd”, 2968.

¹⁹⁷ Ahmet Güç, “Sümeniyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/132-133.

¹⁹⁸ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *er-Red ‘ale’z-zenâdika ve’l-Cehmiyye*, thk. Sabri b. Selame Şahin (Riyâd: Daru’s-Sebât, 2010), 93.

¹⁹⁹ Koçyiğit, *Hadisçilerle Kelâmcılar Arasındaki Münakaşalar*, 187.

²⁰⁰ Mustafa Öz, “Ca’d b. Dirhem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/542-543.

²⁰¹ el-Müddessir 74/25.

²⁰² Osman b. Saîd ed-Dârimî, *er-Red ale’l-Cehmiyye* (Kuveyt: Daru İbnu’l-Esîr, 1995/1416), 184.

Hristiyan ilahiyatçıların etkisiyle İslam dinine girdiğini ifade etmektedir. Üçüncü bir görüşse bu tartışmanın ortaya çıkmasında Yunan felsefesinin etkili olduğu düşüncesidir. Son olarak dördüncü görüşe göre ise halku'l-Kur'ân meselesi Allah'ın sıfatları meselesi ile ilgili olarak, sıfatların ezeli yahut hâdis kabul edilmesi sebebiyle ortaya çıktığı yönündedir.²⁰³

Abbasi halifelerinden Me'mûn (ö. 218/833) tarafından başlayan mihne süreci ile beraber Kur'ân'ın mahluk olmadığını savunan âlimler için zor bir süreç başlamıştır. Mu'tezile kelâmcılarının Abbasi halifeleri üzerinde etkili olması ile beraber ehl-i hadisin temsilcileri baskı ve şiddete maruz kalmıştır. Bu süreçten en çok etkilenen isimlerden başında da Ahmed b. Hanbel gelmektedir.²⁰⁴

Halku'l-Kur'ân tartışmaları ile başlayan mihne olaylarının arka planında rol oynayan Mu'tezile âlimleri, ehl-i hadisin halku'l-Kur'ân akidesini kabule zorlamaları, Me'mûn'un son günlerinden başlamış, Mu'tasım-Billâh (ö. 227/842) ve Vâsik-Billâh'ın da (ö. 232/847) devirlerini içine alacak şekilde on altı yıl kadar devam etmiştir. Ancak yaşanan sürecin sonunda ne Abbasi halifeleri ne de Mu'tezile bu konuda emellerine muvafık olamamışlardır.²⁰⁵

Ebû Dâvûd, halku'l-Kur'ân konusunda zorlu bir imtihan sürecinden geçen hocası Ahmed b. Hanbel'in yolunu takip etmiştir. O da Kur'ân-ı Kerim'in Allah kelâmı olduğunu ifade etmek için Kitâbü's-Sünne bölümünde bu konuya ait özel bir başlık açmış ve Kur'ân-ı Kerim'in mahluk olmadığını aktarmış olduğu hadisler ile ifade etmeye çalışmıştır. Bu rivayetlerden bazıları şunlardır:

Câbir b. Abdullah (r.a.) şöyle dedi: “Resûlullah (s.a.v.) (hac mevsiminde Mekke'ye gelen) insanların karşısına çıkıp (Arafat'ta) vakfe yerinde kendini tanıtip onlara şöyle derdi:

*“Beni kendi kavmine götürecek olan yok mu? Çünkü Kureyş kabilesi Rabbimin kelâmını tebliğ etmeme engel oldu!”*²⁰⁶

Halku'l-Kur'ân meselesi ile alakalı bir diğer rivayette Âmir b. Şehr (r.a.) şöyle dedi: “(Habeşistan kralı) Necâşî'nin yanındaydım. Oğlu İncil'den bir ayet okudu, ben de güldüm. Bunun üzerine (Necâşî bana): Azîz ve Celîl olan Allah'ın kelâmına mı gülüyorsun?” dedi.²⁰⁷

²⁰³ Yusuf Şevki Yavuz, “Halku'l-Kur'ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/371-375.

²⁰⁴ Hayrettin Yücesoy, “Mihne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/26-28.

²⁰⁵ Koçyiğit, *Hadisçilerle Kelâmcılar Arasındaki Münakaşalar*, 217.

²⁰⁶ Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Kitâbü's-Sünne”, 22 (No. 4734); Tirmizî, *el-Câmiü'l-kebir*, “Fezâilü'l-Kur'ân”, 24 (No. 2925); Muhammed b. Yezid el-Kazvini İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâvut vd. (Dimaşk: Darü'r-Risaleti'l-Alemiyye, 2009), “Sünnet”, 13 (No. 201).

Ebû Dâvûd'un Allah'ın kelâmı ile alakalı rivayette bulunmuş olduğu bir diğer hadis şöyledir: İbn Abbas'dan (r.a.) aktarıldığına göre Resûlullah (s.a.v.) Allah'ın (her türlü zararlı şeyden) Hasan ile Hüseyini koruması altına alması için şu duayı okurdu:

“Allah'ın tam kelimesi ile ikinizi de her türlü şeytandan, zararlı hayvandan ve her türlü kötü gözden korumasını niyaz ederim.” Sonra şöyle derdi: *“Sizin (büyük) babanız (İbrahim'de (a.s.) oğulları) İsmâil ve İshak'ın bu kelimelerle (Allah'ın onları) korumasını isterdi.”*²⁰⁸

Ebû Dâvûd dedi ki: Bu hadis Kur'an'ın mahluk olmadığının delilidir.²⁰⁹

Yukarıdaki rivayetler incelendiği zaman “Kelâmullah” tabirinin farklı şekillerde hadislerde yer aldığı görülmektedir. Ebû Dâvûd, son olarak aktarılan rivayetin altında da kendi görüşünü açık bir şekilde dile getirmiş ve Kur'an'ın mahluk olmadığını bir kez daha ifade etmiştir.

Bu konuda kendisi ile benzer düşüncede olan Kitâbü's-Sünne müelliflerinin eserleri incelediği zaman; Kur'an'ın, Allah'ın ilmi olması sebebiyle gayr-ı mahlûk kabul edildiğini, mahlûk olduğunu iddia edenlerin ise kâfir olduğu açıkça ifade edilmektedir.²¹⁰

2.5. REDDİYEDE BULUNDUĞU MEZHEPLER

Bu bölümde Ebû Dâvûd'un Kitâbü's-Sünne'sinin bâb başlıklarında zikrettiği ve tenkitte bulunduğu Mürcie, Cehmiyye, Hâricîler ve Kaderiyye²¹¹ mezheplerine değinilecektir.

2.5.1. Mürcie

Mürcie fırkası, Hâricîler ve Mu'tezile fırkasının “mürtekeb-i kebîre” hususundaki fikirlerine karşı çıkmıştır. Mürcie'ye göre imanı sağlam olanlara işledikleri günahlar zarar vermez. Bu yüzden büyük günah işleyen bir kimse hakkında hemen hüküm vermekten kaçınırlar ve o kişinin durumunu Allah'a bırakırlar. Bu fırka, büyük günah işleyen kimselere umut verdiği ve onların durumunu ahirete bıraktığı için kendilerine tehir edenler, ümit verenler anlamında Mürcie ismi verilmiştir.²¹²

²⁰⁷ Ebû Dâvûd, “Kitâbü's-Sünne”, 22 (No. 4736).

²⁰⁸ Ebû Dâvûd, “Kitâbü's-Sünne”, 22 (No. 4737); Buhârî, “Enbiyâ”, 12 (No. 3191); Tirmizî, “Tıb”, 18 (No. 2060); İbn Mâce, “Tıb” 37 (No. 3526).

²⁰⁹ Ebû Dâvûd, “Kitâbü's-Sünne”, 22 (No. 4737).

²¹⁰ Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, *Sünne*, 1/103; Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. Hârûn el-Hallâl, *Kitâbü's-Sünne*, thk. Atıyye ez-Zehrânî (Riyad: Dâru'r-Râye, 1989), 5/137.

²¹¹ Ebû Dâvûd, Kaderiyye fırkasını “Kader” başlıklı on yedinci bâbda ele almaktadır.

²¹² Ebû'l-Feth Tâcüddîn (Lisânüddîn) Muhammed b. Abdilkerim b. Ahmed eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal* (Kahire: Müessesetü'l-Halebi, 2010), 1/139.

Mürchie'ye göre Allah'a çok yakın olan bir kimsenin imanı ile günahkâr bir kimsenin imanı arasında fark yoktur. Mürchie mezhebinin eleştirildiği nokta da budur. Çünkü ehl-i hadise göre amel imandan bir cüzdür, iman artar ve eksilir.²¹³

“İrcâ düşüncesinin (Mürchie fırkasının) reddi” başlıklı on beşinci bâbda yer alan ilk hadiste Ebû Hüreyre'den (r.a.) nakledildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

*“İman yetmiş küsur şubedir. Bunların en faziletlisi Allah'tan başka ilah yoktur, demektir. En alt mertebesi de (fırlatılmış bir) kemiği (ya da engeli) yoldan kaldırmaktır. Hayâ da imanın bir şubesidir.”*²¹⁴

Mürchie fırkasının reddi başlığı altında yer alan diğer rivâyette İbn Abbas (r.a.) dedi ki: Abdülkays heyeti Resûlullah'a (s.a.v.) geldikleri zaman Hz. Muhammed (s.a.v.) onlara (ilk önce) Allah'a imanı emretti ve:

“Allah'a iman ne demektir, biliyor musunuz?” diye sordu. “Allah ve Resûlü daha iyi bilir” dediler. Hz. Muhammed de (s.a.v.):

“Allah'tan başka (gerçek) bir ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın resûlü olduğuna şahitlik etmek, namaz kılmak, zekât vermek, Ramazan'da oruç tutmak, ganimet mallarından beşte birini vermeniz” buyurdu.²¹⁵

On beşinci bâbda yer alan son rivayet şu şekildedir: Câbir'den rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.): *“Kul ile küfür arasında (bulunan yol) namazı terk etmektir”* buyurmuştur.²¹⁶

Selef âlimleri ve onlarla benzer düşüncede olan Ebû Dâvûd'un ameli imandan bir cüz olarak gördüğünü yukarıdaki iman bahsinde ele alınmıştı. Ebû Dâvûd, mâsiyetin imana zarar vermeyeceğini düşünen Mürchie²¹⁷ fırkasını eleştirmek için bu bâb başlığı altında üç tane rivayet aktarmıştır. Rivayetler incelendiği zaman amelin imanın bir parçası olduğu ve amelin terk edilmesi durumunda bunun imana zarar verebileceği ortaya konmaktadır.²¹⁸

2.5.2. Cehmiyye

Cehmiyye fırkası Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sonra ortaya çıkan ilk bid'at fırkalardan biridir. Kurucusu Cehm b. Safvân kabul edilmektedir. Cehmiyye fırkası Allah'ın sıfatlarını kabul etmez. Ehl-i sünnet, Allah'ı hayat, ilim, sem', basar gibi sıfatlarla anarken; Cehmiyye

²¹³ İbn Ebû Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, 1/24.

²¹⁴ Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Kitâbü's-Sünne”, 15 (No. 4676); Buhârî, “Îmân”, 2 (No. 9); Müslim, “Îmân”, 35.

²¹⁵ Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Kitâbü's-Sünne”, 15 (No. 4677).

²¹⁶ Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Kitâbü's-Sünne”, 15 (No. 4678).

²¹⁷ el-Azîmâbâdî, *Avnü'l-Ma'bûd*, 12/282.

²¹⁸ es-Sehârenfûrî, *Bezlü'l-Mechûd*, 13/86-88.

bu sıfatların yaratılmış olan insanoğlunda bulunduğunu, Allah Teâlâ'yı bu sıfatlarla anmanın doğru olmayacağını savunur. Düşünce olarak Allah'ın, yarattığı insana benzetilmesinden çekinmektedir.²¹⁹

Cehmiyye'nin birçok görüşü araştırmadaki diğer başlıklar altında ele alındığından dolayı bu başlık altında benzer tenkit ve rivayetlere yer verilmeyecektir.

Cehmiyye fırkasından bahseden on dokuzuncu bâbda yer alan ilk rivayette Ebu Hüreyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

*“İnsanlar, ‘varlıkları Allah yarattı, peki Allah’ı kim yarattı?’ diye birbirlerine sorup duracaklardır. Kalbinden böyle sorular geçen kimse, ‘Ben Allah’a iman ettim!’ desin.”*²²⁰

On dokuzuncu bâbda yer alan diğer hadiste ise Ebû Hüreyre (r.a.):

“Ben Resûlullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu duydum” dedi ve bir önceki hadisin bir benzerini rivâyet etti. Bu rivayete göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“İnsanlar, ‘varlıkları Allah yarattı, peki Allah’ı kim yarattı?’ dediği zaman siz İhlâs suresini okuyarak şöyle deyin:

*‘De ki: O Allah tektir. Her şey O’na muhtaçtır ama O hiçbir şeye muhtaç değildir. O doğurmamış ve doğmamıştır. Hiçbir şey ona denk değildir.’*²²¹ *Sonra üç defa sol tarafına tükürsün. Ardından eûzü besmele çekerek Allah’a sığınsın.*²²²

Ebû Dâvûd, Ebû Hüreyre'nin (r.a.) azatlısı Ebû Yunus Süleym b. Cübeyr'den bir rivayet aktarır. Rivayete göre Süleym b. Cübeyr, Ebû Hüreyre'den:

*“Şüphesiz Allah, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah, bununla size ne güzel öğüt veriyor! Muhakkak ki Allah her şeyi işitmekte ve her şeyi görmektedir”*²²³ ayetini dinler. Ebû Hüreyre'nin Resûlullah'ı (s.a.v.) “Allah her şeyi duyandır” kısmında baş parmağını kulağına, “Allah her şeyi görendir” kısmında işaret parmağını gözüne koyduğunu nakleder.

Bu rivayet üzerine Ebû Dâvûd'un hocası Muhammed b. Yûnus, kendi hocası Abdullah b. Yezîd el-Mukri'nin şöyle söylediğini aktarır:

²¹⁹ Şehristânî, *el-Milel ve 'n-Nihal*, 1/85; el-Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar (el-Fark beyne'l-fırak)*, 188; Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfû'l-Musallîn İlk Dönem İslâm Mezhepleri*, 404.

²²⁰ Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Kitâbü's-Sünne”, 19 (No. 4721).

²²¹ İhlâs 112/1-4.

²²² Ebû Dâvûd, “Kitâbü's-Sünne”, *Sünen*, 19 (No. 4722).

²²³ en-Nisâ 4/58.

“*Muhakkak ki Allah (c.c.) her şeyi işitmekte ve her şeyi görmektedir*” demek, “Allah’ın işitme (sem‘) ve görme (basar) sıfatı vardır” demektir. Ebû Dâvûd da şöyle dedi:

“Bu hadis, Allah’ın sıfatlarının mevcudiyetini kabul etmeyen Cehmiyye’nin görüşünü reddetmektedir.”²²⁴

Son rivayette Ebû Dâvûd, görüşünü açıkça dile getirmiş ve Cebriyye gibi Allah’ın sıfatlarını inkâr eden bir fırkayı tenkit etmiştir. On dokuzuncu bâbda yer alan ve toplu bir şekilde yukarıda aktarılan rivayetlerden anlaşılacağı üzere Ebû Dâvûd, Cebriyye’nin inkâr ettiği hususlar hakkında rivayetler serdetmiş ve onların sünnet dışı bir çizgide kaldıklarını hadislerle ortaya koymaya çalışmıştır.

Ebû Dâvûd’un *Sünen* adlı eserinin nüshaları incelendiği zaman Cehmiyye fırkasının görüşlerini çürüten iki rivâyetin bulunduğu yirmi birinci bâbın on dokuzuncu bâb altında işlendiği görülmektedir. Bu durum büyük ihtimal müstensih hatasından kaynaklanmaktadır.²²⁵

2.5.3. Hâricîler

Hâricîler, kendi içerisinde farklı gruplara ayrılmışlardır. Ancak Hz. Ali’yi (r.a.), Hz. Osman’ı (r.a.), tahkimi, büyük günah işleyenleri tekfir etme, zalim imama karşı isyan etme noktasında fikir birliği içindedirler.²²⁶

Şehristânî (ö. 548/1153), İslam toplumuna liderlik yapması hususunda üzerinde ittifak edilen hak imama karşı ayaklanan kimselerin Hâricîler olduğunu zikretmiştir. Bu ayaklanmanın sahâbe zamanında olduğu gibi, tâbiîn ya da sonraki halifelerin zamanında da meydana gelmesi arasında bir fark görmemiştir.²²⁷

Ebû Dâvûd, Kitâbü’s-Sünne’inde otuzuncu bâbı Hâricîlere ayırmıştır. Bâbda yer alan ilk rivayet şöyledir:

Ebû Zer el-Gıfârî’den (r.a.) rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“*Bir karış da olsa İslâm cemaatinden ayrılan kimse, boynundaki İslâm bağına çözmüş demektir.*”²²⁸

Rivayette bir kimsenin; toplumun liderine itaatten ayrılması yahut üzerinde insanların ittifak ettiği işte ayrı düşmesi tıpkı boynundaki yulardan kurtulup kaybolan, helak olan bir

²²⁴ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 19 (No. 4728).

²²⁵ Kandemir, *Kitâbü’s-Sünne (Hadislerle İmân İlkeleri)*, 319.

²²⁶ Ebû’l-Kâsım Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd el-Belhî el-Kâ’bî, *Kitâbu’l-Makâlât ve Maahu Uyûnu’l-Mesâil ve’l-Cevâbât*, thk. Hüseyin Hansu vd. (İstanbul: Kuramer, 2018), 117.

²²⁷ Şehristânî, *el-Milel ve’n-Nihal*, 1/114.

²²⁸ Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Kitâbü’s-Sünne”, 30 (No. 4758); Tirmizî, “Emsâl”, 3 (No. 2863).

hayvana benzetilmiştir.²²⁹ Nitekim Hâricîler de Müslüman toplumundan ayrıldıkları için Hâricî ismini almış ve İslam cemaatinden uzaklaşmışlardır.

Hâricîler bâbında yer alan bir diğer rivayette ise Ebû Zer (r.a.) dedi ki: Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Benden sonra gelip de şu ganimetlerin paylaşılmasında adaletten ayrılıp kendi çıkarlarını tercih eden devlet liderleriyle haliniz nice olacaktır?”

Ben de: “Hak peygamber olarak seni gönderen zata yemin olsun ki, o zaman ben de kılıcımı boynuma koyar ve devlet başkanının adaletle davranması için ya o sana kavuşuncaya ya da ben sana kavuşuncaya kadar onunla mücadele ederim” dedim. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Sana bu yapacak olduğundan daha hayırlı ve güzel olanını haber vereyim mi? Öyle bir şey olduğunda, bana kavuşuncaya kadar sabredersin!”²³⁰

Bu hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) ileride ortaya çıkabilecek adaletsiz bir devlet başkanından bahsetmektedir. Ayrıca ortaya çıkabilecek böyle bir kargaşa ortamında lidere karşı saldırmak isteyen sahabîsine sabrı tavsiye etmektedir. Halbuki Hâricîler, tahkim olayından sonra devlet başkanına isyan etmiş ve tahkim olayını kabul edenleri de kâfir ilan etmişlerdir.²³¹

Ümmü Seleme (r.anhâ), bir önceki hadisle bağlantılı olan şu rivâyeti bizlere aktarmıştır:

“Âdil olmayan yöneticinin haksız davranışlarını hoş görmeyen kimse günahattan korunmuş olur. Onun bu davranışlarını tenkit eden ise kurtuluşa erer.”

Katâde b. Diâme es-Sedûsî (ö. 117/735) bu hadisi şöyle açıkladı: “Yöneticinin haksız davranışlarını kalbiyle hoş görmeyen, onu kalbiyle tenkit eden demektir.”²³²

Bu bâbda yer alan son rivâyetle ise ashâbdan Arfece b. Es’ad et-Temîmî, Resûlullah’ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu söyledi:

“İleride ümmetimin arasında kötülükler, kargaşalar ve fitneler çıkacaktır. Kim Müslümanların birliğini bozmaya, düzenlerini dağıtmaya ve toplumda kargaşa çıkarmaya kalkarsa, o şahıs kim olursa olsun hemen onun boynunu kılıçla vurun!”²³³

²²⁹ el-Azîmâbâdî, *Avnû'l-Ma'bûd*, 13/73.

²³⁰ Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Kitâbü's-Sünne”, 30 (No. 4759).

²³¹ Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, 1/114.

²³² Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Kitâbü's-Sünne”, 30 (No. 4761).

Resûlullah (s.a.v.), bu hadiste ileride fitnenin ortaya çıkabileceğinden bahsetmektedir. Çıkan bu fitne ortamında da Müslümanların birliğini bozan ve toplumda kargaşaya sebep olan kimselerin boynunun vurulmasını zikretmektedir. Benzer bir şekilde Hâricîler de İslam toplumunda kargaşaya sebep olmuştur. Hz. Ali de (r.a.) onlarla Nehrevân'da savaşmış ve birçoğunu bu savaşta öldürmüştür.²³⁴ Hadiste anlatılan mesele ile Hz. Ali ve Hâricîler arasındaki çıkan olay benzerlik gösterdiğinden ötürü Ebû Dâvûd da bu rivayeti Hâricîler başlığı altında zikretmiş olabilir. Nitekim bir sonraki bâbda Hâricîler ile yapılacak olan savaşlardan bahsetmektedir.²³⁵

Otuz birinci bâbda yer alan hadislerde Hâricîler ile yapılacak olan savaşların yanı sıra Hâricîlerin fikri ve fiziki özelliklerinden, gelecekte meydana gelebilecek fitnelerden bahseden hadisler yer almaktadır. Otuz birinci bâbda yer alan şu rivayet konuyu özetler mahiyettedir:

Zeyd b. Vehb el-Cühenî'nin söylediğine göre Hz. Ali (r.a.), ordusuyla beraber Hâricîler üzerine yürüdüğü zaman o da ordunun içerisinde bulunuyormuş. Hz. Ali (r.a.) şöyle demiş:

“Ey insanlar! Ben Resûlullah'ın (s.a.v.) şöyle dediğini işittim: *‘Ümmetimden bir kavim çıkacak. Onların Kur’ân okuması yanında sizin okumanız, onların namazı yanında sizin namazınız, onların orucu yanında sizin orucunuz bir şey görülmeyecek. Kur’ân onların aleyhine olduğu halde onlar lehlerine sanıp okuyacaklar. Onların namazları gırtlaklarını geçmeyecek. Okun avı delip geçtiği gibi İslam’dan çıkacaklar.’*

Onlarla savaşacak ordu Hz. Peygamber'in (s.a.v.) diliyle kendilerine verilecek olan mükâfatı bilselerdi, başka bir iş yapmaktan vazgeçerlerdi. Bu kavmin alameti içlerinde pazusu olup kolu olmayan bir zat vardır. Pazusunun üzerinde meme başı gibi bir yumru ve beyaz kıllar vardır. Şimdi siz çocuklarınızı ve mallarınızı sahip olabilecek bu adamları bırakıp Muâviye'nin ve Şam halkı üzerine mi gideceksiniz? Allah'a yemin olsun ki Resûlullah'ın (s.a.v.) çıkacağını haber verdiği kavmin bunlar olduğunu ummaktayım. Çünkü onlar dökülmesi haram olan kanı döktüler. Halkın merada gezen hayvanlarını gasp ettiler. Şimdi besmele çekip onların üzerine yürüyünüz!”

Selem b. Küheyl şöyle dedi: “Zeyd b. Vehb bana ordunun konakladığı yerleri bir bir anlattı. Nihayet bir köprüye vardık. Onlarla karşılaştık. Hâricîlerin başında Abdullah b. Vehb er-Râsibî vardı. Abdullah b. Vehb er-Râsibî Hâricîlere şöyle seslendi: ‘Mızraklarınızı bırakın

²³³ Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Kitâbü's-Sünne”, 30 (No. 4762).

²³⁴ Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, 1/114; el-Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar (el-Fark beyne'l-fırak)*, 86; Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfü'l-Musallîn İlk Dönem İslâm Mezhepleri*, 146.

²³⁵ Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Kitâbü's-Sünne”, 31.

ve kılıçlarınızı kınından çekin! Çünkü ben onların Harûrâ gününde olduğu gibi sizinle barış yapmasından korkarım.’ Bunun üzerine mızraklarını atıp kılıçlarını kınından çektiler. (Hz. Ali (r.a.) tarafında bulunan) halk onlara mızraklarını sapladılar. Onların ölülerini üst üste yığdılar. O gün Hz. Ali (r.a.) tarafından sadece iki kişi vefat etti.

Savaş bitince Hz. Ali (r.a.): “Onların arasında muhdeci (kolu kısa olan adamı) arayın!” dedi. Ancak onlar bulamayınca Hz. Ali (r.a.) kalkıp üst üste yığılmış ölülerin yanına geldi ve: “Onları çıkarın!” dedi. Altta kalmışların arasında adamın cesedini buldular. Hz. Ali (r.a.) tekbir getirdi ve: “Allah doğru söyledi, Resûlü de doğru sözü tebliğ etti” dedi. O esnada Abîde es-Selmânî Hz. Ali’nin (r.a.) yanına gelip: “Ey müminlerin emîri! Kendisinden başka ilah olmayan Allah aşkına söyle! Sen bu (şahıs hakkındaki) hadisi gerçekten Resûlullah’dan (s.a.v.) mı duydun?” diye sordu. Hz. Ali de (r.a.): “Evet! Kendisinden başka ilah olmayan Allah’a yemin ederim ki, ben bu hadisi Hz. Peygamber’den (s.a.v.) işittim” dedi. Abîde, Hz. Ali’den üç kez yemin etmesini istedi. Hz. Ali de (r.a.) yemin etti.²³⁶

Ebû Dâvûd’un Hâricîlerle savaş başlığı altında zikrettiği bu rivayette yukarıda izah edildiği üzere Hz. Ali (r.a.) ile Hâricîler arasında Nehrevân’da yapılan savaştan bahsedilmektedir. Hâricîlerin içinden Hz. Peygamber’in (s.a.v.) haber verdiği kişinin çıkmasıyla hem bir mucize gerçekleşmiş hem de Hâricîlerin ölümünün Hz. Ali ve arkadaşlarının elinden olması onların hakka yakın iki gruptan biri²³⁷ olduğuna işaret etmiştir.²³⁸

Ebû Dâvûd Hâricîlerle savaş konusuyla tam bağlantılı olmasa da hemen bu bâbın ardından hırsızlarla savaş konusuna yer vermiştir. Bu bâb başlığı altında da zarûrât-ı diniyyeden sayabileceğimiz din, mal, can, nesil yani ailesi uğruna öldürülen kimsenin de şehit hükmünde olabileceğine yer verilmiştir.²³⁹

2.5.4. Kaderiyye

Kaderiyye, bazı âlimlerden tarafından Mu‘tezile ile aynı mezhep olarak görülmüştür. Bu sebeple âlimler eserlerinde Kaderiyye fırkasının fikri çerçevesini incelerken Mu‘tezile

²³⁶ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 31 (No. 4768); Müslim, “Zekât”, 1066; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/95 (No. 673)

²³⁷ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 13 (No. 4667).

²³⁸ el-Azîmâbâdî, *Avnû’l-Ma’bûd*, 12/276.

²³⁹ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 32.

başlığı ile ortak olarak vermişlerdir.²⁴⁰Bazı eserlerde ise Mu‘tezile mezhebinin lakabı olarak Kaderiyye isminin kullanıldığı görülmektedir.²⁴¹

İslam toplumunun sekiz ana fırkasından biri Kaderiyye yani Mu‘tezile mezhebidir. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) ve ashâbının yolundan ilk ayrılan fırkalardan birisidir.²⁴² Müslümanlar tarafından bu mezhebe Kaderiyye isminin verilmesinin sebebi; kulun kendi fiilinin yaratıcısı olduklarını düşünmeleri ve kulun fiilini kesb etmesine Yüce Allah’ın (c.c.) karışmadığını savundukları içindir.²⁴³

Tarihsel sürecine baktığımız zaman tam çıkış noktası tespit edilememekle beraber Râşid halîfelerin son devrinde ve Emevî hükümdarlığı zamanında ortaya çıktığı söylenebilir. Fitne olaylarının artmasıyla beraber Müslümanlar arasında insanın fiilini saf dışı bırakan Cebriyye mezhebi gibi fikirler doğmuştur. Bunun karşısında da başka bir ifrat olan kaderi tamamen yok sayan kaderiyye zihniyeti ortaya çıkmıştır. Tarihi kaynaklar incelendiği zaman kaderi yok sayma fikrinin Müslümanlara Hristiyanlıktan geçtiği söylenmekte ve bu fikrin yayılmasında da Ma‘bed el-Cühenî (ö. 83/702 [?]) ve Gaylân ed-Dimeşkî’nin (ö. 120/738 civarı) öncülük ettiği belirtilmektedir. Ma‘bed el-Cühenî’nin Basra’da büyük bir halk kitlesi toplaması sonrası Halîfe Abdülmelik b. Mervân’ın emriyle Haccâc tarafından asılmıştır. Ölümü sonrası onun bu fikrini Gaylân devam ettirmiş, müstakil bir mezhep olarak kalmasa da Mu‘tezile’nin bir kolu olarak hayatına devam etmiştir.²⁴⁴

İnsanlardan bazıları kader ve kaza kelimesinin çok kullanımından dolayı kaderi bir zorlama olarak algılamıştır.²⁴⁵İnsanların Cebir anlayışına yakın bir biçimde kaderi anlamalarına sebep olan şeyin de Emevî Devletinin siyasî tutumu olduğunu söyleyenler vardır. Emevî hükümeti, yaptıklarını meşrulaştırmak için her işini Allah’ın dilemesi şeklinde temellendirmeye çalıştığı için bu durum halk nezdinde kadere karşı inkârcı bir tepkinin oluşmasına zemin hazırlamıştır.²⁴⁶

Ebû Dâvûd, Kaderiyye fikrinin yayılmasına sebep olan Ma‘bed el-Cühenî hakkında bize Yahyâ b. Ya‘mer’den gelen şu rivayeti aktarır:

²⁴⁰ el-Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar (el-Fark beyne’l-fırak)*, 82.

²⁴¹ Şehristânî, *el-Milel ve’n-Nihal*, 1/43.

²⁴² Metin Yurdağür, “Harpûtî, Abdüllatif”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/38.

²⁴³ el-Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar (el-Fark beyne’l-fırak)*, 115.

²⁴⁴ Koçyiğit, *Hadisçilerle Kelâmcılar Arasındaki Münakaşalar*, 61-63.

²⁴⁵ Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd İbn Hazm, *el-Fasl Dinler ve Mezhepler Tarihi*, çev. Halil İbrahim Bulut (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017), 2/368.

²⁴⁶ Osman Aydın, “Kaderî Anlayışın İlk Tezahürleri”, *İslâmî Araştırmalar (Dergi)* XVI/2 (2003), 251.

Yahya, Basra’da kader hakkında ilk konuşan kimsenin Ma‘bed el-Cühenî olduğundan bahseder. Bir gün arkadaşı Humeyd b. Abdirrahmân el-Himyerî ile beraber umre yahut hac için yola çıkar. Yola çıkmışken de kendi kendine Resûlullah’ın (s.a.v.) ashâbından bir sahâbî ile rastlaşmayı ve ona kaderi inkâr edenler hakkında soru sormayı geçirmektedir. Nihayet ashâbdan Abdullah b. Ömer ile rastlaşırlar ve kendisine kaderi inkâr edenler hakkında ne düşündüğünü sorarlar. Abdullah b. Ömer de: “Kaderi inkâr edenleri görünce onlara benim onlardan berî olduğumu söyle! Vallahi Uhud dağı kadar altınları olsa ve bunu Allah için fakirlere dağıtsalar kadere iman etmedikçe Allah (c.c.) onların bu hayrını kabul etmez!” cevabını verir. Sonra babasından dinlemiş olduğu meşhur Cibrîl hadisini onlara aktarır.²⁴⁷

Ebû Dâvûd’un aktardığı rivayette görüldüğü üzere Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ashâbı da kaderi inkâr edenlerden beri olduklarını ifade etmekte ve yapılan ibadetin kabul şartına kadere imanı dahil etmektedirler. Nitekim Abdullah b. Ömer’in yanına gelen Yahya b. Ya‘mer ve arkadaşına aktarmış olduğu cibrîl hadisinde imanın altı şartından biri olarak kaderin, hayır ve şerrin Allah’tan olduğuna iman etmek gerektiği anlatılır.

Ebû Dâvûd, şimdi aktarılacak olan üç rivayette Kaderiyye zihniyetine sahip insanlarla oturup kalkmanın, konuşmanın ve hatta ziyaretlerine gitmenin yasak olduğunu ele alacaktır. Rivayetler şu şekildedir:

İbn Ömer’den (r.a.) nakledildiğine göre Hz. Muhammed (s.a.v.) şöyle buyurdu:

*“Kaderiyye (kaderi inkâr edenler) bu ümmetin Mecûsileridir. Eğer hastalanırsalar onları ziyaret etmeyiniz. Onlar ölürlerse cenazelerine katılmayınız.”*²⁴⁸

Huzeyfe’den (r.a.) aktarıldığına göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: *“Her ümmetin bir mecûsîsi vardır. Bu ümmetin mecûsîsi de ‘kader yoktur’ diyenlerdir. (Bu sebeple) onlardan kim ölürse cenazesine katılmayın. Onlardan kim hasta olursa ziyaretine gitmeyin. (Çünkü) onlar Deccâl’in taraftarlarıdır. Allah muhakkak onları Deccâl’e kavuşturacaktır.”*²⁴⁹

Ömer b. Hattâb’dan (r.a.) rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

*“Kaderiyye ile (kaderi inkâr edenlerle) birlikte oturmayın (muhabbet etmeyin)! Onlara davalarınızı götürmeyin (yahut da kader konusunda onlarla tartışmayın)! ”*²⁵⁰

²⁴⁷ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 17 (No. 4695); Buhârî, “Îmân”, 36 (No. 50); Müslim, “Îmân”, 8; Tirmizî, “Îmân”, 4 (No. 2610); İbn Mâce, “Sünnet”, 9 (No. 63); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 10/101 (No. 5856).

²⁴⁸ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 17 (No. 4691); İbn Mâce, “Sünnet”, 10 (No. 92); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 10/252 (No. 6076).

²⁴⁹ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 17 (No. 4692); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 9/415 (No. 5584).

²⁵⁰ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 17 (No. 4710).

Ebû Dâvûd, Kaderiyye mezhebine reddiyede bulunmakla beraber doğru kader anlayışının da nasıl olması gerektiğini izah etmiş ve konuyla alakalı şu rivayeti aktarmıştır:

H. Ali'nin (r.a.) şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Biz Bakî'ül-Garkad'da Resûlullah'ın (s.a.v.) bulunduğu bir cenazedeydik. Resûlullah (s.a.v.) gelip yanımıza oturdu. Yanında asası vardı. O asasıyla yeri çizmeye başladı. Sonra başını kaldırdı ve şöyle buyurdu:

“Sizden hiçbir kimse yok ki, dünyaya gelmiş olan hiçbir insan yoktur ki Allah (c.c.), onun cehennemdeki yahut cennetteki yerini yazmamış olsun. (Her nefsin) şaki ya da said olacağı yazılmıştır.” O toplulukta bulunan adamlardan biri: “Ey Allah'ın Nebisi! Biz hakkımızda yazılana güvenip bir şey yapmayalım mı? (Çünkü kaderde) kim saadet ehlinden ise saadet içerisinde olacak. Kim de ehl-i şekavetten olursa şekavet içinde olacak.” Resûlullah (s.a.v.) şu karşılığı verdi:

“Bilakis çalışınız. Kim (ne için yaratıldı ise ona) kolaylıkla kavuşacaktır. Bahtiyar olanlara bahtiyar olan kimselerin fiilleri, şakilerin ehline de şaki (ehlinin işleri) kolaylaştırılacaktır.” Sonra H. Peygamber (s.a.v.):

*“Kim elinde bulunandan verir ve Allah'tan sakınırsa, en güzel olanı (kelime-i tevhîd) doğrularsa biz ona iyilik yolunu kolaylaştırırız. Ancak kim cimrilik yapar, kendini Allah'a muhtaç görmez ve en güzel kelimeyi (kelime-i tevhîd) yalanlarsa biz de ona şerri kolaylaştırırız”*²⁵¹ ayetini okudu.²⁵²

Ebû Dâvûd, kaderi inkâr eden bir kimsenin sünnet üzere olmadığını şu rivayetle açıklamaktadır:

Ebû Hafsa'dan (r.anhâ) rivayet edildiğine göre Ubâde b. Sâmit (r.a.) oğluna şöyle dedi:

Ey oğulcuğum! Senin başına gelecek olan şeyin senden şaşmayacağını, senin başına gelmeyecek şeyin de sana isabet etmeyeceğini bilmedikçe hakiki iman tadını alamazsın. Ben Resûlullah'dan (s.a.v.) şöyle duydum:

“Allah'ın halk ettiği ilk şey kalemdir. Sonra ona: ‘Yaz!’ emrini verdi. Kalem de: ‘Ey Rabbim! Ne yazayım’ dedi. Allah da (c.c.): ‘Kıyamet kopuncaya kadar (yaşanacak) her şeyin kaderini yaz!’ buyurdu.” Resûlullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu işittim:

²⁵¹ el-Leyl 92/5-10.

²⁵² Ebû Dâvûd, “Kitâbü's-Sünne”, 17 (No. 4694); Buhârî, “Tefsir”, 438 (No. 4665); Müslim, “Kader”, 2647.

“Kim bundan başka (bir inanç) üzere ölürse benden değildir.”²⁵³

Ebû Dâvûd, kader tartışmalarında meşhur olmuş birkaç konuya da eserinde değinmiştir. Bunlardan bir tanesi Hz. Âdem (a.s.) ile Hz. Mûsâ (a.s.) arasında geçen kader diyalogudur. İki peygamber arasında geçen bu diyalog ile kaderin nasıl bir şey olduğunu farklı bir açıdan göstermiş ve inkâr edenlere peygamberlerin dilinden cevap vermiştir. Rivayet şöyledir:

Ebû Hüreyre’den nakledildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Âdem ile Mûsâ birbiriyle tartıştılar. Mûsâ ona (Âdem’e): ‘Ey Âdem! Sen bizim babamızsın. Biz senden dolayı hayal kırıklığına uğradık. Bizi cennetten çıkardın!’ dedi. Âdem şöyle cevap verdi: ‘Sen Mûsâ’sın. Allah seninle (özel) konuşarak seni seçkin kıldı. Tevrat’ı senin için kudret eliyle yazdı. (Buna rağmen) Allah’ın beni yaratmadan önce hakkımda takdir ettiği şey için mi beni ayıplıyorsun’ dedi. Böylece Âdem (tartışmada) Mûsâ’ya galip geldi.”²⁵⁴

Ebû Dâvûd kader konusunu işlerken Kur’ân-ı Kerîm’de anlatılan Hızır kıssasına da değinmiştir. Hızır’ın çocuğu öldürme sebebi üzerinden kaderi izah etmeye çalışan Ebû Dâvûd, aslında her insanın küçük planlarının üstünde büyük bir planı olan Yüce Allah’ın (c.c.) kaderinde şer görülen ne hayırlı hikmetler olduğunu hadisler ışığında açıklamaktadır. Konuyla alakalı olarak getirdiği rivayet şu şekildedir:

Übey b. Ka’b’dan (r.a.) rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Hızır çocuklarla beraber oynayan bir oğlan gördü. Onu (tutup) başını kopardı. Mûsâ (Hızır’a): ‘Suçsuz bir canı öldürdün ha!’²⁵⁵ dedi.”²⁵⁶

Übey b. Ka’b’dan (r.a.) nakledildiğine göre Hz. Muhammed (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Hızır’ın (a.s.) öldürdüğü çocuğun kaderine (daha doğmadan önce) kâfir olacağı yazılmıştı. Eğer yaşasaydı, sapıklık ve kâfirliğe anne babasını da sürükleyecekti.”²⁵⁷

²⁵³ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 17 (No. 4700); Tirmizî, “Kader”, 17 (No. 2155); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, 37/378 (No. 22705).

²⁵⁴ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 17 (No. 4701); Buhârî, “Kader”, 10 (No. 6240); Müslim, “Kader”, 2652.

²⁵⁵ el-Kehf 18/74.

²⁵⁶ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 17 (No. 4707); Buhârî, “İlim”, 44 (No. 122); Müslim, “Fezâil”, 2380.

²⁵⁷ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 17 (No. 4705); Müslim, “Kader”, 2661; Tirmizî, “Tefsir”, 19 (No. 3150); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, 35/60 (No. 21121).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. FAZİLET, HİLÂFET VE GAYBA DAİR KONULARA YAKLAŞIMI

Bu bölümde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ve sahâbenin üstünlüğü konuları ele alınacaktır. Ardından hilâfet meselesi ve bu çerçevede yapılan tartışmalar değerlendirilecek olup son olarak gayba ait meseleler olarak zikredilen; gelecekte meydana gelebilecek fitneler, kıyamet alâmetleri ve ahiret ahvalinden bahsedilecektir.

3.1. HZ. PEYGAMBER'İN FAZİLETİ

İslam tarihinde yer alan tartışma konularından birisi de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) diğer peygamberlere karşı üstün olup olmadığı meselesidir. Bazı âlimler böyle bir üstünlüğünün var olduğunu kabul ederken; bazıları da peygamberlerin eşit olacağını ve böyle bir üstünlüğün söz konusu olmadığından bahsetmektedir.²⁵⁸

Bu başlık altında yukarıda da zikredildiği üzere Hz. Peygamber'in (s.a.v.) diğer peygamberlere karşı üstünlüğü var mıdır? Ebû Dâvûd'un bu konudaki yaklaşımı nasıldır? vb. sorulara musannifin Kitâbü's-Sünne'sinde yer alan rivayetler ışığında cevap aranacaktır.

Konuyla alakalı Ebû Dâvûd'un rivayet etmiş olduğu üç hadis aktarılıp daha sonra toplu bir halde değerlendirmesi yapılacaktır. İlk hadis şu şekildedir:

Ebû Saîd'den (r.a.) aktarıldığına göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdular: *"Peygamberlerin birini diğerinden üstün tutarak ayırmayın."*²⁵⁹

Abdullah b. Ca'fer'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdular:

*"Hiçbir peygambere 'Ben, Yunus b. Metta'dan daha hayırlıyım' demesi yakışık kalmaz."*²⁶⁰

Ebû Hüreyre'den (r.a.) nakledildiğine göre yahudilerden biri: "Mûsâ'yı (bütün kullardan) üstün kılan Allah'a yemin olsun" dedi. (Orada bulunan) Müslümanlardan biri elini kaldırıp yahudiye tokat attı. Yahudi Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına gidip durumu haber verdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

"Beni Mûsâ'ya üstün tutmayınız. Çünkü insanlar ölecek ve ilk dirilen ben olacağım. Bir de bakacağım ki Mûsâ arşın bir tarafından tutmuş durmaktadır. Mûsâ, ölenlerin

²⁵⁸ Orhan Aktepe, "Peygamberler Arasında Üstünlük Meselesi", *AKRA Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi* 5/13 (30 Eylül 2017), 11-22.

²⁵⁹ Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-Sünne", 14 (No. 4668); Buhârî, "Diyât", 31 (No. 6518); Müslim, "Fezâil", 2374.

²⁶⁰ Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-Sünne", 14 (No. 4670); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 3/282 (No. 1756).

arasındaydı. Benden önce mi dirildi. Yoksa Azîz ve Celîl olan Allah'ın istisna ettiklerinden miydi bilmiyorum.”²⁶¹

Rivayetler incelendiği zaman Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendisinin diğer peygamberlerden üstün tutulmamasını tavsiye ettiği görülmektedir. Ancak bu durum bazı âlimler tarafından Hz. Peygamber'in (s.a.v.) diğer peygamberlerle kendisinin kıyaslanmasını hoş görmemesi, tevazu göstermesi şeklinde değerlendirilmiştir.²⁶²

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) üstünlüğü Ebû Dâvûd'un aktardığı şu hadiste daha açık bir şekilde görülebilmektedir. Rivayet şu şekilde gelmektedir:

Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre Hz. Muhammed (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Ben Ademoğlunun efendisiyim (kıyamet gününde). Kabri ilk açılacak olan, ilk başta şefaate edecek ve ilk şefaati kabul olunacak olan da benim.”²⁶³

Ebû Bekir el-Hallâl (ö. 311/923), kıyamet günü Allah Resûlü'nün Allah'ın arşında oturacak olmasının Hz. Peygamber'e (s.a.v.) verilen bir üstünlük olarak değerlendirir. Nitekim Mücâhid'den gelen rivayette; Kur'ân-ı Kerim'de geçen *“Gecenin bir vaktinde kalkıp sana mahsus olan nâfile ibadet olarak namaz kıl ki, seni Rabbin Makam-ı Mahmuda erdiresin*”²⁶⁴ âyetindeki “makâm-ı mahmûd” tabirini Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Allah'ın arşında oturması olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca Hallâl, bu rivayeti inkâr edenin de Cehmî olduğunu söylemiştir.²⁶⁵

Hallâl, “makâm-ı mahmûd” tabirini bu şekilde yorumlamış olsa da âlimlerin büyük çoğunluğu “makâm-ı mahmûd” tamlamasını ahirette Hz. Peygamber'e (s.a.v.) tanınacak olan şefaate yetkisi manasında algılamıştır. Hallâl gibi bir Hanbelî âlimi olan Berbehârî de bunu maddî bir makam olarak kabul etmiş ve “Allah ahirette Hz. Muhammed'i arşın üzerinde kendi yanında oturtacaktır” demiştir. Bu sebeple tarihte “Hanbelî fitnesi” diye anılacak olan olayların çıkmasına sebep olmuştur.²⁶⁶

3.2. SAHÂBENİN FAZİLETİ

Ehl-i sünnet düşüncesine sahip olan bir kimse Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ashâbına muhabbet duymalı, onların güzelliklerini ve faziletlerini insanlara anlatarak yayılmasını

²⁶¹ Ebû Dâvûd, “Kitâbü's-Sünne”, 14 (No. 4671); Buhârî, “Enbiyâ”, 32 (No. 3227); Müslim, “Fezâil”, 2373.

²⁶² Hallâl, *Kitâbü's-Sünne*, 1/192.

²⁶³ Ebû Dâvûd, “Kitâbü's-Sünne”, 14 (No. 4673); Tirmizî, “Tefsir”, 18 (No. 3148); İbn Mâce, “Zühd”, 37 (No. 4308); Müslim, “Fezâil”, 2278.

²⁶⁴ el-İsrâ 17/79.

²⁶⁵ Hallâl, *Kitâbü's-Sünne*, 1/214.

²⁶⁶ Ahmet Saim Kılavuz, “Berbehârî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/476-477.

sağlamalıdır.²⁶⁷ Bu düşüncenin bir müdafisi olan Ebû Dâvûd da sahâbenin faziletini getirdiği rivayetlerle izah etmeye çalışmıştır. Bu rivayetlerden bazıları şu şekildedir:

İmrân b. Husayn'dan (r.a.) rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Ümmetimin en hayırlısı kendilerine gönderildiğim asırda yaşayanlardır. Sonra onların ardından gelenler, sonra da onların ardından gelenlerdir.” -İmrân dedi ki:- “Hz. Peygamber (s.a.v.), ‘sonra onların ardından gelenler’ ifadesini üçüncü kez söyledi mi söylemedi mi (tam anımsayamadım), Allah (c.c.) daha iyi bilir. (Hz. Peygamber (s.a.v.) sözlerine şöyle devam etti):

*“Bunlardan sonra öyle bir topluluk zuhur edecek ki kendilerinden şahitlik istenmediği halde şahitlik yapacaklar. Adakta bulunacaklar ancak adaklarını yerine getirmeyecekler. Hainlik edecekler ve kendilerine güvenilmeyecek. (Ayrıca) onların arasında şişmanlık da yaygınlaşacaktır.”*²⁶⁸

Rivayette görüleceği üzere Resûlullah (s.a.v.), en faziletli topluluğun ashâbı olduğunu ifade etmiştir. Zaman geçtikçe, nesiller değiştikçe insanların asr-ı saadetten istifadesinin azalacağından bahsetmektedir. Konuyla alakalı aktarılan diğer rivayetler ise şu şekildedir:

Câbir'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

*“(Rıdvan biatında) ağacın altında biat edenlerden hiçbir kimse cehenneme girmeyecektir.”*²⁶⁹

Ebû Hüreyre'den (r.a.) nakledildiğine göre Hz. Muhammed (s.a.v.) şöyle buyurdu:

-Râvilerden Mûsâ b. İsmail'in rivayetine göre- *“Umulur ki Allah”* -İbn Sinan'ın rivayetine göre- *“Allah Bedir savaşında bulunanlara rahmet nazarıyla bakıp: ‘Dilediğinizi yapın! Şüphesiz ben sizi bağışladım’ buyurdu.”*²⁷⁰

Son iki rivayet beraber incelendiği zaman; Allah'ın (c.c.), Resûlullah'ın (s.a.v.) ashâbına yaptığı fedakarlıklar, katlandıkları cefalar karşılığında daha hayattayken Hz. Peygamber'in (s.a.v.) dilinden kurtuluş müjdesi verdiği görülmektedir.

Ebû Dâvûd, sahâbeye sövülmemesi gerektiği ile alakalı şu rivayeti aktarmıştır:

²⁶⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. İsâ el-Mürri el-Kurtubî İbn Ebû Zemenîn, *Usûlü's-sünne*, thk. Abdullah b. Muhammed Abdurrahim b. Hüseyin el-Buhârî (Medine: Mektebetü'l-Ğurabâi'l-Eseriyye, 1410), 263.

²⁶⁸ Ebû Dâvûd, “Kitâbü's-Sünne”, 10 (No. 4657); Buhârî, “Şehâdât”, 9 (No. 2508); Müslim, “Fezâilü's-sahâbe”, 2533-2535.

²⁶⁹ Ebû Dâvûd, “Kitâbü's-Sünne”, 9 (No. 4653); Müslim, “Fezâilü's-sahâbe”, 2496; Tirmizî, “Menâkıb”, 57 (No. 3860).

²⁷⁰ Ebû Dâvûd, “Kitâbü's-Sünne”, 9 (No. 4654); Buhârî, “Cihâd”, 139 (No. 2845); Müslim, “Fezâilü's-sahâbe”, 2494.

Ebû Saîd'den (r.a.) nakledildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

*“Ashâbıma sövmeyin! Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, sizlerden biriniz Uhud dağı kadar altını infak etse onların verdiği bir müd yahut bir müddün yarısı kadar yaptıkları infaka denk olmaz.”*²⁷¹

Rivayette Hz. Peygamber'in (s.a.v.) belirttiği üzere ashâba hakaret etmek yasaklanmıştır. Kitâbü's-Sünne tarzı eser kaleme alan müellifler, sahâbeye sövme cesaretinde bulunanların Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünneti üzere olmadıklarını açıkça belirtmişlerdir.²⁷² Ebû Dâvûd da aktarmış olduğu rivayet ile bu hususa dikkat çekmektedir.

3.2.1. Sahâbenin Fazilet Sıralaması

Ehl-i Sünnet anlayışına göre Hz. Muhammed'den (s.a.v.) sonra bu ümmetin en faziletli olanı Hz. Ebû Bekir'dir. Ardından sırasıyla Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali gelmektedir.²⁷³

İlk dönemlerde Müslümanlar arasında “tafdîl” yani sahâbenin üstünlüğü meselesi konusunda ihtilaf çıkmış ve her kesim tarafından ortaya farklı fikirler atılmıştır. Bazıları Hz. Ali'yi Hz. Osman'dan önce zikrederken bazıları ise Hz. Osman'a kadar sayıp sonrasında tevakkuf etmiştir. Bazı kesim ise daha ileri giderek Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'den daha önce gelmesi gerektiğini savunmuştur.²⁷⁴

Ebû Dâvûd, “tafdîl” konusu kapsamında yapılan tartışmalara kendi yaklaşımını ortaya koymak için aşağıdaki rivayetleri zikretmiştir . İlk rivayet şu şekildedir:

Abdullah b. Ömer (r.a.) şöyle dedi: “Biz Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında: ‘Hiçbir kimseyi Ebû Bekir'e denk tutmayız. Sonra Ömer'i, sonra Osman'ı (denk tutmayız). Sonra Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ashâbı arasında fazilet bakımından fark gözetmeyiz’ derdik.”²⁷⁵

Rivayete baktığımız zaman ilk başta Hz. Ebû Bekir zikredilmiş, sonrasında Hz. Ömer ve nihayetinde Hz. Osman'ın adı verilmiştir. Sonrası için ise tevakkuf edildiği görülmektedir.

Sahâbenin üstünlüğü meselesi ile alakalı bir sonraki rivayet şu şekildedir:

²⁷¹ Ebû Dâvûd, “Kitâbü's-Sünne”, 11 (No. 4658); Buhârî, “Fezâilü ashâbi'n-nebi”, 5 (No. 3470); Müslim, “Fezâilü's-sahâbe”, 2494.

²⁷² Humeydî, *Usûlü's-Sünne*, 39; İbn Ebû Zemenîn, *Usûlü's-sünne*, 268-269.

²⁷³ İbn Ebû Zemenîn, *Usûlü's-sünne*, 270.

²⁷⁴ Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfû'l-Musallîn İlk Dönem İslâm Mezhepleri*, 638.

²⁷⁵ Ebû Dâvûd, “Kitâbü's-Sünne”, 8 (No. 4627); Buhârî, “Fezâilü's-sahâbe”, 7 (No. 3494).

Enes b. Mâlik'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) Uhud dağına çıkmıştı. Arkasından Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman da çıkmışlardı. Derken dağ onları sallamaya başladı. Hz. Peygamber (s.a.v.) ayağını dağa vurarak:

“Sakin ol Uhud! Çünkü senin üstünde bir peygamber, bir siddik ve iki de şehit vardır” buyurdu.²⁷⁶

Dikkat edilecek olursa Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sonra gelen üç halifenin ismi zikredilmekte ve onlar doğru sözlü olma, şehit olma gibi vasıflarla taltif edilmektedir. Hadisin farklı varyantları incelendiği zaman bu üç sahâbenin Hz. Peygamber'le (s.a.v.) baş başa olmadığını ve yanlarında başka sahabîlerin de bulunduğu görülmektedir. Nitekim Müslim rivayetinde olay Hira dağı üzerinde geçmektedir. Yukarıda adı geçen üç sahâbe ismi dışında Ali, Talha, Zübeyr ve Sa'd b. Ebî Vakkas'ın da orada bulunduğu bu rivayette yer almaktadır.²⁷⁷ Onları değil de Resûlullah'ın (s.a.v.) özellikle bu üç sahâbeye taltifte bulunması da onların fazilet bakımından daha yüksek bir mertebede olduğunu göstermektedir.

Son olarak değinilecek olan rivayette Ebû Dâvûd, Hz. Ebû Bekir'in diğer sahâbeden üstünlüğünü ortaya koymak için şu hadisi aktarmıştır:

Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Cebrâil (a.s.) yanıma geldi ve elimi tuttu. Bana ümmetimin gireceği cennet kapısını gösterdi.” Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir: “Ya Resûlullah! Ben de (o anda) senin yanında olmayı ve o kapıyı görmeyi çok isterdim” dedi. Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

*“Ey Ebû Bekir! Şunu iyi bil ki sen, ümmetinden cennete ilk girecek olansın.”*²⁷⁸

3.2.2. Cennetle Müjdelenen Sahâbîler

İslâm'ın ilk dönemlerinde meydana gelen siyasi ve itikadi ihtilaflar neticesinde bazı fırkalar sahâbenin önde gelen isimlerini tekfir etmiş yahut halifelik tartışmaları yüzünden sahâbîler hakkında ileri geri konuşmuşlardır. Özellikle Şia'nın cennetle müjdelenen sahâbîlerde adı geçen Hz. Ebû Bekir (r.a.) ve Hz. Ömer'e (r.a.) karşı menfi tutumu bu tartışmaların daha çok alevlenmesine sebep olmuştur.²⁷⁹

Ebû Dâvûd, yapılan olumsuz eleştirilere karşılık cennetle müjdelenen sahabîlerin isim isim zikredildiği rivayetlerden biri olan şu hadisi aktarmıştır:

²⁷⁶ Ebû Dâvûd, “Kitâbü's-Sünne”, 9 (No. 4651); Buhârî, “Fezâilü's-sahâbe”, 6 (No. 3483).

²⁷⁷ Müslim, “Fezâilü's-sahâbe”, 2417.

²⁷⁸ Ebû Dâvûd, “Kitâbü's-Sünne”, 9 (No. 4652).

²⁷⁹ Özden Kanter, “Müslüman Geleneğinde On Müjdelenmiş/el-Aşaratu'l-Mubeşşara İnancı ve Temelleri”, *Şarkiyat* 7/2 (19 Mart 2016), 422-423.

Abdurrahman b. Ahnes'den nakledildiğine göre kendisi bir gün mescitte bulunurken bir adam kalkıp Hz. Ali'ye (r.a.) dil uzattı. Hemen Said b. Zeyd ayağa kalkıp: “Resûlullah'ın (s.a.v.): ‘On kişi cennettedir. Nebi (s.a.v.) cennettedir, Ebû Bekir, Ömer, Ali, Talha, Zübeyr b. Avvâm, Sa’d b. Malik ve Abdurrahman b. Avf cennettedir’ derken işittiğime eminim. İstesem onuncuyu da söylerim.” (Hadisin râvisi Abdurrahman b. Ahnes şöyle dedi): “(Orada bulunanlar), ‘onuncu kişi kimdir?’ diye sordular. Saîd b. Zeyd sustu, cevap vermedi. Tekrar ‘O Kimdir?’ denildi. Bunun üzerine ‘O, Said b. Zeyd’dir’ diye cevap verdi.”²⁸⁰

3.3. HİLÂFET MESELESİ

Hilâfet kelimesi; Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sonra gelen devlet başkanlarını ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Devlet başkanlığı yapmanın bir diğer adı da imamettir. Devlet başkanı Resûlullah'ın (s.a.v.) adına devleti yönettiği için halife; insanlara önder olması ve liderlik yapması yönünden de imam dendiği anlaşılmaktadır.²⁸¹

İslam tarihi boyunca halifeliğin nasıl olması gerektiği, halife olanların layık olup olmadığı yahut sıralaması tartışıldığı için Ebû Dâvûd da eserinde bu konuya temas etmeyi gerekli görmüş ve hilâfet meselesi ile alakalı hususi bâb başlığı açmıştır.

“Hilâfet” başlıklı babda yer alan 4632 ile 4637 arasında rivayetlerde hilâfetle alakalı meseleleri izah etmek için rüyaların anlatıldığı rivayetlerin kullanıldığını görülmektedir. O rivayetlerden birisi şu şekilde gelmektedir:

Semüre b. Cündeb'den (r.a.) rivayet edildiğine göre adamın biri dedi ki: “Ya Resûlullah! Ben (rüyamda) gökten sarkıtılmış bir kova gördüm. Hz. Ebû Bekir geldi, sapından tuttu ve az bir miktar su içti. Sonra Hz. Ömer geldi, (kovanın) sapından tuttu ve kanıncaya kadar içti. Sonra Hz. Osman geldi, (kovanın) sapından tuttu ve o da kanıncaya kadar su içti. Sonra Hz. Ali geldi, (kovanın) sapından tuttu (fakat kova) sallandı ve ondan üzerine biraz su sıçradı.”²⁸²

Ahmed b. Hanbel'den gelen rivayette su Hz. Osman'ın üzerine dökülür ve Hz. Ali yoktur.²⁸³ Rivayet incelendiği zaman halife olacak sahabîlerin isimlerinin anıldığını, halifelik süreleri ve hilafet makamında iken başlarına geleceklerin kovadaki suya benzetildiği görülmektedir. Nitekim kovadan az miktar su içen Hz. Ebû Bekir'in halifeliği kısa sürmüş,

²⁸⁰ Ebû Dâvûd, “Kitâbü's-Sünne”, 9 (No. 4649); Tirmizî, “Menâkıb”, 3748.

²⁸¹ Casim Avcı, “Hilâfet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/539-546.

²⁸² Ebû Dâvûd, “Kitâbü's-Sünne”, 9 (No. 4637).

²⁸³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 34/94 (No. 20445).

kanana kadar su içen Hz. Ömer'in halifeliği daha uzun sürmüş ve üzerine su sıçrayan Hz. Ali'nin zamanında ise Müslümanlar arasında birçok kargaşa çıkmıştır.²⁸⁴

Aynı bölümde yer alan bir başka rivayette ise Hz. Peygamber'in (s.a.v.) halifelik süreci ile alakalı gayb olan bir husus hakkında bilgi verdiği görülmektedir. Sefîne'den (r.a.) nakledildiğine göre Hz. Muhammed (s.a.v.) şöyle buyurdu:

*“Nübüvvet halifeliği otuz yıldır. Sonra Allah mülkü yahut mülkünü dilediğine verecektir.”*²⁸⁵

Hadiste geçen otuz rakamını yorumlayan âlimler, dört halifenin halifelik süresi ile Hz. Hasan'ın altı aylık halifelik süresi toplayarak bu rakama ulaşmaktadırlar.²⁸⁶

3.3.1. Hz. Ebû Bekir'in Hilâfeti

Hilâfet meselesinde tartışılan konulardan bir tanesi de Hz. Ebû Bekir'in hilâfeti meselesidir. Bazı rivayetlerde Hz. Ebû Bekir halife seçildiği zaman Hz. Ali'nin ona altı ay biat etmediği, sonradan gelip biatte bulunduğu yer almaktadır.²⁸⁷ Hz. Ali'ni altı ay beklemesinin sebebi Şîa'nın iddiasının tam tersine Hz. Ebû Bekir'in kendisine biat noktasında Hz. Ali'yi zorlamamasından kaynaklanmaktadır.²⁸⁸

Konuyu bu tarz rivayetlere dayanarak farklı yerlere çekmek isteyen Şîa fırkası ve aynı zihniyete sahip olan kimselere karşı Ebû Dâvûd, Hz. Ebû Bekir'in hilâfeti için özel bir başlık açmış ve aktardığı rivayetlerle Hz. Ebû Bekir'in hilâfet makamına en layık kimse olduğunu ispatlamıştır. Konuyla alakalı rivayet şu şekilde gelmektedir:

Abdullah b. Zem'a şöyle dedi: Resûlullah'ın (s.a.v.) (vefatına sebep olan) hastalık iyice şiddetini artırdığı dönemde Müslümanlardan bir cemaatle birlikte (Hz. Peygamber'in) yanında bulunuyordum. Bilal (r.a.) Hz. Peygamber'i (s.a.v.) namaza çağırdı. Resûlullah (s.a.v.) de:

“İnsanlara namazı kıldırana emredin. O da (namazı kıldırın)” buyurdu. Abdullah b. Zem'a dışarı çıktı. Hz. Ebû Bekir ortalıkta yoktu fakat Hz. Ömer cemaat içerisinde bulunuyordu. Ben de ona: “Ey Ömer! Kalk ve insanlara namazı kıldır!” dedim. Hz. Ömer de

²⁸⁴ Kandemir, *Kitâbü's-Sünne (Hadislerle İmân İlkeleri)*, 116.

²⁸⁵ Ebû Dâvûd, “Kitâbü's-Sünne”, 9 (No. 4647); Tirmizî, “Fiten”, 48 (No. 2226); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 36/256 (No. 21928).

²⁸⁶ el-Azîmâbâdî, *Avnü'l-Ma'bûd*, 12/259.

²⁸⁷ Ebû'l-Abbâs Abdullah b. Muhammed b. Abdillâh el-Enbârî Nâşî el-Ekber, *Mesâilu'l-İmâme*, thk. Joseph van Ess (Beyrut, 1971), 10.

²⁸⁸ Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd İbn Hazm, *el-Fasl Dinler ve Mezhepler Tarihi*, çev. Halil İbrahim Bulut (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017), 3/180.

(cemaatin) önüne geçti ve tekbir aldı. Hz. Ömer gür sesli birisiydi. Bu sebeple Resûlullah (s.a.v.) onun sesini duyunca:

“*Ebû Bekir nerede? (Ebû Bekir varken) Allah da Müslümanlar da başkasının imam olmasını kabul etmez*” buyurdu. Ebû Bekir’e haber gönderdi. Hz. Ömer bu namazı kıldırıdıktan sonra Hz. Ebû Bekir geldi ve insanlara namazı kıldırıldı.²⁸⁹

Yukarıda yer alan rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ömer’in (r.a.) namaz kıldırıldığını duyunca sahâbesine seslenir ve namazı Hz. Ebû Bekir’in (r.a.) kıldırılmasını ister. Bu durum Hz. Ömer (r.a.) yahut diğer Müslümanların namaz kıldıramayacağı anlamına gelmez. Bilakis Hz. Peygamber’in (s.a.v.) burada imamlığı Hz. Ebû Bekir’e (r.a.) layık görmesi, kendisinden sonra vekâlete ve hilafete en layık kimse olarak onu gördüğü şeklinde yorumlanmaktadır.²⁹⁰

3.3.2. Hilâfet Sıralaması

İslam tarihinde Müslümanlar arasında yaşanan tartışmalı meselelerden bir tanesi de halîfelerin sıralamasının nasıl olacağına dairdir. Bu konuda tartışmalara sebep olanların başında Şîa mezhebi gelmektedir. Şîa, Hz. Ali’nin (r.a.) Hz. Peygamber’den (s.a.v) sonra insanların en üstününün olduğunu iddia eden ve imamete/hilâfete en layık olan kişinin, o ve ondan sonraki evlatları olduğunu savunan mezheptir.²⁹¹ Bu sebeple Hz. Ali’den önce halifeliğe gelen Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman’ın hilâfetini sıkıntılı görürler. Halbuki ehl-i sünnet anlayışında sahâbîler fazilet ve hilâfet noktasında sıralanırken en başta Hz. Ebû Bekir olmak üzere Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali şeklinde kabul edilmektedir.²⁹²

Ebû Dâvûd, Hz. Ali’nin oğlunun ağzından aktardığı şu rivayet ile meseleye karşı yaklaşımını ortaya koymaktadır . Rivayet şu şekildedir:

(Hz. Ali’nin (r.a.) oğlu olan) Muhammed b. Hanefiyye’nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: Babama: “Resûlullah’dan (s.a.v.) sonra insanların en hayırlısı kimdir?” diye sordum. “Ebû Bekir’dir” dedi. “Sonra kim?” dedim. “Sonra Ömer’dir” dedi. (Muhammed b. Hanefiyye) dedi ki: “Sonra kim?” derim de “Osman’dır” der diye sormaya çekindim de “Sonra sensin değil mi ey babacığım!” dedim. Babam : “Ben sadece Müslümanlardan birisiyim” cevabını verdi.²⁹³

²⁸⁹ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 12 (No. 4660); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 31/203 (No. 18906).

²⁹⁰ Hattâbî, *Me’âlimü’s-Sünen*, 4/309.

²⁹¹ İbn Hazm, *el-Fasl Dinler ve Mezhepler Tarihi*, 3/14.

²⁹² Sâbûnî, *Akîdetü’s-selef ve ashâbi’l-hadis*, 289.

²⁹³ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 8 (No. 4629); Buhârî, “Fezâilü’s-sahâbe”, 5 (No. 3468).

Ebû Dâvûd, aynı hususa işaret etmek için Süfyân es-Sevrî'den gelen şu iki rivayeti aktarmaktadır:

Muhammed b. Firyâbî, Süfyân es-Sevrî'nin şöyle dediğini rivayet etti: “Her kim Ali'nin (r.a.) hilâfet makamını Ebû Bekir ve Ömer'den daha çok hakkettiğini iddia ederse, (o kimse) Ebû Bekir'i, Ömer'i, muhâcirleri ve ensârı (Allah hepsinden razı olsun) hata etmekle suçlamış olur. (O kimsenin) bu görüşü sebebiyle amelinin göğe yükselip (kabul edileceğini) zannetmiyorum.”²⁹⁴

Süfyân es-Sevrî'nin (ö. 161/778) bu rivayette yer alan ifadeleri abartılı olmakla beraber hilafet tartışmalarındaki tutumunu anlamamız açısından önem arz etmektedir.

Bir diğer rivayet şu şekildedir: Abbâd es-Semmâk, Süfyân es-Sevrî'den şöyle işittiğini nakletti: “Halîfeler beş tanedir. Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali ve Ömer b. Abdilazîz. Allah hepsinden razı olsun.”²⁹⁵

Süfyân es-Sevrî'nin bu hususta son görüşünün bu rivayetlerde aktarılanlar olduğu bilinmektedir.²⁹⁶

3.3.3. Haccâc Meselesi

Dokuzuncu bâbda “Halîfeler” başlığı altında 4641 ile 4645. rivayetler arasındaki beş rivayet Haccâc'ın durumundan bahsetmektedir. Ebû Dâvûd'un bu husustaki görüşünü izah etmesi açısından 4643 nolu rivayeti ele alınacaktır.

Âsım'dan rivayet edildiğine göre şöyle dedi: Haccâc'ın minber üzerinde (şu şekilde) konuşurken işittim: “Gücünüz yettiğince Allah'tan korkun. Bu konuda hiçbir kimse için ayrımcılık yapılamaz. Müminlerin emîri Abdülmelik (b. Mervân'ı) dinleyin ve itaat edin! Bu hususta da hiçbir kimseye bir ayrıcalık yoktur.

Allah'a yemin ederim ki, insanlara mescidin bir kapısından çıkmalarını emretsem, onlar da başka bir kapısından çıksalar, onların kanını akıtma ve mallarına el koyma bana helal olur! Vallahi ben Mudar (kabilesinin malları) karşılığında Rebîa (kabilesinin mallarını) alsam Allah tarafından bu bana helal olur.

Okuduğu kıraatin Allah'tan olduğunu iddia eden ya (şu) Hüzeyl'in kölesi (Abdullah b. Mes'ûd) hakkında beni kim mazur sayar! Allah'a yemin olsun ki onun okuduğu bedevi

²⁹⁴ Ebû Dâvûd, “Kitâbü's-Sünne”, 8 (No. 4630).

²⁹⁵ Ebû Dâvûd, “Kitâbü's-Sünne”, 8 (No. 4631).

²⁹⁶ Hattâbî, *Me'âlimü's-Sünen*, 4/303.

Arapların okuduğu recez kalıbından başka bir şey değildir. Allah, Nebi'ye (a.s.) böyle bir şey indirmemiştir.

(Ya) şu Acemler hakkında konuşmamı kim mazur görür! (Onlardan birisi) taş atıp, attığı taş düşünceye kadar (kısa bir zamanda) bir olayın (fitnenin) meydana geleceğini iddia eder. Allah'a yemin olsun ki, onları geçen günler gibi (yok olmuş bir halde) bırakacağım.”

Râvi Âsım sözlerine şöyle devam etti: “Ben bunu (konuşmayı) A‘meş’e söyledim. A‘meş de: ‘Vallahi aynısını ben de duydum’ diye cevap verdi.”²⁹⁷

Yukarıdaki rivayetin râvisi Âsım b. Behdele (ö. 127/745), meşhur yedi kıraat imamından bir tanesidir ve tabiîn neslindendir. Günümüzde Müslümanların neredeyse yüzde doksan dokuzu Âsım kırâatinin Hafs rivayeti üzerinden Kur’ân-ı Kerîm’i okumaktadır.²⁹⁸

Rivayette geçen Haccâc; Haccâc-ı zâlim diye meşhur olan Haccâc b. Yûsuf Es-Sekafî’dir (ö. 95/714). Emevî hükûmetine muhalif olanlara karşı çok sert ve acımasız bir şekilde davranmıştır. Enes b. Mâlik dahil pek çok kıymetli şahsiyete zulmetmiştir. Hadis ve tefsir alanında meşhur olan Saîd b. Cübeyr (ö. 94/713 [?]) dahil binlerce insanı öldürmüştür. Kendisine biat etmeye gelenlere yeminle biat ettirmiş, yemininden dönen Müslümanlara mürted muamelesi yapmıştır. Müslüman oldukları halde sırf mevâlî oldukları için onlardan haraç ve cizye alarak eziyette bulunmuştur.²⁹⁹

Hiz. Ebû Bekir’in (r.a.) kızı Hiz. Esmâ’nın (r.anhâ) oğlu Abdullah b. Zübeyr’in öldürülmesinden sonra Hiz. Esmâ’nın yanına gelen Haccâc, onun ihtiyacı olup olmadığını sorar. Hiz. Esmâ’da (r.anhâ) bir ihtiyacı olmadığını belirttikten sonra Hiz. Peygamber’den (s.a.v.) duymuş olduğu:

“*Sakîf kabilesinden bir yalancı bir de kan döken bir zâlim çıkacaktır*” hadisini aktardıktan sonra şunları söyler: “Gördük ki yalancı olan kimse Muhtâr es-Sekafî’dir. Kan döken; insanlara zulmeden ise sensin!”³⁰⁰

Ebû Dâvûd, Emevîler döneminde yöneticilik yapmış ve insanlara böylesine zulmetmiş bir kimseye halifeler başlığı altında zikretmesinin sebebi; Haccâc’ın Hiz. Peygamber’den (s.a.v.) gelen sünnet dışı hal ve hareketini, yaşantısını ortaya koymak amacıyla’dır.³⁰¹

²⁹⁷ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 9 (No. 4643).

²⁹⁸ Mehmet Ali Sarı, “Âsım b. Behdele”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/475-476.

²⁹⁹ İrfan Aycan, “Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/427-428.

³⁰⁰ Müslim, “Fezâilü’s-sahâbe”, 2545; Tirmizî, “Fiten”, 44 (No. 2220) .

³⁰¹ Kandemir, *Kitâbü’s-Sünne (Hadislerle İmân İlkeleri)*, 129-130.

3.4. GAYBA AİT MESELELER

Bu bölümde Ebû Dâvûd'un gelecekte meydana gelecek olaylar, kıyamet alameti olan Deccâl, ahiret eksenli tartışma konuları olan kabir azabı, şefaât, diriliş ve sûra üfürülmesi, cennet ve cehennemin yaratılması, Kevser havuzu, sırat ve mîzan, müşriklerinin çocuklarının ahiretteki durumu ile alakalı rivayetler ele alınmaya çalışılacaktır.

3.4.1. Gelecekte Meydana Gelecek Fitneler

Hz. Muhammed (s.a.v.) gelecekte meydana gelecek olaylarla alakalı sahâbesine haber vermiş ve bu hususta da ümmetini bilinçlendirmeyi ihmal etmemiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) söylediği olaylar zamanı gelince gerçekleşmiştir.

Fitne olaylarının yaşanacağı zamanlarda konuşmanın terk edilmesini ifade etmek için müstakil bâb başlığı açan Ebû Dâvûd, bu başlık altında sıralamış olduğu rivayetler ile uyarılarda bulunmuştur. İlk rivayet şöyledir:

Ebû Bekre'den (r.a.) aktarıldığına göre Hz. Peygamber (s.a.v.) torunu Hasan b. Ali hakkında şöyle buyurdu:

“Benim şu oğlum seyyiddir. Allah'ın onun vesilesiyle ümmetimden iki topluluğun arasını düzelteceğini umuyorum.” Hammad'dan gelen rivayette ise Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

*“Umulur ki Allah (c.c.), müminlerden iki büyük topluluğun arasını onun vasıtası ile düzeltecektir.”*³⁰²

Hadiste geçtiği üzere gerçekten de Muâviye b. Ebû Süfyân (ö. 60/680) zamanı Hz. Hasan'ın ordusu ile Muâviye'nin ordusu karşı karşıya gelmiştir. Babası Hz. Ali (r.a.) zamanında yaşanan iç karışıklardan dolayı birçok Müslümanın kanının döküldüğünü iyi bilen Hz. Hasan, Muâviye ile savaştan vazgeçmiş rivayette de geçtiği üzere Müslümanlardan iki büyük topluluğunun arasının düzelmesine vesile olmuştur.³⁰³

Fitne zamanı konuşmaktan kaçınmanın gerektiğini ifade eden bâbda yer alan bir diğer rivayet şu şekildedir:

³⁰² Ebû Dâvûd, “Kitâbü's-Sünne”, 13 (No. 4662); Buhârî, “Sulh”, 9 (No. 2557); Tirmizî, “Menâkıb”, 30 (No. 3773); Nesâî, “Cum'a”, 27 (No. 1410).

³⁰³ Ethem Ruhi Fırlı, “Hasan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/282-285.

Muhammed b. Sîrîn'den rivayet edildiğine göre Huzeyfe şöyle dedi: “Muhammed b. Mesleme dışında fitne zamanına yetişen herkese fitnenin zarar vermesinden korkarım. Çünkü ben Resûlullah'ın (s.a.v.) (Muhammed b. Mesleme'ye):

‘Sana fitne zarar vermeyecektir’ dediğini işittim.”³⁰⁴

Rivayette geçen Muhammed b. Mesleme, Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle beraber fitne olayları çoğalınca Rebeze'de çadırına çekilmiş, Cemel ve Siffin gibi savaflara katılmayarak fitne ortamından uzak kalmıştır.³⁰⁵ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yıllar önce kendisine yaptığı uyarı hatırına gelmiş ve fitne karşısında konuşmamayı tercih ederek uzlete çekilmiştir.

Bu konuyla alakalı olarak son aktarılacak olan rivayet şu şekildedir:

Ebû Saîd'den (r.a.) aktarıldığına göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

*“Müslümanlar kendi aralarında bölünmeye başladıkları zaman aralarında dinden çıkan bir grup türeyecektir. O grubu da hakka en yakın olan iki topluluktan biri öldürecektir.”*³⁰⁶

Hz. Peygamber (s.a.v.) bu hadiste ümmetini Hâricîler hususunda uyarmaktadır. Muâviye ile Hz. Ali arasında çıkan savaşta tahkim olayını bahane ederek ayaklanan Hâricîler'in büyük çoğunluğu Hz. Ali tarafından öldürülmüştür. Böylece hadiste geçen iki gruptan hakka daha yakın olan topluluk ise Hz. Ali ve taraftarları olmuştur. Bazı âlimler bu rivayetin gerçekleşmesi ile Hz. Ali'nin imamete daha layık olduğu ve bu sebeple onunla savaşılmasının da hata olduğunun ortaya çıktığını söylemektedirler.³⁰⁷

3.4.2. Kıyamet Alametleri

Ebû Dâvûd kıyamet alametlerinden sadece Deccâl'e yer vermiştir. Deccâl, âhir zamanda ortaya çıkacak ve göstereceği olağanüstü haller sayesinde insanlardan bazılarını dalâlete götüreceğine inanılan kişiye verilen isimdir. Deccâl kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de yer almamaktadır. Hz. Muhammed'e (s.a.v.) nisbet edilen hadislerde “muhatabını aldatmak amacıyla güzel lafızlar söyleyen kişi; bir kaşı ve gözü bulunmayan kötü kimse” manasındaki mesîh kelimesiyle birlikte kullanıldığı görülmektedir.³⁰⁸

³⁰⁴ Ebû Dâvûd, “Kitâbü's-Sünne”, 13 (No. 4663).

³⁰⁵ Ataullah Şahyar, “Muhammed b. Mesleme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/552-553.

³⁰⁶ Ebû Dâvûd, “Kitâbü's-Sünne”, 13 (No. 4667); Müslim, “Zekât”, 1064.

³⁰⁷ İbn Hazm, *el-Fasl Dinler ve Mezhepler Tarihi*, 3/156.

³⁰⁸ Kürşat Demirci, “Deccâl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), 9/69-72.

Ebû Dâvûd, Kitâbü's-Sünne'de açmış olduğu Deccâl başlığı altında vermiş olduğu rivayetlerle Deccâl'in geleceğine iman etmenin sünnetin gereği olduğunu ifade etmek için bazı rivayetler aktarmaktadır. Ebû Dâvûd'la benzer düşüncede olan âlimler de ehl-i sünnete uygun inancın Deccâl'in çıkacağına iman etmek ile olacağını eserlerinde zikretmektedirler.³⁰⁹ Ebû Dâvûd, Deccâl ile alakalı şu rivayetleri aktarmıştır:

Ebû Ubeyde b. Cerrah (r.a.) şöyle dedi: Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyururken işittim:

“Nuh'tan (a.s.) sonra ne kadar peygamber geldiyse Deccâl hususunda kavimlerini uyarmıştır. Ben de Deccâl hususunda sizi uyarıyorum.” Sonra Resûlullah (s.a.v.) Deccâl'in özelliklerini bize şöyle anlattı:

“Beni görüp sözümlü dinleyen bazı kimseler belki de Deccâl'i görebilecektir.” (Bunun üzerine orada bulunan ashab): “Ey Allah'ın Resûlü! O gün kalplerimiz nasıl olacak? Bugünkü gibi olabilecek mi?” diye sordular. (Resûlullah (s.a.v.) de):

*“Belki de bugünden daha hayırlı olacak.”*³¹⁰

Abdullah b. Ömer'in (r.a.) oğlu Sâlim, babasının şöyle dediğini nakletti: Bir gün Resûlullah (s.a.v.) ashabına hitap etmek üzere ayağa kalktı. Allah'a layık olduğu şeklide hamd ve senada bulundu. Sonra Deccâl hakkında şöyle buyurdu:

*“Muhakkak ben sizi o (Deccâl) hakkında uyarıyorum. Bütün peygamberler onun hakkında kavmini uyarmıştır. And olsun Nuh da (a.s.) kavmini bu konuda uyarıyordu. Fakat ben size o (Deccâl) hakkında hiçbir peygamberin kavmine söylemediğini söyleyeceğim. Biliniz ki o (Deccâl'in) bir gözü ködür. Allah ise böyle bir kusurdan (kör olmaktan) münezzehtir.”*³¹¹

3.4.3. Ahiret Ahvali

Bir Müslümanın ahiretin var olduğuna iman etmesi farzdır. Kur'ân-ı Kerîm'de ahirete imanla ilgili birçok âyet-i kerime geçmektedir. İslam tarihinde ahiretle alakalı kelâmî problemlere bakıldığı zaman sıkça kabir azabı, şefaat, cennet ve cehennemin yaratılması gibi konuların tartışıldığını görülmektedir. Bu konulara Ebû Dâvûd'un yaklaşımı karşıt görüşlerle beraber aşağıdaki başlıklar altında incelenecektir.

³⁰⁹ İbn Ebû Zemenîn, *Usûlü's-sünne*, 188.

³¹⁰ Ebû Dâvûd, “Kitâbü's-Sünne”, 29 (No. 4756); Buhârî, “Fiten”, 24 (No. 6708), “Edeb”, 97 (No. 5821), “Cihad”, 174 (No. 2892).

³¹¹ Ebû Dâvûd, “Kitâbü's-Sünne”, 29 (No. 4757); Buhârî, “Enbiyâ”, 5 (No. 3159); Müslim, “Fiten”, (No. 2931).

3.4.3.1.Kabir azabı ve sorgusu

Aklın hiçbir şekilde imkânsız görmediği kabir sorgusunun olacağına inanmak, ahirete iman etmeye dahil olan bir meseledir. Ahiretin var olduğuna iman eden bir Müslüman aynı şekilde ahiret yurdunun ilk durağı olan kabir hallerine de iman etmesi gerekmektedir.³¹²

Ehl-i sünnet düşüncesine göre bir Müslüman, kabir azabının olduğuna iman etmesi gerekir.³¹³ Mu‘tezile’ye ve Haricîlere mensup bazı âlimler ise kabir azabının varlığını inkâr etmiştir.³¹⁴ Kitâbü’s-Sünne türü yazılan bazı eserlerde bu konu “kabir azabını inkâr edenler” başlığı altında incelenmektedir.³¹⁵

Ebû Dâvûd, kabirde yapılacak olan azabın ve sorgunun gerçek olduğunu ispat etmek için Kitâbü’s-Sünne’inde “Kabir Meselesi ve Kabir Azabı” isimli yirmi yedinci bâb başlığı altında bu konuyu incelemiştir. Aktarılacak olan rivayetler bu bâb başlığı altında yer almakta olup Ebû Dâvûd’un düşüncesini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Berâ b. Âzib’den (r.a.) aktarıldığına göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Mümin kabirde sorgu suale çekildiği zaman Allah’tan başka ilah olmadığına ve Muhammed’in (s.a.v.) Allah’ın elçisi olduğuna şehadet eder. Azîz ve Celîl olan Allah’ın ‘Allah, iman edenleri hem dünya hayatında hem ahiret hayatında sabit bir sözle sapasağlam tutar’³¹⁶ buyruğunda anlatılan hal budur.”³¹⁷

Berâ b. Âzib’den aktarılan bu rivayetin farklı hadis kitaplarında “*bu âyet kabir azabı hakkında inmiştir*”³¹⁸ ziyadesiyle yahut “*Rabbin kim? Dinin nedir? Peygamberin kimdir?*” şeklinde başka ziyadeler ile de geldiği görülmektedir.³¹⁹ Yani hadisin farklı versiyonlarında kabir azabı ve kabir sorgusu vurgusu daha net bir şekilde ifade edilmektedir.

Bâbda yer alan bir diğer hadis şu şekildedir:

Enes b. Mâlik’ten (r.a.) rivayet olunduğuna göre dedi ki: Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün Neccâroğullarının hurma bahçesine girmişti. Bir ses işitti ve korktu.

“Bu kabirlerde yatanlar kimlerdir?” buyurdu. “Ya Resûlullah! Cahiliye döneminde ölen kimselerdir” diye cevap verdiler. Hz. Peygamber de (s.a.v.):

³¹² Şerafettin Gölcük, Süleyman Toprak, *KELÂM Tarih-Ekoller-Problemler* (Konya: Tekin Kitabevi, 2016), 442.

³¹³ İbn Ebû Zemenîn, *Usûlü’s-sünne*, 154.

³¹⁴ İbn Hazm, *el-Fasl Dinler ve Mezhepler Tarihi*, 3/86.

³¹⁵ Muhammed b. el-Fazl et-Teymî, *el-Hucce fî beyâni’l-mahacce ve şerhi ‘akîdeti Ehli’s-sünne*, 1/486.

³¹⁶ İbrâhîm 14/27.

³¹⁷ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 27 (No. 4750); Buhârî, “Tefsir”, 189 (No. 4422); Müslim, “Cennet”, 2871.

³¹⁸ Buhârî, “Cenâiz”, 85 (No. 1303); Müslim, “Cennet”, 2871; Nesâî, “Cenâiz”, 114 (No. 2056).

³¹⁹ Tirmizî, “Tefsir”, 15 (No. 3120); İbn Mâce, “Zühd”, 32 (No. 4269).

“Cehennem azabından ve Deccâl’in fitnesinden Allah’a sığın” buyurdu. Ashab da “Niçin bunlardan (Allah’a sığınalım) ya Resûlullah?” diye sordu. Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Şüphesiz mümin kabre konduğu vakit iki melek yanaşır. Ona: ‘Sen (dünyadayken) kime ibadet ediyordun?’ diye sorarlar. Eğer Allah Teâlâ ona hidayet ederse (yani soruya nasıl cevap vereceğini öğretirse) o da: ‘Ben Allah’a ibadet ediyorum’ diye cevap verir. Bunun üzerine ona: ‘Sen şu (peygamber olduğu söylenen) adam hakkında ne söylersin?’ diye sorulur. O (mümin de): ‘O Allah’ın kulu ve resûlüdür’ diye cevap verir. Bundan sonra artık kendisine bir şey sorulmaz. O zatı alıp cehennemdeki evine götürürler ve: ‘bu senin cehennemdeki evindir. Fakat Allah seni muhafaza etti ve sana merhamet etti de o (evi) cennetteki bir ev ile değiştirdi’ denilir. Bunun üzerine (o mümin kul): ‘Bırakın beni de gideyim aileme (durumumu) müjdeleyeyim!’ der. Ona: ‘sakin ol!’ denilir. Şüphesiz kâfir kabre konulduğu zaman yanına bir melek yanaşır. Ona: ‘Sen (dünyadayken) kime tapıyordun?’ diyerek azarlar. O (kâfir de): ‘Bilmiyorum’ diye cevap verir. Ona: ‘Bilmez ol! Okumaz ol!’ denilir. Ardından ona: ‘Sen şu (peygamber olduğu söylenen) adam hakkında ne söylersin?’ diye sorulur. O da: ‘insanlar onun hakkında ne diyorsa ben de onu derim’ diye cevap verir. Bunun üzerine (o melek) demir bir balyozla onun iki kulağının arasına vurur. (O adam) öyle bir feryat eder ki onun çılgınlığını insanlar ve cinler dışında bütün yaratılanlar işitir.”³²⁰

Hadiste kabir sualinden ve kabir azabından bahsedilmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.), duyduğu sesi ashâbına izah etmiş ve kabirde melekler tarafından yapılan sorgu suali anlatmış, inkârcıların kabirde çektiği azaptan sahâbesine bahsetmiştir. Hadis kitaplarında kabir azabından sakınmakla alakalı Hz. Peygamber’e (s.a.v.) ait birçok hadis bulunmaktadır.³²¹ Bu da kabir azabının varlığına dair getirilebilecek delillerden birisidir.

3.4.3.2.Şefaât

Kıyamet gününde peygamberlerin, Allah’ın kendilerine izin verdiği sâlih kulların müminleri bağışlaması için Rabbinden niyazda bulunmasına şefaât denir.³²² Ehl-i sünnete anlayışına göre şefaât haktır, buna iman etmek gerekir.³²³ Ancak Mu‘tezile ve Hâricîlik fırkasına mensup bazı kimseler şefaatin varlığını inkâr etmekte, bir kimsenin cehenneme

³²⁰ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 27 (No. 4751); Buhârî, “Cenâiz”, 66 (No. 1273); Müslim, “Cennet”, 2870.

³²¹ Buhârî, “Cenâiz”, 86 (No. 1311); Müslim, “Mesâcid”, 589; Tirmizî, “Da’vât”, 93 (No. 3020); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/496 (No. 2778); İbn Mâce, “Duâ”, 3 (No. 3840); Nesâî, “Sehv”, 64 (No. 1309).

³²² Mustafa Alıcı, “Şefaât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/412-415.

³²³ Sâbûnî, *Akâidetü’s-selef ve ashâbi’l-hadîs*, 258; İbn Ebû Zemenîn, *Usûlü’s-sünne*, 172.

girdikten sonra çıkamayacağını savunmaktadırlar.³²⁴ Bu görüşe itiraz olarak Ebû Dâvûd'un "Şefaât" başlığı altında incelediği şu rivayet cevap niteliğindedir:

İmrân b. Husayn'dan (r.a.) aktarıldığına göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

*"Muhammed'in şefaatiyle bir topluluk cehennemden çıkıp cennete girecektir. (Bunlar cehennemden çıktıkları için) cehennemlikler diye anılacaklardır."*³²⁵

Şefaât iki çeşit değerlendirilmektedir. Birinci tür olarak kabul edilen şefaât ister günahı çok olsun ister günahı az olsun bütün ümmete şamil olan şefaattir. Kıyamet günü hesabın çabuk görülmesi, insanların içinde bulundukları zor ve meşakkatli sürecin sıkıntılarından emin olması için yapılan şefaattir ve buna "Makam-ı Mahmud" denir. Nitekim ezanlardan sonra Allah'ın (c.c.) bu makamı Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bahşetmesi için dua edilir. Bu duayı yapanı da Hz. Peygamber (s.a.v.) şefaati ile müjdelemektedir.³²⁶ İkinci tür şefaât ise büyük günah işleyenleri cehennemden derecesine göre kademe kademe çıkarılması için olandır.³²⁷ Ebû Dâvûd'un şefaât bahsinde yer vermiş olduğu bir sonraki rivayette bununla alakalıdır. Rivayet şu şekildedir:

Enes b. Mâlik'ten (r.a.) nakledildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdular:

*"Şefaâtım, ümmetimden büyük günah işleyenler içindir."*³²⁸

3.4.3.3. Ba's ve sûr

Kıyamet günü Allah'ın (c.c.) âhîret hayatını başlatmak için ölen canlılara yeniden hayat vermesi, onları kabirlerinden çıkararak yeniden hayata döndürmesine ba's denir.³²⁹ Ehl-i sünnet anlayışına göre bir kimse yeniden dirilişe iman etmesi gerekir.³³⁰ Ba's'ın hak olduğunu izah etmek için Ebû Dâvûd şu rivayeti aktarmıştır:

Ebû Hüreyre'den (r.a.) aktarıldığına göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdular:

*"Toprak, kuyruk kemiği hariç insanı tamamen çürütecektir. (İnsan) kuyruk kemiğinden yaratılmıştır ve (yine ondan) bir araya getirilecek (diriltilecektir)."*³³¹

³²⁴ İbn Hazm, *el-Fasl Dinler ve Mezhepler Tarihi*, 3/76.

³²⁵ Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-Sünne", 23 (No. 4740); Buhârî, "Rikâk", 51 (No. 6198); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 5/2401 (No. 6198).

³²⁶ Ebû Dâvûd, "Salât", 38 (No. 529).

³²⁷ İbn Hazm, *el-Fasl Dinler ve Mezhepler Tarihi*, 3/78.

³²⁸ Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-Sünne", 23 (No. 4739); Tirmizî, "Kıyâmet", 11 (No. 2435); İbn Mâce, "Züh'd", 37 (No. 4310).

³²⁹ Yusuf Şevki Yavuz, "Ba's", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/98-100.

³³⁰ Sâbûnî, *Akîdetü's-selef ve ashâbi'l-hadîs*, 257.

³³¹ Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-Sünne", 24 (No. 4743); Buhârî, "Tefsir", 415 (No. 4651); Müslim, "Fiten", 2955.

Sûr, üflenmesi ile beraber kıyametin kopacağı ve bütün insanların yeniden dirilip Allah'ın (c.c.) huzurunda toplanacağını ifade eden bir terimdir. Rivayetlere göre sûra üfleyecek olan meleğin ismi de İsrâfil'dir.³³² Bu hadisenin gerçekleşeceğine iman edilmesi gerektiğini ifade etmek için Ebû Dâvûd şu rivayeti aktarmıştır:

Abdullah b. Amr'dan (r.a.) rivayet olunduğuna göre Hz. Muhammed (s.a.v.) şöyle buyurdular:

*“Sûr, boynuzdur. (Kıyamet gününde) ona üfürülür.”*³³³

3.4.3.4.Cennet ve cehennemin yaratılması

Ehl-i sünnet düşüncesine göre cennet ve cehennem yaratılmıştır ve girenler orada ebedi kalacaklardır.³³⁴ Müslümanların birçoğu bunu kabul ederken Mu'tezile mezhebinin bir kısmı ile Hâricîler cennet ve cehennemin henüz yaratılmadığını iddia etmektedirler.³³⁵

Ebû Dâvûd, cennet ve cehennemin yaratıldığını ispat etmek için şu rivayeti aktarmıştır:

Ebû Hüreyre'den (r.a.) aktarıldığına göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdular:

“Allah (c.c.) cenneti yaratınca Cebrâil'e: 'Git! Ona (cennete) bir bak!' buyurdu. O da gidip oraya (cennete) baktı. Sonra geldi ve şöyle dedi: 'Ey Rabbim! İzzetine and olsun ki orayı (cenneti) işiten herkes oraya girmek isteyecektir.' Sonra Allah, onun (cennetin etrafını) zorluklarla kuşattı ve: 'Ey Cebrâil! Git oraya (bir daha) bak!' buyurdu. (Cebrâil) cennete baktı ve geldi. Ardından: 'Ey Rabbim! İzzetine and olsun ki oraya hiç kimsenin giremeyeceğinden korkmaktayım' dedi.” Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

*“Allah (c.c.) cehennemi yaratınca Cebrâil'e: 'Git! Ona (cehenneme) bak!' buyurdu. O da gidip oraya (cehenneme) baktı. Sonra geldi ve şöyle dedi: 'Ey Rabbim! İzzetine and olsun ki orayı (cehennemi) işiten hiçbir kimse oraya girmek istemeyecektir.' Sonra Allah, onun (cehennemin etrafını) şehvetlerle kuşattı ve 'Ey Cebrâil! Git oraya (bir daha) bak!' buyurdu. (Cebrâil) cehenneme baktı ve geldi. Ardından: 'Ey Rabbim! İzzetine and olsun ki dışarıda hiçbir kimse kalmayacak şekilde (herkesin) oraya girmek istemesinden korkarım' dedi.”*³³⁶

³³² Adil Bebek, “Sûr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/533-534.

³³³ Ebû Dâvûd, “Kitâbü's-Sünne”, 24 (No. 4742); Tirmizî, “Kıyâmet”, 8 (No. 2430).

³³⁴ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef ve ashâbi'l-hadis*, 103; İbn Ebû Zemenîn, *Usûlü's-sünne*, 139.

³³⁵ İbn Hazm, *el-Fasl Dinler ve Mezhepler Tarihi*, 3/136.

³³⁶ Ebû Dâvûd, “Kitâbü's-Sünne”, 25 (No. 4744); Tirmizî, “Cennet”, 21 (No. 2560); Nesâî, “İmân”, 3 (No. 3763).

3.4.3.5.Havuz

Havuz, Türkçe tabiriyle havz-ı kevser, cennette Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ümmetiyle buluşacağı ve cennette Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ayrılan pınarların doğduğu gözeyi, nehri ifade etmek için kullanılan bir terimdir.³³⁷ Havz-ı kevser konusunda gelen rivayetler sahihtir.³³⁸ Ebû Dâvûd, havz-ı kevserin mahiyeti hakkında Hz. Peygamber'den (s.a.v.) bize gelen bilgilere yer vererek havz-ı kevserin gerçek olduğunu ve ona inanılması gerektiğini şu rivayetlerle anlatmaktadır:

İbn Ömer'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

*“Şüphesiz sizin önünüzde bir havuz vardır. Onun iki köşesi arasındaki (uzaklık) Cerbâ ile Ezruh arası kadardır.”*³³⁹

Zeyd b. Erkam'dan (r.a.) rivayet edildiğine göre o dedi ki: “(Bir seferde) Resûlullah (s.a.v.) ile beraber bulunuyorduk. Bir yerde konakladık. Bize buyurdu ki:

“Siz (ümmetimden) havuzun başına varacak olanların yüz binde biri bile değilsiniz.” (Bu hadisi Zeyd b. Erkam'dan rivayet eden) Ebû Hamza o gün kaç kişi olduklarını (Zeyd b. Erkam'a) sordu. O da: “yedi yüz yahut sekiz yüz (kişiydik)” dedi.³⁴⁰

El-Muhtar b. Fülful'den rivayet edildiğine göre, dedi ki: Enes b. Mâlik'ten (r.a.) şöyle işittim: (Bir gün) Resûlullah (s.a.v.) uyuyakalmıştı. Sonra başını gülümseyerek kaldırdı ve onlara:

“Niçin gülümsediğimi biliyor musunuz?” diye sordu. Onlar da: “Niçin güldünüz ey Allah'ın Resûlü” dediler. Resûlullah da (s.a.v.):

“Biraz önce bana sûre indirildi” buyurdu ve *“Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla başlarım. Şüphesiz biz sana Kevser'i verdik”*³⁴¹ mealindeki (Kevser sûresini) sonuna kadar okudu. Okuduktan sonra:

“Siz Kevser'in ne olduğunu biliyor musunuz?” diye sordu. Ashab da: “Allah ve Resûlü daha iyi bilir” dediler. Resûlullah (s.a.v.):

“Şüphesiz o (Kevser), Azîz ve Celîl olan Rabbimin bana Cennet'te vaad ettiği bir ırmaktır. Onda pek çok hayır bulunur. (Ayrıca) onun üstünde bir havuz bulunur. Kıyamet

³³⁷ Mustafa Ertürk, “Havz-ı Kevser”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/546-549.

³³⁸ İbn Hazm, *el-Fasl Dinler ve Mezhepler Tarihi*, 3/84.

³³⁹ Ebû Dâvûd, “Kitâbü's-Sünne”, 26 (No. 4745); Buhârî, “Rikâk”, 53 (No. 6206); Müslim, “Fezâil”, 2299.

³⁴⁰ Ebû Dâvûd, “Kitâbü's-Sünne”, 26 (No. 4746); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 32/72 (No. 19321).

³⁴¹ el-Kevser 108/1-3.

günü ümmetim (o havuza) gelirler. (O havuzun) bardakları yıldızların sayısı kadardır” buyurdu.³⁴²

Enes b. Mâlik (r.a.) şöyle dedi: Hz. Peygamber (s.a.v) miraç (gecesinde) cennete çıkarıldığı zaman -yahut Enes (r.a.) buna benzeyen bir şey söyledi ve sözlerine şöyle devam etti- nehir gösterildi. (Nehrin) kenarları içi oyulmuş yakuttandı. Kendisiyle beraber bulunan melek elini suya daldırarak (bir avuç) misk çıkardı. Hz. Muhammed (s.a.v.) kendisiyle beraber bulunan meleğe (ırmağı göstererek) “*bu nedir?*” diye sordu. Melek de: “Azîz ve Celîl olan Allah’ın sana verdiği Kevser’dir” dedi.³⁴³

Havz-ı kevser ile alakalı aktarılan son rivayet şu şekildedir:

Abdüsselam b. Hâzim (yani) Ebû Tâlût dedi ki: Ben Ebû Berze’nin (Emevî valisi) Ubeydullah b. Ziyâd’ın yanına girerken gördüm. (Aralarında geçen konuşmayı) bana falanca kişi anlattı. -Ebû Dâvûd şöyle dedi: Hocam Müslim, o mecliste bulunan ve konuşmayı aktaran kişinin de adını bana söylemişti.- Ubeydullah b. Ziyâd, Ebû Berze’yi görünce: “İşte, bu kısa boylu ve koca göbekli olan şüphesiz Muhammed’in ashabındandır” dedi. Ebû Berze onun (alay ettiğini) anladı ve “Muhammed’in (s.a.v.) sohbetinde bulunduğum için beni ayıplayacak bir toplumu göreceğim kadar yaşayacağımı sanmazdım” dedi. Bunun üzerine Ubeydullah b. Ziyâd dedi ki: “Muhakkak ki, Muhammed’in (s.a.v.) sohbet meclisinde bulunmak senin için bir ayıp değil (tam tersine) bir ziynettir.” Sonra Ubeydullah: “Ben sana havuz hakkında sormak için haber gönderdim. Bu hususta Resûlullah’dan (s.a.v.) bir şey işittin mi?” dedi. Ebû Berze cevaben: “Evet, bir, iki, üç, dört, beş kere değil (pek çok defa işittim). Kim havz-ı Kevser’i yalanlarsa Allah ondan su içmeyi ona nasip etmesin” dedi ve sonra öfkeli bir şekilde çıkıp gitti.³⁴⁴

3.4.3.6.Sırat ve mîzan

Ebû Dâvûd, bu bahiste aktaracağı rivayet ile sırat ve mîzanın mahiyetini açıklamaktadır. Mîzanı inkâr edenlere³⁴⁵ cevap niteliğinde olan rivayet şu şekildedir:

Âişe’den (r.anhâ) rivayet edildiğine göre (bir gün) cehennem (ateşini) hatırladı ve (bu sebeple) ağladı. Resûlullah (s.a.v.) de ona “*niçin ağlıyorsun?*” diye sordu. O da: “Cehennem (ateşini) hatırladım, o sebeple ağlıyorum” dedi. (Ardından) “Siz kıyamet gününde ailenizi hatırlayacak mısınız?” diye sordu. Resûlullah (s.a.v) de şöyle buyurdu:

³⁴² Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 26 (No. 4747); Müslim, “Salât”, 400; Nesâî, “İftitâh”, 21 (No. 904).

³⁴³ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 26 (No. 4748); Buhârî, “Tefsir”, 461 (No. 4680); Tirmizî, “Tefsir”, 89 (No. 3360).

³⁴⁴ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 26 (No. 4749); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 33/9 (No.19763).

³⁴⁵ İbn Hazm, *el-Fasl Dinler ve Mezhepler Tarihi*, 3/80.

“Üç yer vardır ki orada kimse kimseyi hatırlamaz: Birincisi mizan esnasında ki mizanının (yani amellerinin) hafif mi yoksa ağır mı geldiğini öğreninceye kadar. (İkincisi) kitap verilirken “Gelin, kitabımı okuyun!”³⁴⁶ dediği vakit kitabını sağından mı solundan mı yoksa arkasından mı alacağını beklediği vakit. (Üçüncüsü de) sırat köprüsünün, cehennemün üstüne kurulduğu zaman.”³⁴⁷

3.4.3.7. Müşriklerin çocuklarının durumu

İslam tarihinde müşrik çocukların ahirette ne durumda olacakları tartışma konusu olmuştur. Mu‘tezile mezhebine mensup olanlardan bir kısmı cennetlik olacaklarını savunmuşlardır. Hâricilik mezhebine mensup olanlar ise çocuğu babasının hükmüne dahil ederek cehennemlik olması gerektiğini savunmuşlardır. Mürcie görüşüne sahip olanlar ise bu konuda tevakkuf etmiş, yani herhangi bir yorumda bulunmamışlardır.³⁴⁸ İbn Hazm (ö. 456/1064), Müslümanların kahr ekseriyetinin çocuk yaşta vefat edenleri cennetlik gördüğünü belirtmiştir.³⁴⁹

Ebû Dâvûd, ölen müşrik çocuklarla alakalı şu rivayetlere yer vermiştir:

İbn Abbas’dan (r.a.) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber’e (s.a.v.) müşriklerin çocuklarının (ahiretteki durumu) soruldu. Hz. Peygamber de (s.a.v.):

“Allah onların (dünya hayatında yaşamaları halinde) ne yapacaklarını en iyi şekilde bilendir” buyurdu.³⁵⁰

Ebû Hüreyre’den (r.a.) nakledildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Her çocuk fitrat üzere doğar. Ardından ebeveyni onu Yahudi ve Hristiyan yapar. Aynı bir devenin yavrusunun organları tam bir şekilde dünyaya getirdiği gibi , bu yavrusunun vücudunda kesik bir organ görebilir misin?” (Orada bulunanlar) dediler ki: “Ya Resûlullah! Küçük yaşta ölen çocuklar hakkında ne dersiniz?” Hz. Peygamber de (s.a.v.) buyurdu ki:

“Allah (onları yaşattığı takdirde ileride) ne yapıp edeceklerini en iyi bilendir.”³⁵¹

Âmir’den (eş-Şa‘bî) rivayet olunduğuna göre Hz. Muhammed (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Kız çocuğunu diri diri toprağa gömen kadın da onun gömülmesine rıza gösteren annesi de cehennemdedir.”³⁵²

³⁴⁶ el-Hâkka 69/19.

³⁴⁷ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 28 (No. 4755).

³⁴⁸ Ebû’l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed b. Abdîrahmân el-Malatî, *et-Tenbîhu ve’r-reddu alâ ehli’l-ehvâ ve’l-bid’a*, thk. Muhammed Zahid b. Hasan el-Kevserî (Mısır, 2007), 41.

³⁴⁹ İbn Hazm, *el-Fasl Dinler ve Mezhepler Tarihi*, 3/106.

³⁵⁰ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 18 (No. 4711); Buhârî, “Cenâiz”, 91 (No. 1318); Müslim, “Kader”, 2660.

³⁵¹ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 18 (No. 4714); Buhârî, “Kader”, 2 (No. 6226); Müslim, “Kader”, 2658.

Rivayetler incelendiği zaman Ebû Dâvûd'un diğer birçok rivayette olduğu gibi açıkça yorum yapmaktan kaçındığı görölmektedir. Bu meselede de teslimiyetçi bir tutum sergilediği ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) *“onlara ileride ne olacağını en iyi Allah (c.c.) bilir”* ifadesinin geçtiği hadise bakarak düşünölebilir.

³⁵² Ebû Dâvûd, “Kitâbü’s-Sünne”, 18 (No. 4717).

SONUÇ

İslam dünyasında yaşanan ihtilafların temelinde fikhî ve kelâmî görüş ayrılıklarının yattığı görülmektedir. Özellikle sahâbe devrinde başlayan bu ihtilaflar zamanla Müslümanların birbiri ile savaşmasına ve neticesinde birbirilerini küfür ile itham etmesine kadar varmıştır. Bu kargaşalar neticesinde her mezhep kendi grubunun hak olduğunu iddia etmiş ve ehl-i sünnet anlayışını sahiplenmek istemiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v.), ashâbı ve onların yolunu takip eden tabiîn nesli ana damarı yani “sünnet” anlayışını oluştururken, bu ana yoldan sapıp yanlış yollara girenler “bid‘at” anlayışını oluşturmaktadır. Ebû Dâvûd, bir ehl-i sünnet müdafisi olduğundan, bu ana damarı savunmaya çalışmış ve bu konudaki fikirlerini eserlerindeki rivayetler vasıtasıyla aktarmıştır.

Ebû Dâvûd, selevin anlayışına sahip olması sebebiyle yer vermiş olduğu rivâyetlerde yorumdan kaçınmış, teslimiyetçi bir tavır sergilemiştir. Kitâbü’s-Sünne türü eser kaleme alan diğer âlimler gibi sünnet kelimesini sahih i’tikâd anlamında kullanmış; siyasî, i’tikâdî fikirlerini, reddiyelerini bu başlık altında aktarmıştır. Bu anlayışın dışında kalan ve özellikle fitne olayları ile beraber ana yoldan sapan Mürchie, Cehmiyye, Haricîler ver Kaderiyye gibi bid‘at fırkalara tenkitte bulunmuştur. Eserinde yer vermiş olduğu rivayetler ile iman, Allah’ın sıfatları ve hilâfet gibi konularda görüşlerini dile getirerek bid‘at mezhepleri eleştirmiş, onların sünnet çizgisi dışında kaldıklarını ifade etmiştir.

Ebû Dâvûd, ilk bâblarda sünnet anlayışını izah etmiş ve bunun korunması için bir Müslümanın ne gibi şeyleri yapması ve ne tarz şeylerden kaçınması gerektiğini rivâyetler vasıtasıyla izah etmiştir. Aynı şekilde bid‘at anlayış sayılabilecek bakış açısı, fikir ve davranışların neler olabileceğini konuyla alakalı bâb başlıkları altında anlatmış ve bu bid‘at fikirlere mensup insanlardan uzak durulması gerektiğini de vurgu yapmıştır.

Musannifin yetişmiş olduğu gelenek sebebiyle yorum yapmadan kaçınsa da Halku’l-Kur‘ân konusunda ve diğer bazı meselelerde görüşünü açıkça dile getirdiği yerler de olmuştur. Fikrini açıkça yazmadığı yerlerde ise rivayetler ile bâb başlıkları arasında bağlantı kurulmasını ve verilen rivayetlerden meselenin anlaşılmasını beklemiştir.

Ebû Dâvûd, yapmış olduğu bu çalışması ile doğru sünnet anlayışının muhaddisler ve selev-i sâlihînin yolundan gitmek olduğunu, bid‘at fikir ve akımların sünnet çizgisi ile asla bağdaşmayacağını ifade etmiş olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdîrrahmân Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *Kitâbü's-Sünne*. thk. Muhammed b. Saîd b. Sâlim el-Kahtânî. 2 Cilt. Ed Damman: Daru İbnu'l Kayyım, 1986.
- Âcurrî, Ebû Bekr Muhammed b. Hüseyin b. Abdillâh el-. *Kitâbü's-Şerî'a*. 5 Cilt. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1999.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *er-Red 'ale'z-zenâdika ve'l-Cehmiyye*. thk. Sabri b. Selame Şahin. 1 Cilt. Riyâd: Daru's-Sebât, 2010.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb el-Arnaût, Adil Mürşid. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 2001.
- Aktepe, Orhan. "Peygamberler Arasında Üstünlük Meselesi". *AKRA Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi* 5/13 (30 Eylül 2017), 11-22. <https://doi.org/10.31126/akrajournal.326734>
- Alıcı, Mustafa. "Şefaât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/411-412. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Ali el-Kârî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî. *Mirkâtü'l-Mefâtih Şerhu Mişkâtü'l-Mesâbih*. 9 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikir, 1422/2002.
- Avcı, Casim. "Hilâfet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/539-546. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Aycan, İrfan. "Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/427-428. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis Istılahları Sözlüğü*. İstanbul: MÜ İFAV Yayınları, 2012.
- Aydınlı, Osman. "Kaderî Anlayışın İlk Tezahürleri". *İslâmî Araştırmalar (Dergi)* XVI/2 (2003), 249-262.
- Azimâbâdî, Ebu-t Tayyib Muhammed Şemsulhak. *Avnu'l Ma'bûd Şerhi Ebû Dâvud*. I-XIV Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1995.
- Azimâbâdî, Ebû't-Tayyib el-. *Avnü'l-Ma'bûd*. 14 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1415/1995.
- Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdülkâhir b. Tâhir b. Muhammed et-Temîmî. *Mezhepler Arasındaki Farklar (el-Fark beyne'l-fırak)*. çev. Ethem Ruhi Fıglalı. Ankara: TDV Yayınları, 1991.
- Bebek, Adil. "Kebîre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/163-164. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Bebek, Adil. "Sûr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/533-534. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Belhî el-Kâ'bî, Ebû'l-Kâsım Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd el-. *Kitâbu'l-Makâlât ve Maahu Uyûnu'l-Mesâil ve'l-Cevâbât*. thk. Hüseyin Hansu vd. I Cilt. İstanbul: Kuramer, 1. Basım, 2018.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Zühayr b. Nâsır en-Nâsır. I-IX Cilt. yy: Dâru Tavku'n-Necât, 1. Basım, 1422.

- Bulut, Halil İbrahim. *Dünden Bugüne Siyasi-İtikâdi İslam Mezhepleri Tarihi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.
- Çelebi, İlyas. “Kitâbü’-s-Sünne”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/115-116. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Çelebi, İlyas. “Sıfat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/100-106. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân b. el-Fazl. *es-Sünen*. thk. Hüseyin Selim Esed. 4 Cilt. Riyâd: Dâru’l-Muğnî, 1412/2000.
- Dârimî, Osman b. Saîd. *er-Red ale’l-Cehmiyye*. Kuveyt: Daru İbnu’l-Esîr, 1995/1416.
- Demirci, Kürşat. “Deccâl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/67-69. Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- Dinçoğlu, Mehmet. *Ebû Dâvud’un Sünen’i (Kaynakları ve Tasnif Metodu)*. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. nşr. Yasir Hasan, İzzuddin Dılli, İmad Et-Tayyar. Beyrut: Muessesetu’r-Risale, 1440/2019.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. nşr. Şuayb el-Arnaût. Lübnan: Dâru’r-Risâleti’l-Âlemîyye, 1430/2009.
- Elbânî, Nâsırüddin. *Silsiletü’l-ehâdisi’s-sahîha ve şey’ün min fıkhihâ ve fevâ’idihâ*. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü’l-Maârif, 1422/2002.
- Ertürk, Mustafa. “Havz-ı Kevser”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/546-549. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Eş’arî, Ebü’l-Hasen Alî b. İsmâîl b. Ebî Bişr İshâk b. Sâlim. *Makâlâtü’l-İslâmiyyîn ve İhtilâfü’l-Musallîn İlk Dönem İslâm Mezhepleri*. çev. Ömer Aydın - Mehmet Dalkılıç. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Eş’arî, Ebü’l-Hasen Alî b. İsmâîl b. Ebî Bişr İshâk b. Sâlim. *Makâlâtü’l-İslâmiyyîn ve İhtilâfü’l-Musallîn İlk Dönem İslâm Mezhepleri*. çev. Ömer Aydın - Mehmet Dalkılıç. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. “Cemel Vak‘ası”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/320-321. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. “Hasan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/282-285. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Güç, Ahmet. “Sümeniyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/132-133. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Hallâl, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. Hârûn el-. *Kitâbü’s-Sünne*. thk. Atrıyye ez-Zehrânî. 7 Cilt. Riyad: Dâru’r-Râye, 1989.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebu Bekr Ahmed b. Ali. *Târîhu Bağdâd ev Medîneti’s-selâm*. nşr. Mustafa Abdulkadir A’ta. 24 Cilt. Beyrut: Daru’l-Kutubu’l-İlmiyye, 1. Basım, 1997.
- Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb. *Meâlimü’s-Sünen*. 4 Cilt. Halep: el-Matba’atü’l-İlmiyye, 1351/1932.
- Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el-. *Me’âlimü’s-Sünen*. 4 Cilt. Halep: el-Matba’atü’l-İlmiyye, 1351.
- Humeydî, Ebû Bekr Abdullah b. ez-Zübeyr b. İsâ el-Kureşî. *Usûlü’s-Sünne*. thk. Meşal Muhammed Hararî. Kuveyt: Daru İbnu’l-Esîr, 1999.

- İbn Abdülber en-Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed. *Câmiu Beyâni'l-ilm ve fazlihi ve ma yenbagi fî rivayetihi ve hamlihi*. nşr. Ebû'l-Eşbal ez-Züheyri. 2 Cilt. Demmâm: Dâru İbni'l-Cevzi, 1414/1994.
- İbn Ebû Ya'lâ, Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Muhammed b. el-Hüseyn el-Bağdâdî. *Tabakâtü'l-Hanâbile*. 2 Cilt. Mısır: Matbaatü'l-Mahmûdiyye, 1371/1952.
- İbn Ebû Zemenîn, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Îsâ el-Mürrî el-Kurtubî. *Usûlü's-sünne*. thk. Abdullah b. Muhammed Abdurrahim b. Hüseyin el-Buhârî. Medine: Mektebetü'l-Ğurabâi'l-Eseriyye, 1410.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Muhibbüddin el-Hatîb. 13 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1960.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd. *el-Fasl Dinler ve Mezhepler Tarihi*. çev. Halil İbrahim Bulut. 3 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*. 8 Cilt. Riyad: Dâru Taybe, 1420/1999.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *Te'vîlü Muhtelifi'l-Hadîs*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslamiyye, Müessesetü'l-İşrâk, 1419/1999.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezid el-Kazvîni. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnâvut vd. I-V Cilt. Dımaşk: Darü'r-Risaleti'l-Alemiyye, 1. Basım, 2009.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Daru Sâdır, 1414/1993.
- İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. *el-Akide'tü'l-Vâsıtiyye*. I Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 2016.
- İbn-i Haldûn, Abdurrahman bin Muhammed bin Haldun Hadramî. *Mukaddime*. çev. Halil Kendir. 2 Cilt. İstanbul: Yeni Şafak, 2004.
- İbn-i Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî. *Mukaddime [Kitâbü'l-İber (Kitâbü Tercemâni'l-İber) ve dîvânü'l-mübtede' ve'l-haber fî eyyâmi'l-Arab ve'l-'Acem ve'l-Berber ve men-âsarahüm min-zevî's-sultânî'l-ekber]*. çev. Halil Kendir. İstanbul: Yeni Şafak, 2004.
- İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *en-Nihâye fî Ğarîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*. nşr. T. Ahmed ez-Zâvî- Muhammed et-Tanâhî. 5 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1399/1979.
- Kandemir, M. Yaşar. *Kitâbü's-Sünne (Hadislerle İmân İlkeleri)*. İstanbul: Tahlil Yayınları, 2019.
- Kanter, Özden. "Müslüman Geleneğinde On Müjdelenmiş/el-Aşaratu'l-Mubeşşara İnancı ve Temelleri". *Şarkiyat* 7/2 (19 Mart 2016).
- Karadâvî, Yusuf. *Sünnet Araştırmalarına Giriş Sünneti Anlamada Yöntem Sünnetin Teşriî Değeri*. çev. Bünyamin Erul. İstanbul: Nida Yayıncılık, 2020.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*. çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: TDV Yayınları, 1. Basım, 2015.
- Keleş, Ahmet. "73 Fırka Hadisi Üzerine Bir İnceleme". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 5/3 (01 Ocak 2005), 25-46.

- Kettânî, Muhammed b. Ca'fer el-. *Hadis Literatürü*. çev. Yusuf Özbek. İstanbul: İz Yayıncılık, 1994.
- Kettani, Seyyid Şerif Muhammed b. Cafer. *er-Risaletu'l-mustatrafa*. nşr. Muhammed Muntasır b. Zemzemi. Beyrut: Daru'l-Beşairi'l-İslâmiyye, 2000.
- Kılavuz, Ahmet Saim. "Berbehârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/476-477. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. "'Ehlu's-Sunne' Kavramı Üzerine Yeni Bazı Mülâhazalar". *İslâmî Araştırmalar (Dergi)* 1/1 (Temmuz 1986), 71.
- Koçyiğit, Talat. *Hadis Istılahları*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1980.
- Koçyiğit, Talat. *Hadisçilerle Kelâmcılar Arasındaki Münakaşalar*. Ankara: TDV Yayınları, 1984.
- Malatî, Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed b. Abdirrahmân el-. *et-Tenbîhu ve'r-reddu alâ ehli'l-ehvâ ve'l-bid'a*. thk. Muhammed Zahid b. Hasan el-Kevserî. Mısır: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türas, 2007.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyri en-Nisaburi. *el-Câmiu's-Sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1955.
- Nâşî el-Ekber, Ebü'l-Abbâs Abdullah b. Muhammed b. Abdillâh el-Enbârî. *Mesâilu'l-İmâme*. thk. Joseph van Ess. Beyrut, 1971.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *Sünenü'n-Nesâî*. 8 Cilt. Kahire: el-Mektebetü'l-Ticariyyetü'l-Kübra bi'l-Kahire, 1. Basım, 1930.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Riyâzü's-Sâlihîn Tercüme ve Şerhi*. çev. M. Yaşar Kandemir vd. 8 Cilt. İstanbul: Erkam Yayınları, 2018.
- Öz, Mustafa. "Ca'd b. Dirhem". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/542-543. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Özler, Mevlüt. *İslâm Düşüncesinde 73 Fırka Kavramı*. İstanbul: Nûn Yayıncılık, 1996.
- Özpınar, Ömer. *Hadis Edebiyatının Oluşumu*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.
- Remlî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Hüseyin b. Hasen. *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*. Cidde: Daru'l-Felâh, 1437-2016.
- Sâbûnî, Ebû Osmân İsmâîl b. Abdirrahmân b. Ahmed b. İsmâîl. *Akîdetü's-selef ve ashâbi'l-hadis*. Riyad: Dâru'l-'Âsime, 1419-1998.
- Sarı, Mehmet Ali. "Âsım b. Behdele". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/475-476. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Sehârenfûrî, Halîl Ahmed es-. *Bezlü'l-Mechûd*. 14 Cilt. Hindistan: Merkezi's-Şeyh Ebi'l-Hasen en-Nedvî, 1427/2006.
- Şahyar, Ataullah. "Muhammed b. Mesleme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/555-556. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Şehristânî, Ebü'l-Feth Tâcüddîn (Lisânüddîn) Muhammed b. Abdilkerîm b. Ahmed eş-. *el-Milel ve'n-Nihal*. 3 Cilt. Kahire: Müessesetü'l-Halebi, 2010.
- Şerafettin Gölcük, Süleyman Toprak. *KELÂM Tarih-Ekoller-Problemler*. Konya: Tekin Kitabevi, 2016.

- Teymî, Ebû'l-Kâsım Kıvâmü's-sünne İsmâîl b. Muhammed b. el-Fazl. *el-Hucce fî beyâni 'l-mahacce ve şerhi 'akîdeti Ehli's-sünne*. thk. Rebi' b. Hâdi 'Umeyr el-Medhalî, Muhammed b. Mahmud Ebû Rahîm. 2 Cilt. Riyad: Daru'r-Râye, 1999.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre. *el-Câmiü'l-Kebîr*. thk. Beşşar Avvad Ma'ruf. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1. Basım, 1996.
- Topaloğlu, Bekir. *Kelâm İlmine Giriş*. İstanbul: Damla Yayınevi, 2014.
- Uğur, Mücteba. *Hadis İlimleri Edebiyatı*. Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- Yaran, Rahmi. "Bid'at". 6/129-131. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Ehl-i Bid'at". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/501-505. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Ehl-i Ehvâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/505-507. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Ehl-i Sünnet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/525-530. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Halku'l-Kur'an". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/371-375. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "İstivâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/402-404. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Yeşilyurt, Temel. "Rü'yetullah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/311-314. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Yiğit, İsmail. "Sıffin Savaşı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/107-108. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Yurdağür, Metin. "Harputî, Abdüllatif". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/235-237. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Yusuf Şevki Yavuz. "Ba's". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/98-100. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Yücel, Selahattin. *Hadis Literatüründe "Kitâbu's-Sünne" Geleneği*. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2014.
- Yücesoy, Hayrettin. "Mihne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/26-28. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Zehebi, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed. *Siyeru A'lami'n-Nubela*. nşr. Şuayb el-Arnaût ve dğr. 25 Cilt. Beyrut: Muessesetu'r-Risale, 3. Basım, 1985.

ÖZ GEÇMİŞ

..... yılında’da doğdu. 2011 yılında Anadolu İmam Hatip Lisesi’nden, 2016 yılında ise Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun oldu. 2017 senesinde Diyanet İşleri Başkanlığında İmam-Hatiplik vazifesine başladı. 2019 yılında başladığı Diyanet İşleri Başkanlığı Trabzon Dini Yüksek İhtisas Merkezi’nden 2022 yılında mezun oldu. 2022 yılından beri de Isparta’nın Eğirdir ilçesinde vaizlik görevine devam etmektedir. Evli ve bir çocuk babasıdır.

